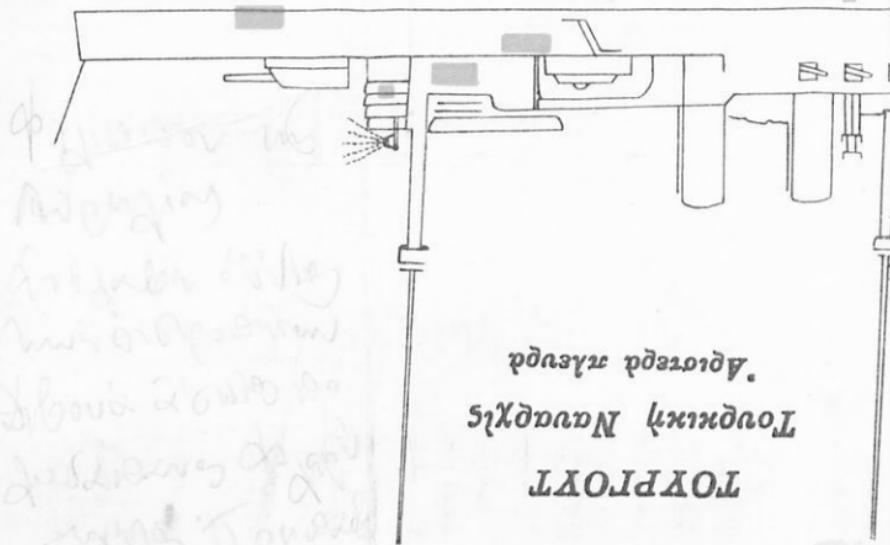

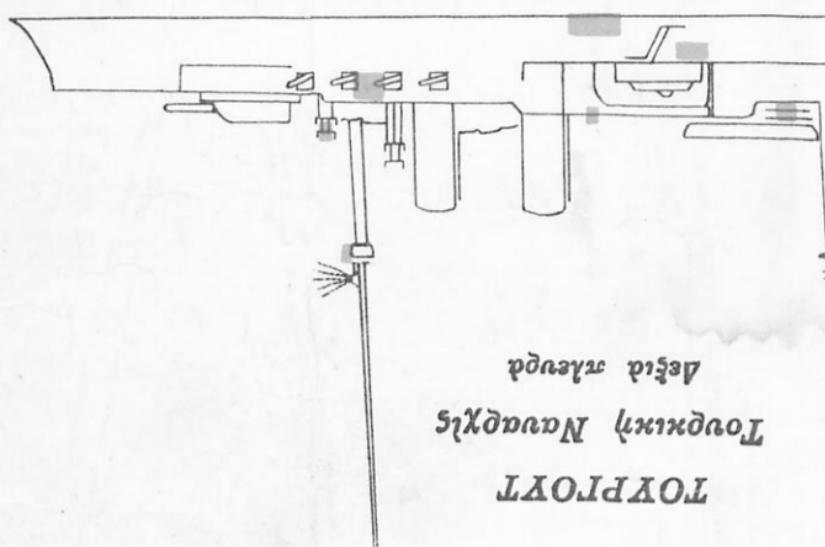
τον, ἀπεργεῖς καὶ ἀπόρθητον πόλιν,
ταχὺ καὶ ήγυρο στάζει στὴν ἀναγράμ
ει. Γένοι μὲν γένη μέτο φυνές βουλεύει σᾶν
εἴδηντον εἰσόρο. Σύλφιος ἀνδρῶνται ἀ-
λευτα νεά. Εὐγένη μὲν εἰλατροφούσι ταντον
αναντονται γένη στὴ δέσμη τον. Καὶ ἀπὸ τα-
σῶν γατιν, γεννονται καὶ παῖδες τὴν στήν
τον, οὐδετεραν γενες θυροῦσι σᾶν νὰ πρέο-
εισται ημέραια συβεβούν. Είναι ή θι-
μεγέρων, καλοκαιρινή, ζωὴ τῆς Αιγαί-
ας από την Είναι ή μεταγεννοῦσι από την
τον διό την ποὺ ταΐζουν ναι ά-
λευταντονται γένη ανδρῶν, ποὺ ταΐζουν ναι ά-

θηλεονής θιασίας καὶ τὰ
νοσ. Εἶναι ο απερινός κόσμοι
νικής νεύτρως ποὺ δεν σχέτεται
από τὴν εὐθεόσουν. Μία δογή
που κάνει λεγόμενων καὶ φυσικῶν
σει σι, απέτοια τεραστία πα-
θήσασσαν. Αρρεδοῦται ποῦ ἐλλή-
ναδόστον καλλιτεχνῶν καὶ Νε-
ζούνης ληστικούμενης ἐποχῆς
λοιπάδες καὶ 'Αισθούμενες, μι-
σαῖα σώματα, φέδρα γλαυκία καὶ
Μεγάλος ψυχλός ποὺ προκαλε-
θεῖ τοι παίξεται, ή αισθούσα

10

Τούρκικη Ναυαρχία
TOYPROYT

Τούρκικη Ναυαρχία
TOYPROYT

Θέσεις της πλευράς του πλοίου 15.5 μέτρα
φωδός 13.7 μέτρα Θερμότητας 12.5 μέτρα για την απόσταση 12.5 μέτρα.

Θέσεις της πλευράς του πλοίου 15.5 μέτρα
φωδός 13.7 μέτρα Θερμότητας 12.5 μέτρα για την απόσταση 12.5 μέτρα.

Ψηφιοποιήθηκε από τη Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής
την απόσταση 15.5 μέτρα για την απόσταση 12.5 μέτρα.

1914 ΚΥΡ. 50

Δ. ΔΙΟΜΗΔΟΥΣ ΚΥΡΙΑΚΟΥ
καθηγητοῦ τῆς Θεολογίας ἐν τῷ Ἑθνικῷ Πανεπιστημίῳ.

ΣΤΟΙΧΕΙΩΔΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΗ ΙΣΤΟΡΙΑ

ΠΡΟΣ ΧΡΗΣΙΝ ΤΩΝ ΓΥΜΝΑΣΙΩΝ

Ἐγκριθεῖσα κατὰ τὸν ΓΣΑ' νόμον ἐν τῷ διαγωνισμῷ τῶν
διδακτικῶν βιβλίων. Ἐγκερδιμένη καὶ υπὸ τῆς
Ἴερᾶς Συνόδου.

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ
ΒΙΒΛΙΟΠΩΛΕΙΟΝ ΙΩΑΝΝΟΥ Ν. ΣΙΔΕΡΗ
46. ΟΔΟΣ ΣΤΑΔΙΟΥ — ΜΕΓΑΡΩΝ ΑΡΣΑΚΕΙΟΥ
1917

Αριθ. Πρωτ. 1497
Διεκπ. 1016

Ἐν Ἀθήναις τῇ 23ῃ Νοεμβρίου 1907.

ΒΑΣΙΛΕΙΟΝ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

Η ΙΕΡΑ ΣΥΝΟΔΟΣ ΤΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

Πρὸς τὸν κ. Ἀ. Διοικήδη Κυριακόν,

Καθηγητὴν τῆς Θεολογίας ἐν τῷ Ἐθνικῷ Πανεπιστημίῳ.

Ἐπιστρέφουσα ὑμῖν ἡ Σύνοδος τὴν ὑποβληθεῖσαν Αὐτῇ πρὸς
ἔγκρισιν Ἐκκλησιαστικὴν ὑμῶν Ἰστορίαν πρὸς χρῆσιν τῶν ἐν
τοῖς Γυμνασίοις σπουδαζόντων, γνωρίζει ὑμῖν, ὅτι, κατὰ τὴν
ἐκθεσιν τοῦ α' γραμματέως τῆς Ἱ. Συνόδου ἀρχιμ. Πολυκάρπου
Θωμᾶ, τὸ τὸ σύγγραμμα ὑμῶν τοῦτο κατὰ Συνοδικὴν ἐντολὴν
διεξελθόντος, οὐδὲν περιέχεται ἐν αὐτῷ ἀπῆδον τοῖς δόγμασι
τῆς Ὁρθοδόξου Ἀνατολικῆς Ἔκκλησίας.

- † Ὁ Ἀθηνῶν ΘΕΟΚΛΗΤΟΣ πρόεδρος
- † Ὁ Κεφαλληνίας ΔΑΜΑΣΚΗΝΟΣ
- † Ὁ Ἡλείας ΔΑΜΑΣΚΗΝΟΣ
- † Ὁ Μεσσηνίας ΜΕΛΕΤΙΟΣ
- † Ὁ Μαντινείας καὶ Κυνουρίας ΓΕΡΜΑΝΟΣ

“Ο Γραμματεὺς
Ἀρχιμ. ΠΟΛΥΚΑΡΠΟΣ ΘΩΜΑΣ

§ 1.

Τί εἶναι Ἐκκλησία καὶ τί Ἐκκλησιαστικὴ Ἰστορία;

Ἐκκλησία σημαίνει κυρίως συνάθροισιν, ἀθροισμα. Ἐγταῦθα δ' ἐννοοῦμεν ἐκκλησίαν τὸ ἀθροισμα τῶν εἰς Χριστὸν ὡς σωτήρα αὐτῶν πιστευόντων ἢ τὸ σύνολον τῶν ἀναγνωριζόντων αὐτὸν ὡς ἀρχηγὸν τῆς θρησκείας των. Ἐκκλησιαστικὴ δὲ Ἰστορία εἶναι ἡ Ἰστορία τῆς χριστιανικῆς ταύτης Ἐκκλησίας, ἢτοι ἡ ἔκθεσις τῆς ἰδρύσεως, ἐξαπλώσεως, ἀναπτύξεως καὶ ἐν γένει του βίου τῆς Ἐκκλησίας ἀπὸ τῆς ἰδρύσεως αὐτῆς μέχρι τῶν ἡμερῶν ἡμῶν. Ἡ Ἐκκλησιαστικὴ δῆλη. Ἰστορία ἐξετάζει πῶς ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς κηρύξας τὴν θρησκείαν του καὶ δι' αὐτῆς προσελκύσας περὶ ἑκυτὸν μαθητὰς ἰδρυσε τὴν Ἐκκλησίαν· πῶς οἱ μαθηταὶ του διέδωκαν τὴν διδασκαλίαν του, ἢτις ἔπειτα ὅλιγον κατ' ὅλιγον ἐξηπλώθη, διόπου σήμερον βλέπομεν αὐτὴν διαδεδομένην· πῶς ἡ χριστιανικὴ διδασκαλία ἀνεπτύχθη ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ· ποῖαι αἱρέσεις ὡς ἐκ τούτου προῆλθον καὶ πῶς οἱ χριστιανοὶ ἔχωρέσθησαν εἰς τοσάντας διακεκριμένας ἐκκλησίας, δόποςας σήμερον βλέπομεν· ποῖοι ἐπίσημοι ἐκκλησιαστικοὶ συγγραφεῖς ἀνεφάνησαν κατὰ δια-

φόρους ἐποχάς πῶς ἐγίνετο ἡ διοίκησις τῆς Ἐκκλησίας ἐν τοῖς ἀρχαιοτάτοις χρόνοις καὶ ποίας μεταβολὰς κατὰ μικρὸν ὑπέστη τὸ ἐκκλησιαστικὸν πολίτευμα· πῶς γέρχισε νὰ ἀναπτύσσηται ἡ χριστιανικὴ λατρεία καὶ πῶς σήμερον ἔχει ἐν ταῖς διαφόροις ἐκκλησίαις τέλος ὅποια ἦσαν τὰ γῆθη τῶν χριστιανῶν κατὰ διαφόρους ἐποχάς. Τὴν Ἐκκλησιαστικὴν Ἰστορίαν διαιροῦμεν εἰς τέσσαρας περιόδους· Α') εἰς τὴν Ἰστορίαν τῆς Ἐκκλησίας ἀπὸ τῆς ἰδρύσεως αὐτῆς μέχρι τοῦ μεγάλου Κωνσταντίνου (313—323). Β') ἀπὸ τοῦ μεγάλου Κωνσταντίνου μέχρι τοῦ σχίσματος μεταξὺ ἀνατολικῆς καὶ δυτικῆς ἐκκλησίας (313—867). Γ') ἀπὸ τοῦ σχίσματος μέχρι τῆς ἀλώσεως τῆς Κωνσταντίνουπόλεως (867—1453). καὶ Δ') ἀπὸ τῆς ἀλώσεως μέχρι τῶν καθ' ἥμας χρόνων (1453—1913).

ΠΕΡΙΟΔΟΣ Α'.

ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ ΑΠΟ ΤΗΣ ΙΑΡΥΣΕΩΣ ΑΥΤΗΣ ΜΕΧΡΙ ΤΟΥ ΜΕΓΑΛΟΥ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ (313—323 Μ. Χ.)

§ 2.

Τίς ἦτο ἡ θρησκευτικὴ καὶ ἡθικὴ κατάστασις τοῦ πόσμου κατὰ τὸν χρόνον τῆς ἐμφανίσεως τοῦ χριστιανισμοῦ;

Κατὰ τὸν χρόνον τῆς ἐμφανίσεως τοῦ χριστιανισμοῦ τὸ μεγαλύτερον μέρος τοῦ τότε γνωστοῦ κόσμου περιελαμβάνετο ἐν τῷ ῥωμαϊκῷ κράτει, ἡ δὲ ἐλληνικὴ γλῶσσα μετὰ τῆς ἐλληνικῆς φιλολογίας ἦτο πανταχοῦ σχεδὸν διαδεδομένη. Η γῆθικὴ καὶ θρησκευτικὴ κατάστασις τῶν ἐθνῶν ἦτο οἰκτρά. Αἱ ἐθνικαὶ θρησκεῖται

καὶ καθ' ἔκυτάς θεωρούμεναι, ὡς θεοποιοῦσαι τὴν κτίσιν καὶ διδάσκουσαι τὴν λατρείαν ταύτης ἀντὶ τοῦ κτίσαντος καὶ ὡς ἀποδίδουσαι τοῖς θεοῖς ἀτελείας καὶ ἀνθρώπινα πάθη, ἵσαν διαστροφὴ φανερὰ τῆς θρησκευτικῆς συνειδήσεως τοῦ ἀνθρώπου, ἀποπλάνησις μεγάλη, ἥτις ἐπακόλουθον εἶχε τὴν ἡθικὴν ἔξαχρείωσιν τῶν ἀνθρώπων· διότι κατὰ τὰς ἐννοίας, ἃς ἔχει τις περὶ Θεοῦ, μορφώνει καὶ τὰς ἡθικὰς αὐτοῦ ἐννοίας. "Οταν λατρεύῃ τις θεοὺς διεφθαρμένους, δὲν δύναται νὰ εἰναι αὐτὸς ἡθικός. Τὰ διὰ τῆς μυθολογίας ἀποδιδόμενα ἐγκλήματα εἰς τοὺς θεούς ἔξηγγνίζοντο τρόπον τινὰ εἰς τὰ ὅμιλα τῶν ἀνθρώπων καὶ ἔθεωροῦντο ὡς ἐπιτετραμμένα. Τοιαῦται ἥσαν καὶ αὐταὶ αἱ θρησκεῖαι τῶν Ἑλλήνων καὶ τῶν Ρωμαίων, τῶν μᾶλλον πεποιητισμένων ἐκ τῶν ἔθνικῶν λαῶν, οὓς ἄλλως δικαίως διὰ τὴν φιλολογίαν αὐτῶν καὶ τὴν τέχνην ὡς κλασικοὺς θαυμάζομεν. Αἱ ἔθνικαι θρησκεῖαι, ἀποβαλοῦσαι εἴ τι καλὸν ἀρχικῶς ἐκέκτηγτο, εἶχον κατὰ τοὺς χρόνους τῆς ἐμφανίσεως τοῦ χριστιανισμοῦ εἰς τὸν ὅπατον βαθμὸν διαφθαρῇ, ἀφ' οὐ παρὰ τοῖς Ρωμαίοις π. Χ. καὶ αὐτοὶ οἱ αὐτοκράτορες τῆς Ρώμης, ἀνθρωποι ἀκολαστότατοι, ἐτιμῶντο μετὰ τὸν θάνατόν των ὡς θεοῖ. Τὴν διαφθορὰν τῶν ἔθνικῶν λαῶν κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην ἀποδεικνύουσι πρὸ πάντων τὰ συγήθη πρὸς τέρψιν τοῦ λαοῦ διδόμενα θεάματα τῶν μονιμαχιῶν καὶ θηριομαχιῶν ἐν τοῖς ἀμφιθεάτροις, ἐν οἷς χιλιάδες πολλάκις ἀνθρώπων καταδίκων, δούλων ἢ αἰχμαλώτων, ἀνηλεῶς κατεσφάζοντο ἢ κατεσπαράσσοντο, ἢ ἀθλία κατάστασις τῶν δούλων καὶ ἡ ἀνήκουστος ἔκλυσις τῶν ιερῶν οἰκογενειακῶν δεσμῶν, ἥτις ἐπήγεγκε τὸν ἔξευτελισμὸν τῆς γυναικός. Ἔνῳ δὲ οἱ λαοὶ ἐτέλουν ἐν τῇ παχυλῇ ταύτῃ δεισιδαιμονίᾳ καὶ φοβερῇ ἀνηθικότητι, οἱ πεπαιδευμένοι ἢ ἡπίστουν καὶ ἡδιαφόρουν περὶ τῆς θρησκείας καὶ τῆς ἡθικῆς τῶν λαῶν ἢ ἀνεξήτουν καθαρωτέραν τινὰ ἀλήθειαν. Πολλοὶ τῶν φιλοσόφων τούτων καὶ μάλιστα ὁ Πυθογόρας, ὁ Σωκράτης, ὁ Πλάτων, ὁ Ἀριστοτέλης καὶ οἱ Στωϊκοὶ ἀνυψώθησαν εἰς πολλὰς καθαρὰς ἐννοίας περὶ Θεοῦ, ψυχῆς καὶ ἀθανασίας, περὶ αὐτῶν δηλ. τῶν βάσεων τῆς θρη-

σκείας καὶ τῆς ἡθικῆς, καὶ ἐπολέμησαν τὴν πολυθεῖαν καὶ τοὺς μύθους αὐτῆς, ἀλλ' αἱ ιδέαι αὐτῶν, μείνασαι κτήμα ὀλίγων τινῶν μόνον πεπαιδευμένων ἀνδρῶν, δὲν ἡδυνάθησαν ν' ἀναμορφώσωσι θρησκευτικῶς καὶ ἡθικῶς τὴν ἀρχαίαν κοινωνίαν. Ἡ ἀνάπλασις αὕτη, ἡ σωτηρία, ἔμελλε νὰ προέλθῃ ἀλλοθεν. Ὁπως δήποτε ὅμως οἱ Ἑλληνες φιλόσοφοι προητοίμασαν μεταξὺ τῶν ἔθνων τὴν διάδοσιν τοῦ χριστιανισμοῦ διὰ τοῦ κατὰ τῆς πολυθεῖας πολέμου των. Καθὼς ἐν γένει δύναται τις γὰ εἶπη, διὰ τῆς ἑλληνικὴς παιδείας καὶ γλώσσας ἔχρησίμευσε μεγάλως εἰς τὴν ἐπικράτησιν τοῦ χριστιανισμοῦ, διότι διὰ τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης διετυπώθησαν αἱ χριστιανικαὶ ιδέαι καὶ, ἐπειδὴ ἡ γλώσσα αὕτη κατὰ τοὺς χρόνους τῆς ἐμφανίσεως τοῦ χριστιανισμοῦ ἦτο γνωστὴ καθ' ὅλον τὸν τότε πεπολιτισμένον κόσμον, γηνόλυνε τοῦτο, πολὺ τὴν ἔξαπλωσιν τῆς νέας θρησκείας.

Οἱ Ἰουδαῖοι ἔξαίρεσιν ἀποτελοῦντες εύρισκοντο εἰς καλλιτέραν κατάστασιν ὑπὸ ἡθικὴν καὶ θρησκευτικὴν ἔποψιν. Παρ' αὐτοῖς εἰχεν ἀναλάμψει τῆς Θεογνωσίας τὸ φῶς· διότι διὰ τοῦ Μωϋσέως καὶ τῶν ἄλλων ἱερῶν καὶ θεοπνεύστων προφητῶν εἰχον διδαχθῇ τὴν θρησκείαν τοῦ ἑνὸς καὶ μόνου ἀληθινοῦ Θεοῦ. Ἀλλ' ἡ μωσαϊκὴ θρησκεία δὲν ἦτο ἡ τελεία ἀποκάλυψις τῆς θρησκευτικῆς ἀληθείας· ἦτο μόνον προπαρασκευὴ εἰς τὴν μέλλουσαν νὰ ἀναφανῇ τελείαν θρησκείαν τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, δην προκατήγγειλαν οἱ προφῆται. Ἐγεῦθεν αἱ ἑλλείψεις τῆς θρησκείας τῆς Ηλαϊαῖς Διαθήκης, ιδίως ἡ παρ' αὐτῇ ιδέα τοῦ Θεοῦ ὡς Θεοῦ μόνον τῶν Ἰσραηλιτῶν καὶ ὡς κυρίου, δην πρέπει ὡς διούλος δὲ ἀνθρωπος νὰ φοβηταὶ, αἱ ὑπεραυστηραὶ αὐτῆς διατάξεις καὶ ἡ ὕλικὴ δι' αἰματηρῶν θυσιῶν τελουμένη λατρεία αὐτῆς. Καθὼς δὲ αἱ ἔθνικαι, οὕτω καὶ ἡ μωσαϊκὴ θρησκεία ἐτέλει κατὰ τοὺς χρόνους τῆς ἐμφανίσεως τοῦ χριστιανισμοῦ ἐν παρακμῇ, διαφθαρεῖσα καὶ παραμορφωθεῖσα παρὰ τῶν διδασκάλων τοῦ Ἰουδαϊκοῦ λαοῦ, τῶν Φαρισαίων, διὰ νέων προσθηκῶν καὶ ἔξηγήσεων. Ὁπως δήποτε ὅμως καὶ ἡ Ἰουδαϊκὴ θρησκεία, παρὰ πάσας τὰς ἑλλείψεις τῆς ὑπῆρξεν ἀναγκαῖα προπαρασκευὴ παρὰ τῷ Ἰσραὴλ

πρὸς παραδοχὴν τοῦ χριστιανισμοῦ, καὶ παρὰ τοῖς ἑθνικοῖς δέ, παρὸς οἵς ἡσαν οἱ Ἰουδαῖοι διεσπαρμένοι, διὰ τῆς ὑπὸ αὐτῆς διαδόσεως τῆς πίστεως εἰς τὸν ἔνα ἀληθινὸν Θεόν, γῆγοιξε τὴν δόδον εἰς τὸν χριστιανισμόν. Οὕτως εἶχεν δὲ κόσμος γῆθικῶς καὶ θρησκευτικῶς, ὅτε ἐλθόντος τοῦ πληρώματος τοῦ χρόνου ἐπεφάνη δὲ Σωτήρ, δὲ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστός, ἵνα ἰδρύσῃ τὴν ἀληθῆ θρησκείαν, ἥτις ἔμελλε διαδιδομένη εἰς τὸν κόσμον νὰ ἀναγεννήσῃ θρησκευτικῶς καὶ γῆθικῶς αὐτόν.

§ 3.

Πυριαχειστού

**Πῶς ἴδρυθη διὰ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ
ἡ Ἐκκλησία καὶ ποῦ διεδόθη τὸ πρῶτον;**

Ἡ Ἐκκλησία ἴδρυθη ὑπὸ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, δοτις κατὰ τὴν Γραφὴν ἐγεννήθη ἐκ Πνεύματος ἀγίου καὶ Μαρίας τῆς Παρθένου, εἰναι δὲ ὁ ἐνσαρκωθεὶς Υἱὸς καὶ Λόγος τοῦ Θεοῦ. Ὡς ἔτος γεννήσεως θεωρεῖται τὸ 754 ἀπὸ κτίσεως Ρώμης. Ὁ Ἰησοῦς Χριστὸς ἐκπληρῶν τὰς προφητείας τῶν ἀρχαίων προφητῶν καὶ ὡς ὁ ὑπὸ αὐτῶν ἐπαγγελθεὶς Μεσσίας παραστάς, διοποίου κατέδειξεν αὐτὸν καὶ αὐτὸς ὁ τελευταῖος τῶν προφητῶν Ἰωάννης ὁ βαπτιστής, ἀνύψωσε μὲν τὴν μωσαϊκὴν θρησκείαν εἰς τὴν ὄψιστην πνευματικὴν τελειότητα, ἐξήπλωσε δὲ τὴν ἀληθεστάτην ταύτην θεογνωσίαν διὰ τῶν ἀποστόλων αὐτοῦ καὶ τῆς Ἐκκλησίας εἰς ἀπαντα τὸν κόσμον. Ἐμφανισθεὶς τὸ πρῶτον ἐν Γαλιλαίᾳ, ἤρχισεν ἐκεῖ τὴν ἐνέργειαν αὐτοῦ, περιερχόμενος τὰς πόλεις καὶ τὰς κώμας, συνήθροισε δὲ πολλοὺς μαθητὰς περὶ ἑαυτὸν καὶ ἴδιως τοὺς δώδεκα, τοὺς ἀποστόλους κληθέντας. Τὰ δύοματα τῶν ἀποστόλων τούτων εἰναι Ἀνδρέας καὶ Πέτρος, Ἰάκωβος καὶ Ἰωάννης, Ματθαῖος καὶ Θωμᾶς, Φίλιππος καὶ Βαρθολομαῖος, Ἰάκωβος ὁ τοῦ Ἀλφαίου καὶ Ἰούδας ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ, Σίμων ὁ ζηλωτὴς καὶ Ἰούδας ὁ Ἰσκαριώτης. Τὸ πλήθιος συνέρρεε προθύμως πρὸς αὐτὸν ἐκπληγήμενον οὐ μόνον ὑπὸ τῆς διδασκαλίας

του, ἀλλὰ καὶ ὑπὸ τῶν ἔργων του· διότι ἐθεράπευε τοὺς νοσοῦντας, κωφοὺς ἐποίει νὰ ἀκούωσι, τυφλοὺς νὰ βλέπωσι λεπροὺς νὰ εἰναι καθαροί, χωλοὺς νὰ περιπατῶσι καὶ ἀλλα ὅμοια ἐποίει **θαύματα**, διη πλήρη εἰναι τὰ εὐαγγέλια τὰ τὸν βίον αὐτοῦ διηγούμενα.¹ Η διδασκαλία αὐτοῦ ὑψώσε τὴν θρησκείαν εἰς τὴν πρέπουσαν αὐτῇ ἀξίαν, εἰναι δὲ ἡ καθαρωτάτη ἀποκάλυψις καὶ διατύπωσις τῆς θρησκείας.² Ο Θεὸς εἰναι, ἐδίδασκε, πατήρ πάντων τῶν ἀνθρώπων, οὐ μόνον τῶν Ἰσραηλιτῶν, οἱ δὲ ἀνθρώποι εἰναι ἀδελφοὶ πρὸς ἀλλήλους προωρισμένοι διὰ τῆς πρὸς τὸν Θεὸν καὶ πρὸς ἀλλήλους ἀγάπης νὰ ἀποτελέσωσι τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ.³ Επειδὴ δὲ ὁ Θεὸς εἰναι πνεῦμα, πνευματική πρέπει νὰ εἰναι καὶ ἡ λατρεία αὐτοῦ.⁴ Η πρὸς τὸν Θεὸν ἀγάπη πρέπει νὰ εἰναι ἀληθής, οὐχὶ δὲ ὅπως ἡ τῶν Φαρισαίων κατὰ τὸ φαινόμενον. Διὰ τοῦτο ἔλεγεν, ὅτι δὲν θὰ εἰσέλθῃ εἰς τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ δι λέγων Κύριε, Κύριε, ἀλλ’ δ ποιῶν τὸ θέλημα τοῦ ἐν οὐρανοῖς πατρός. Καὶ ἡ προσευχὴ πρέπει νὰ γίνηται ἀπὸ καρδίας, οὐχὶ κατὰ τύπον.⁵ Ο θέλων ἀληθῶς νὰ προσευχηθῇ, ἔλεγεν, εἰσέρχεται εἰς τὸ μᾶλλον ἀπόκρυφον μέρος τοῦ οἴκου του καὶ ἐκεῖ ἀναπέμπει τὴν δέησίν του πρὸς τὸν Θεόν, δὲν προσεύχεται δὲ ὅπως ἐπιδειχθῇ εἰς τοὺς ἀνθρώπους, καθὼς ἔπραττον οἱ Φαρισαῖοι.⁶ Όμοίως καὶ ἡ πρὸς τὸν πλησίον ἀγάπη πρέπει νὰ εἰναι εἰλικρινής, οὐχὶ δὲ πρὸς ἐπιδειξιν, ἐκτεινομένη πρὸς πάντας καὶ πρὸς αὐτοὺς τοὺς ἐχθρούς.⁷ Η ἀριστερά, ἔλεγεν, ἀς μὴ γνωρίζῃ τὶ ποιεῖ ἡ δεξιά. Πάντες οἱ ἀνθρώποι πρέπει νὰ εἰναι ἀντικείμενα τῆς ἀγάπης ἡμῶν, καὶ αὐτοὶ οἱ ἐχθροὶ ἡμῶν. Τότε εἰμεθαξίει τοὺς ἥλιον αὐτοῦ ἐπὶ πονηρούς καὶ ἀγαθούς καὶ βρέχει ἐπὶ δικαίους καὶ ἀδίκους. Πρὸς τὴν ἡθικὴν ταύτην τελειότητα τοῦ Θεοῦ πρέπει πάντες νὰ σπεύσωμεν.⁸ Η μετάνοια καὶ ἡ εἰς Χριστὸν ὡς τὸν σωτῆρα ἀπὸ καρδίας πίστις, δι’ ἣς μεταδίδεται τῷ πιστεύοντι τὸ πνεῦμα αὐτοῦ, εἰναι ἡ ὁδὸς πρὸς ἐπιστροφὴν εἰς τὸν Θεόν καὶ πρὸς σωτηρίαν.⁹ Εν τῇ μελλούσῃ κρίσει ἔκαστος μέλλει νὰ κριθῇ κατὰ τὰ ἔργα αὐτοῦ. Καθόλου

εἰπεῖν διὰ τῆς διδασκαλίας τοῦ Κυρίου ἐπολεμήθη ἡ εἰς ἔξωτερικοὺς τύπους περιοριζομένη εὐσέδεια καὶ ἡθικὴ τῶν Φαρισαίων, ἡ δὲ μωσαϊκὴ θρησκεία ἀπεπνευματίσθη καὶ προσέλαθε καθολικόν, παγκόσμιον χαρακτήρα. Διὰ τοῦτο ἡ πάλαι μωσαϊκὴ θρησκεία ἔμελλε τοῦ λοιποῦ νὰ καταργηθῇ. Κατὰ ταῦτα δύναται νὰ ὁρισθῇ ἡ ὑπὸ τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ διδαχθεῖσα θρησκεία ὡς ἡ παγκόσμιος μονοθεϊστικὴ θρησκεία τοῦ πνεύματος καὶ τῆς ἀγάπης. Δὲν ἐδίδαξε δὲ μόνον δὲ Κύριος τὴν τελείαν ταύτην θρησκείαν, ἀλλὰ παρέστησε καὶ ἐν τῷ προσώπῳ αὐτοῦ ζῶσαν. Ὁ βίος του ἴσταται ὡς ἀνέφικτον πρότυπον τῆς καθαρωτάτης εὐσεβείας καὶ ἡθικῆς. Ἔνεκα τῆς διδασκαλίας του ταύτης μετὰ μόλις τριετὴ ἐνέργειαν καταδιωχθεὶς ὑπὸ τῶν ἀρχόντων τοῦ ἰουδαϊκοῦ λαοῦ καὶ διὰ προδοσίας τοῦ Ἰούδα συλληφθείς, ἀφ' οὗ πρὸ μικροῦ παρέδωκε τοῖς μαθηταῖς αὐτοῦ τὸ κυριακὸν κληρικὸν δεῖπνον, κατεδικάσθη εἰς τὸν διὰ σταυροῦ θάνατον περὶ τὸ Βίον ἔτος τῆς γηλικίας του ὡς ψευδῆς δῆθεν Μεσσίας καὶ ἔχυτὸν Λίδων Θεοῦ ποιῶν. Τὸν θάνατον αὐτοῦ κηρύττει ἡ Γραφὴ ὡς θυσίαν, ἣν προσέφερεν τῷ Θεῷ ὑπὲρ τοῦ ἀμαρτωλοῦ κόσμου, ὡς τὸ μέσον, δι' οὓς κατηλλάγη ὁ ἀνθρωπὸς τῷ Θεῷ. Ὁ τάφος δὲν ἡδυνήθη νὰ κρατήσῃ τὸν δόντα τῷ κόσμῳ τὴν ζωήν. Τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ κατὰ τῷ εὐαγγέλια ἀνέστη. Μετὰ τῆς πίστεως δὲ εἰς τὴν ἀνάστασιν αὐτοῦ ἐξελθόντες οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ εἰς τὸν κόσμον ἐκήρυξαν τὸ Εὐαγγέλιον, τὴν καλὴν δηλ. ἀγγελίαν περὶ τῆς ἐλεύσεως τοῦ Σωτῆρος, περὶ τοῦ βίου καὶ τῆς διδασκαλίας αὐτοῦ, διδάσκοντες τοὺς πιστεύοντας νὰ τηρῶσι πάντα, ὅσα ἐνετείλατο αὐτοῖς, καὶ βαπτίζοντες εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Λίδου καὶ τοῦ ἀγίου Ηγεύματος.

Διὰ τοῦ Κυρίου ἐτέθη ὁ θεμέλιος λίθος τῆς Ἐκκλησίας, ἐφ' οὓς φκοδόμησαν οἱ ἀπόστολοι τὸ οἰκοδόμημα αὐτῆς. Οἱ ἀπόστολοι ἥρξαντο τοῦ ἔργου τοῦ κηρύγματος τῇ πεντηκοστῇ ἡμέρᾳ τοῦ αὐτοῦ ἔτους τοῦ θνάτου τοῦ Κυρίου (τῷ 33 μ. Χ.), καθ' ἣν ἐπιφοιτήσαν ἐπ' αὐτοὺς τὸ πανάγιον Ηγεύμα, ἐνέπλησεν αὐτοὺς θάρρους καὶ ἐνθουσιασμοῦ ὑπὲρ τῆς νέας πίστεως. Ἡ πρώτη

Ἐκκλησία συνέστη ἐκ τῶν πιστευσάντων ἐν Ἱεροσολύμοις διὰ τοῦ κηρύγματος καὶ τῶν ἐνεργειῶν τοῦ Πέτρου, τοῦ Ἰωάννου καὶ τοῦ Ἰακώβου, τοῦ πρώτου γενομένου ἐπισκόπου τῆς πόλεως ταύτης. Ἐκεῖθεν δὲ ἡρχισε νὰ διαδίδηται τὸ Εὐαγγέλιον εἰς ἄπασαν τὴν Παλαιστίνην καὶ τὴν Συρίαν, ἀφ' ὅτου, ἔνεκα διωγμοῦ τινος, καθ' ὃν ἐμαρτύρησε πρῶτος ὑπὲρ τοῦ Χριστοῦ δὲ Στέφανος (36 μ. Χ.), διεσκορπίσθησαν οἱ ἀδελφοί. Ἐν Ἀντιοχείᾳ συνέστη ἡ πρώτη ἐκκλησία ἐξ ἐπιστρεψάντων ἐθνικῶν, ἐκεῖ δὲ ἐκλήθησαν οἱ μαθηταὶ τῶν Ἀποστόλων τὸ πρῶτον χριστιανοί. Οἱ πλειστοὶ τῶν Ἀποστόλων ἀπέθανον ἐν τῷ κηρύγματι μαρτυρικὸν θάνατον. Ὁ Πέτρος ἐκήρυξε τὸ Εὐαγγέλιον ἐν Ἀντιοχείᾳ καὶ τοῖς ἐνδοτέροις τῆς Ἀσίας, λέγεται δέ, ὅτι ἐμαρτύρησεν ἐν Ρώμῃ (64 μ. Χ.). Ὁ Ἰωάννης ἀποκατέστη ἐν Ἐφέσῳ καὶ ἐκεῖθεν διηγύθυνε τὰς ἐκκλησίας τῆς Μικρᾶς Ἀσίας. Διωγχεῖς ἐπὶ Δομιτιανοῦ καὶ ἔξορισθεὶς εἰς Πάτμον, ἥλευθερώθη ἐπὶ Νερούα, καὶ ἀπέθανεν ἐν Ἐφέσῳ ἐν βαθυτάτῳ γήρατι (100 μ. Χ.). Ἰάκωβος δὲ πρεσβύτερος ἐμαρτύρησεν ἐν Ἱεροσολύμοις ἐπὶ τοῦ ἐπὶ Ἀγρίππα διωγμοῦ (44 μ. Χ.). Ἰάκωβος δὲ νεώτερος, δὲ τοῦ Ἀλφαίου, δὲ μείνας ὡς ἐπίσκοπος Ἱεροσολύμων, ὑπέστη καὶ αὐτὸς τὸν διὰ λιθοβολισμοῦ θάνατον ἐν τῇ αὐτῇ πόλει τῷ 69 μ. Χ. Ὁ Ἀνδρέας κατὰ ἀρχαὶς παραδόσεις ἦλθεν εἰς τὴν Θράκην, τὴν Ἀχαΐαν καὶ τὴν Σκυθίαν δὲ Φίλιππος εἰς τὴν Φρυγίαν δὲ Θωμᾶς εἰς τὴν Περσίαν δὲ Βαρθολομαῖος εἰς τὰς Ἰνδίας καὶ τὴν Ἀραβίαν καὶ δὲ Ματθαῖος εἰς τὴν Αἴθιοπίαν. Οἱ λοιποὶ ἀπόστολοι ἀγνοοῦμεν ποῦ ἐκήρυξαν. Εἰς τοὺς ἀποστόλους τούτους συνηριθμήθη καὶ δὲ Παῦλος, δὲ πρὸ τῆς ἐπιστροφῆς του Σαμολος καλούμενος, δστις, ἐν φ πρότερον ἦτο πολέμιος τοῦ Εὐαγγελίου ἐκ ζήλου φαρισαϊκοῦ καὶ κατεδίωκε τὴν ἐκκλησίαν, αἰφνῆς κληρθεὶς παρὰ τοῦ Κυρίου, ἐν φ μετέβαινε εἰς Δαμασκὸν πρὸς καταδίωξιν τῶν ἀδελφῶν, ἐγένετο ἀπόστολος (37 μ. Χ.) καὶ εἰργάσθη μετὰ μεγάλου ζήλου ὑπὲρ τῆς διαδόσεως τῆς νέας πίστεως. Ἐνήργει δὲ ὑπὲρ αὐτῆς διὰ διαφόρων ἀποστολικῶν πορειῶν, καθ' ἃς ἦλθεν εἰς τὴν Κύπρον, τὴν Μικρὰν Ἀσίαν, τὴν

Μακεδονίαν, τὴν Ἑλλάδα (ἥλθεν εἰς τὰς Ἀθήνας, δόπου ἐκήρυξεν ἐπὶ τοῦ Ἀρείου Πάγου, καὶ εἰς τὴν Κόρινθον), καὶ διὰ τῶν ἐπι- στολῶν του. Ἀπέθανε δὲ καὶ αὐτὸς μαρτυρικὸν θάνατον ἐν Ῥώμῃ (64 π. Χ.). Τοιουτορόπως διὰ τοῦ Κυρίου καὶ τῶν ἀποστόλων ἐδρύθη καὶ διεδόθη τὸ πρῶτον ἡ χριστιανικὴ Ἐκκλησία.

§ 4.

λαζαρίνιαν *πρωτότοπη*
Πῶς ἔξηπλώθη μετὰ ταῦτα ὁ χριστιανισμὸς καὶ πρὸς τίνας δυσχερείας ἐπάλαισεν ἡ ἔξαπλωσίς του;

βασιλεὺς Τὸ ἔργον τῶν ἀποστόλων ἔξηκολούθησαν οἱ μαθηταὶ αὐτῶν καὶ οἱ πρῶτοι χριστιανοὶ ἐν γένει, ἐντὸς δὲ βραχυτάτου χρονικοῦ διαστήματος ἡτο ἔξηπλωμένος ὁ χριστιανισμὸς εἰς ἀπαντα τὸν τότε γνωστὸν κόσμον. Περὶ τὰ τέλη τοῦ Γ' αἰώνος ὑπῆρχε πλῆθος ἐκκλησιῶν ἐν Ἀσίᾳ, Μικρᾷ Ἀσίᾳ, Αἰγύπτῳ, Ἀφρικῇ, Θράκῃ, Μακεδονίᾳ, Ἑλλάδι, Ἰταλίᾳ, Γαλλίᾳ, Ἰσπανίᾳ, Ἀγγλίᾳ καὶ Γερμανίᾳ, κατὰ δὲ τοὺς χρόνους τοῦ μεγάλου Κωνσταντίνου περὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ Δ' αἰώνος τὸ μεγαλήτερον μέρος τῶν κατοίκων τοῦ ρωμαϊκοῦ κράτους ἦσαν χριστιανοί. Ἀλλὰ μηδεὶς θᾶς φαντασθῇ, ὅτι ἡ ἔξαπλωσίς αὕτη ἐγένετο εὐκόλως καὶ ἀνευ ἀγώνων. Υπῆρχον μὲν εὐμενεῖς τινὲς περιστάσεις εἰς τὴν ἔξαπλωσιν ταύτην, ιδίως ἡ ἔνωσις παντὸς σχεδὸν τοῦ τότε γνωστοῦ κόσμου διὰ τῶν Ρωμαίων, ἣτις ηὔκόλυνε τὴν συγκοινωνίαν, καὶ ἡ γενικὴ κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην διάδοσις τῆς ἐλληνικῆς γλώσσης, δι' ἣς εὐκόλως ἡδύναντο τὰ ἐλληνιστὶ γραφέντα συγγράμματα τῶν ἀποστόλων νὰ ἔξαπλωθωσὶ καὶ ἐννοηθῶσὶ πανταχοῦ, ἀλλὰ πόσχ ὑπῆρχον ἐτέρωθεν μεγάλα προσκόμματα! Ἡ ἀρχαὶ κοινωνία ἔπειπε νὰ λησμονήσῃ πάσας τὰς παραδόσεις της, ὀλόκληρον τὸν πρότερον βίον της, ἵνα ἀσπασθῇ τὴν νέαν πίστιν, ἣτις ἡὗσαν τὰ πάντα νὰ μεταβάλῃ καὶ νὰ στηρίξῃ τὸ κοινωνικὸν οἰκοδόμημα ἐπὶ νέων βάσεων. Οἱ ἀρχοντες τοῦ ρωμαϊκοῦ λαοῦ, πρῶτοι οἱ αὐτοκράτορες, ὑπώπτευον τοὺς χριστιανούς· διότι ἐπο-

λέμουν τὴν ἐπικρατοῦσαν τοῦ κράτους θρησκείαν. Οἱ φιλόσοφοι ἔθεώρουν ἀνάξιον ἑαυτῶν καὶ τῆς ὅλης ἀρχαίας ἔθνικῆς σοφίας, ἥν ἀντεπροσώπευον, νὰ δώσωσι προσοχὴν εἰς τὴν ἐκ τῆς Ἰουδαίας ἐρχομένην νέαν θρησκείαν. Οἱ ιερεῖς ἔβλεπον διὰ τοῦ χριστιανισμοῦ προσβαλλόμενα τὰ συμφέροντα αὐτῶν. Ὁ ἔθνικὸς τέλος λαὸς ἔτρεψε περὶ τῶν χριστιανῶν διαφόρους μωρὰς προλήψεις, καὶ τοῦτο, διότι οἱ χριστιανοὶ ἔνεκα τῶν διωγμῶν ἤγαγκάζοντο νὰ κρύπτωσι τὴν διδασκαλίαν καὶ τὴν λατρείαν αὐτῶν ἀπὸ τῶν ὄμιλάτων τῶν ἔθνικῶν. Πόσον ἀνόητα περὶ τῶν χριστιανῶν ἐφρόνουν οἱ ἔθνικοι ὅχλοι, δεικνύει καὶ τοῦτο μόνον, ὅτι ἐνόμιζον αὐτοὺς ἀθέους, διότι δὲν ἔβλεπον εἶδωλα εἰς τοὺς τόπους τῶν θρησκευτικῶν αὐτῶν συναθροίσεων! Ἐπειδὴ δὲ ἀπέφευγον τὰς διασκεδάσεις τῶν ἔθνικῶν τὰς μετὰ μεγάλης ἀνηθυκότητος συνδεδεμένας καὶ ἐτέλουν τὰ τῆς λατρείας των ἐν τῷ κρυπτῷ, ἐνόμιζον αὐτοὺς μισανθρώπους καὶ ὡς τελοῦντας κατὰ τὸν καιρὸν τῆς λατρείας ἀθεμιτουργίας ἦ ἐφρόνουν, ὅτι ἐν τῷ κρυπτῷ ἐποίουν συνωμοσίας κατὰ τῶν καθεστώτων! Ἔνεκα πάγτων τῶν λόγων τούτων δὲν εἶναι παράδοξον, ὅτι σφοδροὶ ἡγερούντο πολλάκις κατὰ τῶν χριστιανῶν διωγμοί. Εἰς τὰ προσκόμματα ταῦτα προσετίθετο καὶ ἡ ἀντίπραξις τῶν πανταχοῦ ἔκτοτε ἔξηπλωμένων Ἰουδαίων, οἵτινες ἀπεστρέφοντο τοὺς χριστιανούς, θεωροῦντες αὐτοὺς ὡς ἀποστάτας ἀπὸ τῆς πατροπαραδότου μωσαϊκῆς θρησκείας. Καὶ δημιας κατὰ πάντων τούτων τῶν προσκόμμάτων ἔθριαμδευσεν ὁ χριστιανισμός, διότι εἰχε τὴν παρὰ Θεοῦ εὐλογίαν, ὅστις πάντοτε στέφει διὰ τῆς ὄριστικῆς νίκης τὴν ἀλήθειαν καὶ τὸ ἀγαθόν.

§ 5.

2 **Tίνεις εἶναι οἱ κατὰ τῶν χριστιανῶν διωγμοί;**

Ἐποιειν ἀνωτέρω, ὅτι διὰ λόγους, οὓς ἔκει ἀνεφέραμεν, σφοδροὶ πολλάκις ἡγέρθησαν κατὰ τῶν χριστιανῶν διωγμοί. Οἱ

διωγμοὶ οὗτοι διαρκέσαντες ἐπὶ τρεῖς ὅλοῖς αἰῶνας προήρχοντο συγήθως ἐκ δύο μερῶν, γῆ δηλ. ἐκ τοῦ λαοῦ, οἵτις ἔθεώρει τοὺς χριστιανοὺς ὡς ἀσεβεῖς, καὶ διὰ τοῦτο αὐτοῖς ἀποδίδων τὰ κοινὰ δυστυχήματα, οἷον σεισμούς, λοιμούς, λιψούς καὶ τὰ τοιαῦτα, πειρόμενα δῆθεν παρὰ τῶν ἔνεκα αὐτῶν παρωργισμένων θεῶν, ἐξηγείρετο κατ' αὐτῶν, ἢ ἐκ τῶν αὐτοκρατόρων, οἵτινες ἐνόμιζον, ὅτι ἔπρεπε γὰ περιστελῆ καὶ καταπνιγγῆ, εἰ δυνατόν, θρησκεία, γῆτις γηπελεὶ νὰ καταστρέψῃ τὴν ἀρχαίαν ἔθνικὴν θρησκείαν, μεθ' ἣς συνεδέοντο οἱ θεσμοὶ τοῦ ῥωμαϊκοῦ κράτους. Οἱ σφοδρότεροι αὐτῶν συνέβησαν ἐπὶ τῶν ἑξῆς αὐτοκρατόρων. Ἐπὶ τοῦ Νέρωνος (64). Ὁ ὠμὸς οὗτος καὶ διὰ τὴν ἀπανθρωπίαν αὐτοῦ διαβόητος αὐτοκράτωρ λέγεται ὅτι, διατάξας γὰ πυρπολήσωσι μέρος τῆς Ῥώμης, ἵνα λάθῃ εἰκόνα τινὰ τῆς καταστροφῆς τοῦ Ἰλίου, καὶ θέλων ν' ἀποσοδήσῃ ἀφ' ἔκυτοῦ πᾶσαν ὑποψίαν, ἀπέδωκε τοῖς κοινῶς μισητοῖς χριστιανοῖς τὴν ἐνοχὴν τῆς πυρπολήσεως. Κατ' ἄλλας πληροφορίας γὰ πυρπόλησις τῆς Ῥώμης δὲν προήλθεν ἐκ τοῦ Νέρωνος, ἀλλ' ἦτο τυχαίᾳ ὅπως δήποτε δημως αὕτη ἀποδοθεῖσα εἰς τοὺς χριστιανοὺς ἔδωκεν ἀφορμὴν εἰς τὸν κατ' αὐτῶν διωγμόν. Οἱ χριστιανοὶ συγελαμβάνοντο καὶ διὰ τῶν ἀπανθρωποτέρων τρόπων ἔθανατοῦντο. Πολλοὶ αὐτῶν ἐρραπτόμενοι εἰς δέρματα ζῷων ἐρρίπτοντο εἰς βορὰν τῶν ἀγρίων θηρίων ἐν τοῖς ἀμφιθεάτροις, ἄλλοι δὲ ἀλειφόμενοι διὰ πίσσης ἀνήπτοντο καὶ οὕτω κακιόμενοι ἐχρησίμευον, ἵνα φωτίζωσι τοὺς κήπους καὶ τὰς ὁδούς τῆς Ῥώμης, ὅπου διεσκέδαζεν ὁ ῥωμαϊκὸς λαός! Ἐπὶ Νέρωνος ἐμφρτύρησαν ἐν Ῥώμῃ καὶ οἱ ἀπόστολοι Πέτρος καὶ Παύλος. Ὁ τρόμος, δην ἐνέπνευσεν γὴ καταδίωξις αὕτη τοῦ Νέρωνος, ὑπῆρξε παρὰ τοῖς χριστιανοῖς τοσοῦτος, ὥστε μετὰ τὸν θάνατόν του δὲν παρεδέχοντο, ὅτι πράγματι ἀπέθανεν, ἀλλ' ἐπίστευον, ὅτι κεκρυμμένος εἰς τὰ ἐνδότερα τῆς Ἀσίας ἔμελλε γὰ ἐπανέλθῃ ἀπὸ τοῦ Εὐφράτου ὡς ἀντίχριστος καὶ γὰ καταδιώξῃ πάλιν τὴν Ἐκκλησίαν. Ἐπὶ Δομιτιανοῦ (97) ἐγένετο νέος διωγμός, τότε δὲ κατεδιώχθη ὁ εὐχαγγειστῆς Ἰωάννης καὶ ἐξωρίσθη εἰς τὴν Πάτμον. Ἐπὶ Τραϊανοῦ (98—117) ὡρίσθη οἱ

χριστιανοί νὰ καταδιώκωνται, κατηγορούμενοι τακτικῶς ἐνώπιον τῶν δικαστηρίων ἐπὶ παραβάσει τῶν κατὰ τῶν ἀπηγορευμέγων ἔταιρειῶν νόμων. Ἐπ’ αὐτοῦ ἐμφράγματαν ὁ Ἀντιοχείας Ἰγνάτιος, διστις ἀχθεὶς εἰς Ρώμην ἐρρίφθη εἰς βορὰν τῶν ἀγρίων θηρίων. Ὁ Ἰγνάτιος προσέφερεν ἔκυτὸν τοσοῦτο προθύμως εἰς τὸ μαρτύριον, ὥστε γράφων πρὸς τοὺς Ῥωμαίους χριστιανοὺς παρεκάλει αὐτοὺς νὰ μὴ προσπαθήσωσι νὰ ἐμποδίσωσιν αὐτὸν ἀπὸ τοῦ θυγάτου. Ἐπὶ Μάρκου Αὐρηλίου (167) οἱ διώκται τῶν χριστιανῶν ἐπενόησαν τὰ φοβερώτερα βασανιστήρια κατ’ αὐτῶν. Δὲν εἶναι ἀνεξήγητον, ὅτι ἐπὶ τοῦ ἀλλως σοφοῦ τούτου αὐτοκράτορος κατεδιώχθησαν οἱ χριστιανοί, διότι πλεῖστοι σοφοὶ τῆς ἐποχῆς ἐκείνης ἦγανόυν τὴν ἀληθῆ φύσιν τοῦ χριστιανισμοῦ, μὴ δυνάμενοι νὰ παραδεχθῶσιν, ὅτι ἀπὸ τῆς Ἰουδαίας ἤδυνατο νὰ προέλθῃ τι καλόν. Ἐπὶ τοῦ Μάρκου Αὐρηλίου ἐμφράγματαν ὁ περίφημος ἀπολογητής Ἰουστίνος καὶ ὁ ἐπίσκοπος Σμύρνης Πολύκαρπος. Ἐπὶ Σεπτιμίου Σευνήδου (202) ἐν ἀρχῇ τοῦ Γ’ αἰώνος ἀπηγορεύθη ῥητῶς ἐπὶ ποινῇ θυγάτου τὸ ἀσπάζεσθαι τὴν χριστιανικὴν πίστιν. Τότε ἀπέθανε μαρτυρικὸν θάνατον ὁ πατὴρ τοῦ μεγάλου ἐκκλησιαστικοῦ διδασκάλου Ὡριγένους Λεωνίδας καὶ ὁ Εἰρηναῖος, ἐπίσκοπος Λουγδούνων. Ὁ ἐπὶ Δεκίου διωγμὸς (251) κατὰ τὰ μέσα τοῦ Γ’ αἰώνος ὑπερέβη κατὰ τὴν σφοδρότητα πάντας τοὺς προτέρους, διότι, ἐνῷ πρότερον οἱ διωγμοὶ ἐγίνοντο τυχαίως καὶ ἀπρομελετήτως, ὁ αὐτοκράτωρ οὗτος νομίζων, ὅτι ἡ πτώσις τοῦ ῥωμαϊκοῦ μεγαλείου προήλθεν ἐκ τῆς πτώσεως τῆς ἀρχαίας ῥωμαϊκῆς θρησκείας, τῆς κυρίως ἐκ τῆς ἐξαπλώσεως τοῦ χριστιανισμοῦ προελθούσης, καὶ ἐλπίζων, ὅτι ἀνορθῶν τὴν ἐθνικὴν ῥωμαϊκὴν θρησκείαν, ἥθελεν ἐπαναφέρει τὴν ἀρχαίαν τῆς Ῥώμης δόξην, πρῶτος συγέλαθε τὸ σχέδιον διὰ γενικοῦ διωγμοῦ νὰ ἐξαλείψῃ τὸ ὄνομα τῶν χριστιανῶν. Διὰ τοῦτο ἀναζητούμενοι γῦν οὗτοι παρὰ τῶν ῥωμαϊκῶν ἀρχῶν ἥγαγκάζοντο νὰ θύωσι καὶ νὰ προσφέρωσι θυμίαμα τοῖς θεοῖς ἢ νὰ παραδίσωσι τὰς ἀγίας Γραφὰς ἵνα καῦσιν ἢ ν’ ἀποπτύωσι τὸν χριστιανισμὸν διὰ λιθέλων, ἀλλως ἐτιμωροῦντο διὰ θανάτου.

‘Αλλ’ δε εύσεβης ήρωϊσμός τῶν χριστιανῶν ὑπερεγίκησε τῇ θείᾳ συνχρωγῇ καὶ τὸν διωγμὸν τοῦτον. Όμοίως γενικοὺς προσχεδιασμένους καὶ καταστρεπτικωτάτους διωγμοὺς ἔνεκα τῶν αὐτῶν λόγων κινηθέντες ὑπέστησαν οἱ χριστιανοὶ καὶ ἐπὶ τῶν αὐτοκρατόρων Γάλλου, Οὐαλεριανοῦ, Μαξιμιανοῦ, Γαλερίου καὶ Μαξιμίνου. Μεταξὺ τῶν θυμάτων τῶν τελευταίων τούτων διωγμῶν ήσαν δὲ Κυπριανός, δὲ ἄγ. Δημήτριος καὶ δὲ ἄγ. Γεώργιος. Καὶ πάλιν οἱ χριστιανοὶ ἀνεζητοῦντο καὶ ἡγαγκάζοντο ἐπὶ ποιηγῇ θαγάτου νὰ ἔξομνύσαι τὴν θρησκείαν των, θύοντες συνάμα τοῖς θεοῖς. Αἱ ἄγ. Γραφαὶ ἐκκλείοντο, αἱ ἐκκλησίαι ἀνεσκάπτοντο, οἱ κληρικοὶ δὲ πρὸ πάντων ἔπιπτον θύματα τῆς λύσης τῶν διωκτῶν. Κατὰ πάντας τοὺς διωγμοὺς τούτους ἀνέπτυξαν οἱ χριστιανοὶ ὑπὸ τῆς ἀγάπης πρὸς τὸν Θεὸν καὶ τὴν ἀληθῆ αὐτοῦ λατρείαν ἐμπνεόμενοι υπεράνθρωπον ἀληθῶς θάρρος, τὸ δποῖον ἐκίνει καὶ αὐτῶν τῶν ἐθνικῶν διωκτῶν των τὸν θαυμασμόν. Αὐτοὶ οἱ βασανισταὶ των, πολλάκις ὑπὸ τοῦ θάρρους τούτου ἐκπληγιτόμενοι, ἐκήρυξσαν ἔχυτοὺς χριστιανοὺς καὶ συναπέθνησκον καὶ αὐτοὶ ὡς μάρτυρες. Καὶ τὸ θάρρος τοῦτο ἐδεικνύουν οὐ μόνον ἀνδρες, ἀλλὰ καὶ γυναικες καὶ νεαροί πολλάκις παρθένοι καὶ παῖδες. Ἡγαγκάζοντο δὲ κατὰ τοὺς διωγμοὺς τούτους οἱ χριστιανοὶ νὰ φεύγωσι καὶ νὰ κρύπτωνται ἐν ἐρήμοις καὶ ἐν σπηλαίοις καὶ ἐκεῖ νὰ τελῶσι τὰ τῆς θρησκείας των. Ἐν Πώμῃ καὶ ἐν ἀλλαῖς πόλεσι τῆς Ἰταλίας κατέφευγον ἐν τοιαύταις περιστάσεσιν εἰς τὰς ὑπογείους κατακόμβας, ὅπου καὶ σήρον σφίζεται πληθὺς τάφων χριστιανῶν μαρτύρων. Διὰ τοιούτων θυσιῶν ἐνίκησεν ἐπὶ τέλους δὲ Χριστιανισμός. Ή ἐξωτερικὴ βία δὲν ἤδυνήθη νὰ καταβάλῃ τὰς ἐσωτερικὰς πεποιθήσεις, τούναντίον μάλιστα ἐκράτευνεν αὐτάς. Οἱ διωγμοὶ ἔπαυσαν ἐπὶ τοῦ μεγάλου Κωνσταντίνου, ὃστις μετὰ τοῦ συναυτοκράτορος αὐτοῦ Δικινίου ἐξέδωκε τῷ 313 γόμον περὶ θρησκευτικῆς ἐλευθερίας καθ’ ὃν καὶ οἱ χριστιανοί, καθὼς καὶ πασῶν τῶν ὅλων θρησκειῶν οἱ δπαδοί, ἤδυναντο νὰ ἀσκῶσιν ἐλευθέρως τὰ τῆς λατρείας αὐτῶν. Ο Κωνσταντίνος ἐκληρογόμησε τὴν πρὸς τοὺς χρι-

στιαγούς ταύτην εύμένειαν παρά τε τοῦ πατρὸς αὐτοῦ Κωνσταντίου, ὅστις, ἐνῷ ἐν τῇ ἀνατολῇ κατεδιώκοντο ἔτι οἱ χριστιανοὶ, εἰχεν ὡς καῖσαρ καὶ αὐτοκράτωρ παράσχει τοῖς ἐν Γαλλίᾳ χριστιανοῖς, ὅπου ἦρχεν, εἰρήνην τιμῶν τὴν ἀρετὴν καὶ τὴν πίστιν αὐτῶν, καὶ παρὰ τῆς μητρὸς αὐτοῦ τῆς εὐσεβοῦς Ἐλένης. Τὸν χριστιανισμὸν ἔγνω νὰ προστατεύσῃ φανερῶς, ἀφ' ὅτου ἔν τινι πρὸς τὸν στασιαστὴν Μαξέντιον μάχην παρὰ τὴν Ῥώμην εἶδεν ἐν οὐρανῷ ὡς σημεῖον σταυροῦ οἷονελ λέγον αὐτῷ «Ἐν τούτῳ γίνεται!» Οἱ στρατοὶ τοῦ Κωνσταντίνου καὶ τῶν διαδόχων του εἶχον ἔκτοτε ἐπὶ τῆς κορυφῆς τῶν σημαιῶν αὐτῶν τὸν σταυρὸν (λάθαρον).

Σημείωσις. "Οπως ἐκ τῶν διωγμῶν ἐξῆλθε θριαμβεύων ὁ χριστιανισμός, οὕτως ὑπερενίκησε καὶ τὰς κατὰ τοὺς τρεῖς πρώτους αἰῶνας ἀναφανείσας αἰρέσεις, αἵτινες διέστρεφον τὴν χριστιανικὴν διδασκαλίαν, οἷαι ἡσαν αἱ τῶν Ιουδαϊζόντων, τῶν γνωστικῶν, τῶν μοντανιστῶν καὶ ἄλλων. Οἱ Ιουδαϊζόντες ἀνεμίγνυον Ιουδαϊσμὸν καὶ χριστιανισμόν, θέλοντες νὰ ἥγαιναι συγχρόνως καὶ Χριστιανοὶ καὶ Ιουδαῖοι, διότι ἐπίστευον μὲν εἰς Χριστόν, ἀλλὰ ἐτήρουν καὶ τὰ τοῦ Μωσαῦκου νόμου. Οἱ δὲ γνωστικοὶ ἀνεμίγνυον τὸν χριστιανισμὸν μετὰ τῶν ἐθνικῶν θρησκευμάτων, παρεδέχοντο δὲ δύο ὑψίστους Θεούς, Θεὸν ἀγαθόν, ἐξ οὗ προηγλθον πάντα τὰ ἀγαθά, καὶ Θεὸν κακόν, ἐξ οὗ ἐπήγασαν πάντα τὰ κακά. Ἀνεγνώριζον δὲ πλὴν τῶν δύο ὑψίστων τούτων θεῶν καὶ πολλοὺς ἄλλους δευτερεύοντας θεούς, οὓς αἰῶνας ἐκάλουν· ὡς ἔνα τῶν αἰώνων τούτων ἐγόμιζον τὸν Χριστόν. Γνωστικοὺς ὠνόμαζον οὗτοι ἔκυτούς, διότι ἐνόμιζον, ὅτι αὐτοὶ μόνοι εἶχον τελείαν γνῶσιν τοῦ χριστιανισμοῦ. Οἱ δὲ Μονταγισταὶ ἥσαν ὑπεραυστηροί, δὲν συνεχώρουν τοὺς βαρέως ἀμαρτάνοντας, ἐθεώρουν δὲ αὐστηροτάτας νηστείας ὡς μόνην ὁδὸν πρὸς σωτηρίαν καὶ ἐνόμιζον ἔκυτούς ὡς τοὺς τελείους χριστιανούς καὶ ὡς ἐμπνεομένους ἀνωθεν. Τὸν ἀρχηγὸν των Μονταγὸν ἐπίστευον ὡς ὅργανον τοῦ ἀγίου Πνεύματος.

§ 6.

**Περὶ τῶν πατέρων καὶ ἐκκλησιαστικῶν συγγραφέων
τῶν πρώτων αἰώνων ἀπὸ Χριστοῦ.**

Τίνες καλοῦνται πατέρες;

Οἱ ἀρχαῖοι τοὺς διδασκάλους πατέρας ἐκάλουν διότι, ὡς τὸ εἶναι ὁφεῖται τις τοῖς γονεῦσιν, οὕτω καὶ τὸ εὖ εἶναι, τὴν μόρφωσίν του, ὁφεῖται τοῖς διδασκάλοις του. Διὰ τοῦτο καὶ παρὰ τοῖς χριστιανοῖς ὀνομάσθησαν πατέρες οἱ σοφοὶ τῆς Ἐκκλησίας διδάσκαλοι καὶ συγγραφεῖς. Κυρίως δὲ ἐκεῖνοι ἐκ τούτων ὄνομάσθησαν πατέρες, ὅσοι πρὸς τῇ σοφίᾳ τῶν διέπρεψαν καὶ ἐπὶ τοῖς ἀγῶσιν αὐτῶν ὑπὲρ τῆς ὀρθοδόξου πίστεως καὶ ἐπὶ τῇ ἀγιότητι τοῦ βίου αὐτῶν. "Οσοι δὲ ὑπῆρχαν μὲν ἀνδρεῖς σοφοὶ καὶ ἔγραψαν σπουδαῖα συγγράμματα, ἀλλ᾽ εἰχον καὶ ἴδιας γνώμας μὴ ἐπικυρωθεῖσας ὑπὸ τῆς Ἐκκλησίας, καλοῦνται ἀπλῶς ἐκκλησιαστικοὶ συγγραφεῖς. Τὰ συγγράμματα τῶν πατέρων εἶναι ποικίλου περιεχομένου, ἢ δηλ. ἔξηγοῦσι τὰς ἀγίας Γραφάς, ἢ ἀναπτύσσουσι τὰ δόγματα καὶ τὴν ἡθικὴν τοῦ Εὐαγγελίου, ἢ ἐκθέτουσι τὴν ἱστορίαν τῆς Ἐκκλησίας, ἢ ἐρμηνεύουσι τὴν λατρείαν καὶ τὰς τελετὰς αὐτῆς, ἢ ἀναφέρονται εἰς τὴν διοίκησιν αὐτῆς, ἢ ἀπολογοῦνται ὑπὲρ τοῦ χριστιανισμοῦ, ἢ καταπολεμοῦσι τὰς αἵρεσεις, ἢ εἶναι ποιητικά, περιέχουσιν δηλ. ὕμνους πρὸς τὸν Θεόν ἢ θρησκευτικὰ δράματα καὶ τὰ τοιαῦτα, ἢ εἶναι πρακτικὰ-συγγράμματα δῆγγοῦντα εἰς τὸν κατ' ἀρετὴν βίον. "Ἐχουσι δὲ μεγάλην ἀξίαν τὰ συγγράμματα ταῦτα διότι οἱ ἀρχαῖοι πατέρες διέσωσαν ἡμῖν τὰς ἀρχαῖας παραδόσεις τοῦ χριστιανισμοῦ, τὰς ἀνερχομένας μέχρι τῶν ἀποστολικῶν χρόνων, καὶ διότι οἱ ἀνδρεῖς οὗτοι ἐμφορούμενοι τοῦ πνεύματος τῆς Ἐκκλησίας καὶ κάτοχοι ὅντες πάσης τῆς παιδείας τῆς ἐποχῆς τῶν ἔξετάζουσι τὰ θρησκευτικὰ πράγματα μετὰ μεγίστης ἐμδριθείας καὶ εἶναι οἱ πρῶτοι δημιουργοὶ τῆς χριστιανικῆς θεολογικῆς ἐπιστήμης.

'Εκκλησιαστικὴ Ἰστορία Ἀ. Δ. Κυριακοῦ

2

§ 7.

Περὶ τῶν ἀποστολικῶν πατέρων.

*Κλήμης, Ἰγνάτιος, ἐπιστολὴ πρὸς Διόγνητον, Παπίας,
Πολύκαρπος, Ἐρμᾶς, Βαρνάβας.*

Οἱ ἀρχαιότατοι πάντων τῶν πατέρων εἰναι οἱ καλούμενοι *Ἀποστολικοὶ πατέρες* οἱ γενόμενοι μαθηταὶ τῶν Ἀποστόλων. Οἱ συγγραφεῖς οὗτοι ἦκμασαν κατὰ τὰ τέλη τοῦ Α' καὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ Β' αἰώνος (75—150 μ. Χ.). Τὰ ἔργα των εἰναι ἐπιστολαὶ ως ἐπὶ τὸ πλειστον ἀκτὰ τὸν τύπον τῶν ἐπιστολῶν τῶν Ἀποστόλων ἢ ἀπλὰ πρακτικὰ συγγράμματα τὴν οἰκοδομὴν τῶν πιστῶν σκοποῦντα. Τοιοῦτοι εἰναι οἱ ἑξῆς: δὲ *Ρώμης Κλήμης*, δστις ἔχει γράψει ἐπιστολὴν πρὸς Κορινθίους, ἐν ᾧ προτρέπει αὐτοὺς διχονοοῦντας ἀλλήλοις εἰς ὅμονοιαν. Οὐ *Ιγνάτιος* ἐπίσκοπος *Αντιοχείας*, δστις ἔχει γράψει 7 ἐπιστολὰς πρὸς διαφόρους χριστιανούς, καθ' ἣν ἐποχὴν ἥγετο δέσμιος εἰς *Ῥώμην* ἐπὶ Τραϊανοῦ, ἵνα μαρτυρήσῃ ῥιπτόμενος εἰς τὸ ἀμφιθέατρον βορὰ τῶν ἀγρίων θηρίων. Αγνωστός τις συγγραφεὺς ἐπιστολῆς πρὸς *Διόγνητον* ζητεῖ νὰ ἐλκύσῃ τὸν ἔθνικὸν τοῦτον ἄνδρα εἰς τὸν χριστιανισμόν, καταδεικνύων αὐτῷ τὸ κάλλος καὶ τὴν ἀξίαν τῆς νέας θρησκείας διὰ τοῦ ὑπερόχου τῶν δογμάτων καὶ τῆς καθαρότητος τοῦ βίου τῶν χριστιανῶν. Οὐ *Παπίας*, δὲ *Ιεραπόλεως* ἐπίσκοπος, εἰχει γράψει σύγγραμμα ἀπολεσθέν, «*Λογίων Κυριακῶν Εξηγήσεις*» ἐπιγραφόμενον, δηλ. συλλογὴν λόγων καὶ πράξεων τοῦ *Ιησοῦ Χριστοῦ* σφῶμένων προφορικῶς. Οὐ *Πολύκαρπος*, Σμύρνης ἐπίσκοπος (168), ἔχει ἐπιστολὴν πρὸς Φιλιππησίους. Οὐ *Ἐρμᾶς* ἔγραψε σύγγραμμα, Ποιμένα καλούμενον, διότι παριστᾶ ἀλληγορικῶς ποιμένα τινὰ ως θεῖον ἀπεσταλμένον, διδάσκοντα τὸν συγγραφέα διὰ παραβολῶν καὶ ἀλληγοριῶν. Τέλος δὲ *Βαρνάβας* ἔχει ἐπιστολὴν γράψει, ἐν ᾧ παριστᾶ τὸν Ιουδαϊσμὸν ως τύπον καὶ σκιάν τοῦ μέλλοντς νὰ ἀναφανῇ χριστιανισμοῦ, εἰς ὃν ἔχρησίμευσεν ἐκεῖνος ως ἀπλὴ προπαρασκευή.

§ 8.

Περὶ τῶν ἀπολογητῶν.

Απολογία 3
Ιουστῖνος, Τατιανός, Θεόφιλος, Αθηναγόρας, Ερμείας.

Κατὰ τὸν Β' αἰώνα ἡκυμασκαν ἐκκλησιαστικοὶ τινες συγγραφεῖς, οἵτινες ἀνέλαβον γὰρ ἀπολογηθῶσι κατὰ τῶν κατηγοριῶν τῶν ἔθυικῶν καὶ τῶν ἄλλων ἀντῶν προσδολῶν κατὰ τῶν χριστιανῶν. Αἱ κυριώτεραι προσδολαὶ τῶν ἔθυικῶν ἡσαν, ὡς εἴδομεν καὶ ἀνωτέρω, ὅτι οἱ χριστιανοὶ ἡσαν δῆθεν μισάνθρωποι, διότι ἀπέφευγον τὰς διασκεδάσεις καὶ ἔορτὰς τῶν ἔθυικῶν· ὅτι ἡσαν ἄθεοι, διότι δὲν ἔδειπον παρ' αὐτοῖς οἱ ἔθυικοι εἰδωλα θεῶν· ὅτι ἐτέλουν ἀθεμιτουργίας, διότι ἐκ φόδου τῶν διωκτῶν ἡγαγκάζοντο γὰρ τελῶσι τὰ τῆς λατρείας των ἐν κκιρῷ νυκτός, ἐν ἐρήμοις καὶ ἐν δάσεσι· καὶ ὅτι ἡσαν ἔχθροι τῶν καθεστώτων, διότι ἐπολέμουν τὴν ἔθυικὴν τοῦ κράτους θρησκείαν. Οἱ κατὰ τῶν προσδολῶν τούτων, αἵτινες ἡσαν ἐντελῶς ἀδικοὶ καὶ ἀδάσιμοι, ὑπερασπισθέντες τὸν χριστιανισμόν, εἶναι οἱ κληρθέντες ἀπολογηταί. Ἐκ τῶν σφιζομένων ἀπολογητῶν ἀρχαιότερος εἶναι δὲ Ἰουστῖνος, διὰ φιλόσοφος καὶ μάρτυς. Οὗτος, πρὸ γίνη χριστιανός, ἥσκει τὸ ἔργον τοῦ φιλοσόφου καὶ ἑγίτορος· εἰλικύσθη δὲ εἰς τὸν χριστιανισμὸν διὰ τῆς ἀναγγώσεως τῶν συγγραμμάτων τῶν ἀποστόλων. Ὁ Ἰουστῖνος, ζητῶν τὴν ἀλήθειαν, εἰχε διέλθει πάντα τὰ τότε γνωστὰ φιλοσοφήματα. Ἐν τέλει δὲ πλατωνισμὸς εἰχε κερδήσει αὐτὸν πλειότερον. Ἐν τῇ Γραφῇ δμως ἐνόμισεν, ὅτι εὑρεν ἀνωτέραν θρησκευτικὴν σοφίαν, καὶ διὰ τοῦτο οὐ μόνον ἡσπάσθη τὸν χριστιανισμόν, ἀλλ' ἀνέλαβε καὶ τὴν ὑπεράσπισιν αὐτοῦ. Ὁ Ἰουστῖνος γενόμενος χριστιανὸς δὲν ἀπέβαλε τὸν φιλοσοφικὸν τρίβωνα, ὃν ἐφόρουν οἱ φιλοσοφοῦντες· δικαιολογούμενος δὲ ἔλεγεν, ὅτι χριστιανὸς γενόμενος δὲν ἔπαυσε γὰρ εἶναι φιλόσοφος, διότι δὲ χριστιανισμὸς κατ' αὐτὸν εἶναι θεία τις φιλοσοφία καὶ δὴ ἡ ὑψίστη, ὡς διδάσκων τὴν λατρείαν τοῦ ἑνὸς ἀληθινοῦ Θεοῦ καὶ ὑπαγορεύων τὸν κατ' ἀρετὴν βίον, καὶ ὡς ἀπηλλαγμένος τῶν ἐλλείψεων

τῶν ἀρχαίων φιλοσοφιῶν. Ἐτίμα δὲ καὶ τοὺς ἀρχαίους φιλοσόφους τοὺς εἰς Ἑνα Θεὸν πιστεύοντας καὶ χρηστὸν βίον ἐπιδειξα-
μένους, λέγων ὅτι καὶ αὐτοὶ κατ’ οὐσίαν ἡσαν χριστιανοὶ ὡς μετὰ
λόγου βιώσαντες, ἀναφέρων ῥῆτῷς τὸν Σωκράτην καὶ τὸν Ἡρά-
κλειτον ἐξ αὐτῶν (Β' Ἀπολ., 16). Ὁ Ιουστῖνος ἀπέθανε μαρτυρί-
κὸν θάνατον ἐν Ρώμῃ ἐπὶ Μᾶρκου Αὐρήλιου (167). Συνέγραψε
δὲ δύο ἀπολογίας πρὸς τὸν Ἀντωνίγον τὸν Εὐσεβῆ καὶ Μᾶρκον
Αὐρήλιον, Ήρεὶ μοναρχίας, Διάλογον πρὸς Τρύφωνα Ιουδαῖον καὶ
Λόγους πρὸς Ἐλληνας. Μαθητὴς τοῦ Ιουστίνου ὑπῆρξεν ἄλλος
ἀπολογητής, ὁ Τατιανός, ὃστις ἔγραψε Λόγον πρὸς Ἐλληνας.
Σπουδαῖος ἀπολογητής ἐγένετο ἔπειτα ὁ Θεόφιλος δ Ἀντιο-
χείας ἐπίσκοπος, ὃστις ἔγραψεν ἀπολογητικὸν ἔργον πρὸς Αὐτό-
λυκον, ἐθνικόν, ὃν ζητεῖ νὰ ἐλκύσῃ εἰς τὸν χριστιανισμόν. Μεγά-
λης ἀξίας ἐπίσης είναι ἡ ἀπολογία τοῦ Αθηναγόρου, ἡ ἐπιγρα-
φομένη «Πρεσβείᾳ πρὸς Μᾶρκον Αὐρήλιον», ἐν ᾧ ἀντικρούει τὰς
συνηθεστάτας κατὰ τῶν χριστιανῶν κατηγορίας, ἐπὶ ἀθεῖᾳ καὶ
ἀθεμιτουργίαις. Ὁ αὐτὸς ἔγραψε καὶ περὶ ἀναστάσεως σύγ-
γραμμα. Τελευταῖος ἀπολογητής είναι ὁ Ἐρμείας γράφας Δια-
συριδὸν τῶν ἔω φιλοσόφων κατὰ τῶν ἐθνικῶν, ἔργον ἀνευ μεγάλης
ἀξίας. Οἱ ἀπολογηταὶ ἀποκρούουσι τὰς κατηγορίας τῶν ἐθνικῶν,
προσέβαλλον δὲ τὴν εἰδωλολατρείαν ὡς φευδῆ καὶ καταδικαζομέ-
νην ὑπὸ τοῦ λογικοῦ καὶ ὑπὸ τῶν ἀρχαίων σοφῶν. Τὴν θειότητα
δὲ τοῦ χριστιανισμοῦ κατεδείκνυον διὰ τῶν προφητειῶν τῆς Πα-
λαιᾶς Διαθήκης, διὰ τῶν θυμάτων τοῦ Κυρίου καὶ τῶν Ἀπο-
στόλων, διὰ τῆς ἀληθείας καὶ λογικότητος τῶν χριστιανικῶν
δογμάτων, διὰ τῆς ταχυτάτης διαδόσεως τοῦ χριστιανισμοῦ, διὰ
τῆς καρτερίας τῶν μαρτύρων, διὰ τῆς καθαρότητος τοῦ βίου τῶν
χριστιανῶν καὶ δι’ ἄλλων λόγων. Καὶ τέλος ἐν ὄνόματι τῆς ἐλευ-
θερίας τῆς συνειδήσεως ἐπεκαλοῦντο τὴν ἀνοχὴν τῶν αὐτοκρατό-
ρων πρὸς τὴν χριστιανικὴν θρησκείαν ὅπως ἦγείχοντο καὶ τὰς
ἄλλας μη ῥωμαϊκὰς θρησκείας.

§ 9.

Περὶ τῶν Ἀλεξανδρινῶν θεολόγων.

Κλήμης.

Κλήμης. Ἐν Ἀλεξανδρείᾳ ἀνεφάνησαν ἀπὸ τοῦ τέλους τοῦ β' αἰώνος καὶ κατὰ τὸν Γ' σπουδαιότατοι ἐκκλησιαστικοὶ συγγραφεῖς ἔνεκα τῆς ἐκεὶ ἀκμαζούσης ἑλληνικῆς παιδείας. Εἶναι γνωστὸν ὅτι ἡ Ἀλεξάνδρεια, ἡ ὑπὸ τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου κτισθεῖσα, ἀπέδη κατὰ μικρὸν ἥδη ἐπὶ τῶν Πτολεμαίων ἐστία ἑλληνικῶν γραμμάτων καὶ τοιαύτη καὶ μετὰ ταῦτα ἐπὶ τῶν Ρωμαίων αὐτοχρατόρων ἐξηκολούθει νὰ είναι. Ἐκεὶ ἡκμασαν οἱ διασημότεροι γραμματικοὶ ἐκεὶ ἦτο τὸ περίφημον Μουσεῖον καὶ ἡ περιλάλητος Βιβλιοθήκη· ἐκεὶ ἀπὸ τοῦ Γ' αἰώνος συνέστη ἡ νεοπλατωνικὴ σχολὴ (Σακκᾶς, Πλωτίνος, Πορφύριος κ.λ.π.).

Ἐν τῇ πόλει ταύτῃ ἦτο ἄρα ἐπόμενον, ὅτι ἔμελλε νὰ ἀκμάσῃ καὶ ἡ χριστιανικὴ θεολογία καὶ νὰ προσλάβῃ ἐπιστημονικὸν χαρακτήρα. Πράγματι οἱ Ἀλεξανδρινοὶ θεολόγοι ἦσαν οἱ σοφώτατοι πάντων, διακρινόμενοι διὰ τὴν φιλοσοφικήν των μόρφωσιν καὶ τὴν περὶ τὴν κλασικὴν φιλολογίαν δεινότητά των.

Οἱ Ἀλεξανδρινοὶ οὗτοι θεολόγοι δὲν ἦρκουντο εἰς τὴν ἀπλήγη καὶ τυφλήγη πίστιν, ἀλλ' ἐξήτουν κατὰ τὸ δυνατὸν τῷ ἀνθρώπῳ διὰ τῆς λογικῆς ἐξέτάσεως τῶν θρησκευτικῶν πραγμάτων νὰ ὑψωθῶσιν ἀπὸ τῆς πίστεως εἰς τὴν γνῶσιν, δηλ. εἰς τὴν μετὰ λόγου πίστιν. Κέντρον δὲ αὐτῶν ἦτο ἡ ἐκεὶ κατηχητικὴ σχολή, ἣτις ἀπὸ ἀπλῆς κατηχητικῆς, κάριν δηλ. τῶν κατηχουμένων σχολῆς, σὺν τῷ χρόνῳ ἀπέδη ἀνωτέρα θεολογικὴ σχολή. Οἱ Ἀλεξανδρινοὶ ἐξήτουν νὰ ἐμβαθύνωσιν εἰς τὰ δόγματα, φιλοσοφικῶς ἐξέταζοντες αὐτὰ καὶ ἀποτελοῦντες ἐν δόλον φιλοσοφικὸν θεολογικὸν σύστημα. Ἐν δὲ τῇ ἐρμηνείᾳ τῶν Γραφῶν, μὴ ἀρκούμενοι εἰς τὸ ἀπλοῦν γράμμα, ἤρεσκοντο εἰς ἀλληγορικὰς ἐξηγήσεις, ἐξήτουν δηλ., ὅπου τὸ κείμενον γραμματικῶς ἐννούμενον ἐνόμιζον ὅτι ταπεινήγη τινα ἔννοιαν δίδει, βαθυτέραν, ὑψηλοτέραν δῆθεν, μυστικὴν ἔννοιαν. Τὰς τοιαύτας αὐθαιρέτους ἀλληγορικὰς ἐρμη-

νείας ήγάπων τότε καὶ ἐτίμων ἐν Ἀλεξανδρείᾳ καὶ οἱ ἑθνικοὶ γραμματικοὶ ἐν τῇ ἔρμηνείᾳ τῶν ἀρχαίων ποιητῶν, τῶν περιεχόντων μυθικὰς διηγήσεις, καὶ οἱ Ἰουδαῖοι ῥαβδῖνοι ἔρμηνεύοντες τὴν Παλ. Διαθήκην. Ο πρῶτος ἐπίσημος Ἀλεξανδρινὸς θεολόγος, ὑπῆρξεν δὲ **Κλήμης** (†211), οὗτος δὲ πρότερον φιλόσοφος ἐπεστράφη ἐπειτα εἰς τὸν χριστιανισμόν. Ο Κλήμης ἔθεώρει τὸν χριστιανισμὸν ως ὑψίστην φιλοσοφίαν, ως περιέχοντα κατὰ πληρέστερον τρόπον πᾶν δὲ τι καλὸν εἰπον οἱ ἀρχαῖοι, δῆγοι δὲ εἰς τὴν εὐσέβειαν καὶ τὴν ἀρετήν. Διότι καὶ κατ' αὐτόν, ὅπως καὶ κατὰ τὸν Ἰουστίνον, πολλὰ καλὰ ἐδίδαξεν καὶ οἱ ἀρχαῖοι σοφοὶ φωτισθέντες διὰ τινῶν ἀκτίνων τοῦ θείου Λόγου, οὗτοι ἐν δλῷ τῷ πληρώματι αὐτοῦ ἐνεσαρκώθη ἐν τῷ Χριστῷ, Ἡ φιλοσοφία κατὰ τὸν Κλήμεντα παρεσκεύασε τοὺς ἑθνικοὺς εἰς τὸν χριστιανισμόν· ὅπως τοὺς Ἰουδαίους δὲ μωσαϊκὸς νόμος. Ο Κλήμης πρῶτος ἤρχισε διὰ τῆς λογικῆς ἐρεύνης τῶν ἀντικειμένων τῆς πίστεως νὰ σπουδάζῃ γὰρ ἀνυψωθῆ εἰς τὴν γνῶσιν, τὴν ἐπιστημονικὴν δηλ. κατανόησιν αὐτῶν. Ο Κλήμης ἔγραψε πολλὰ ἔργα, ιδίως τὸν Λόγον πρὸς Ἑλληνας, τὸν Παιδαγωγὸν καὶ τὸν Στρωματεῖς, ἐν οἷς ἀναπτύσσει εὐρύτερον τὰς χριστιανικὰς ἀληθείας. Ο αὐτὸς συγέγραψε καὶ Πινδαρικὸν ὅμιλον εἰς Χριστόν.

Σημ. Διδάσκαλος τοῦ Κλήμεντος ἐγένετο ἐν τῇ κατηχητικῇ Σχολῇ Ἀλεξανδρείας δὲ **Πάνταινος** († 202).

§. 10.

Συνέχεια. Ὁριγένης.

Ὁριγένης. Ο σοφώτατος πάντων τῶν Ἀλεξανδρινῶν θεολόγων ὑπῆρξεν δὲ Ὁριγένης (+254), διὰ τὴν φιλοπονίαν του χαλκέντερος καὶ ἀδαιμάντινος κληθείς, ἀνὴρ πολυμαθέστατος, κάτοχος ἀπάσης τῆς σοφίας τῆς ἐποχῆς του καὶ εἰδῆμων ἐντριβέστατος τῆς νεοπλατωνικῆς φιλοσοφίας, ὃν ἐσπούδασε παρὰ τῷ ἰδρυτῇ.

αὐτῆς Ἀμμωνίφ Σακκᾶ, ἐρμηνευτής ἀριστος καὶ δογματικὸς βαθύνούστατος, κριτικὸς δεινὸς καὶ φιλολογικῶς ἀριστα κατηρτισμένος. Νεώτατος ἀνέλαβε νὰ διδάσκῃ ἐν τῇ κατηχητικῇ τῆς Ἀλεξανδρείας σχολῇ. Συνειθίζει δὲ μετὰ τῶν μαθητῶν του πρῶτον νὰ μελετᾷ τοὺς "Ἐλληνας συγγραφεῖς καὶ νὰ προπαρασκευάζῃ καὶ ἀσκῇ τὸ πνεῦμά των, εἰτα δὲ νὰ εἰσάγῃ αὐτοὺς εἰς τὴν ἐρμηνείαν τῆς Γραφῆς καὶ τὴν ὑψηλοτέραν φιλοσοφικὴν ἔξετασιν τῶν δογμάτων. "Εἶη δὲ βίον τελείας ἀσκήσεως, δωρεὰν διδάσκων καὶ ἐκ τῶν συγγραμμάτων του μόνον ἀποζῶν. "Εχων φύμην μεγάλην, ἔζητετο πανταχοῦ νὰ δίδῃ τὴν γνώμην του. Ἡ Τσούλια Μαμμαία, μήτηρ τοῦ αὐτοκράτορος Ἀλεξάνδρου Σευήρου, προσεκάλεσεν αὐτόν, ἵνα μάθῃ παρ' αὐτοῦ τὸ τί διδάσκει ὁ χριστιανισμός. Ἡ λύθει δὲ καὶ εἰς τὴν Ἀραδίαν, ἵνα πολεμήσῃ ἐκεὶ αἱρετικὰς δοξασίες. Ἐπεσκέψθη δὲ καὶ τὴν Παλαιστίνην χάριν ἐκκλησιαστικῶν ὑποθέσεων. Ἐκεὶ χειροτονηθεὶς πρεσβύτερος καὶ περιελθὼν ὑπὸ τὴν δυσμένειαν τοῦ ἐπισκόπου Ἀλεξανδρείας Δημητρίου, ὅστις ἐφθόγησε τὴν φύμην του, ἡγαγκάσθη νὰ μείνῃ ἐν Καισαρείᾳ καὶ νὰ ἰδρύσῃ ἐν τῇ πόλει ταύτη νέαν θεολογικὴν σχολήν. Ἐκεὶ δὲ διέτριψε μέγχα μέρος τοῦ βίου του καὶ συνέγραψε τὰ πλείστα τῶν συγγραμμάτων αὐτοῦ, ὃν τὰ ἐπισημότερα είναι αἱ ἐρμηνεῖαι του εἰς δλόκληρον τὴν Ἀγίαν Γραφήν, ἡ ἀναθεώρησις τοῦ κειμένου τῶν Ο' δι' ἀντιπαραβολῆς πρὸς τὰς ἄλλας τότε ὑπαρχούσας ἑλληνικὰς μεταφράσεις καὶ τὸ ἑράκτικὸν κείμενον, τὸ Περὶ ἀρχῶν σύγγραμμά του, περὶ θεμελιωδῶν δηλ. διδασκαλιῶν τοῦ χριστιανισμοῦ, καὶ τὰ Κατὰ Κέλσου τοῦ φοιερωτάτου τῶν χριστιανῶν κατηγόρου ὀκτὼ βιβλία του. Ἐγράψε δὲ καὶ πλείστα ἄλλα συγγράμματα, ὅσα οὐδεὶς ἄλλος ἐκ τῶν ἀρχαίων ἐκκλησιαστικῶν συγγραφέων. Ἰδέαι τινὲς αὐτοῦ κατεκρίθησαν βραδύτερον ὡς μὴ ὅρθαι. Ὁ Ωριγένης ἀπέθυνεν ἐν Τύρῳ ἔνεκκι ὃν ὑπέστη παθημάτων ἐπὶ τοῦ ἐπὶ Δεκίου διωγμοῦ († 254).

Σημ. Μαθηταὶ τοῦ Ωριγένους ἐγένοντο ὁ Διονύσιος ἐπίσκοπος Ἀλεξανδρείας († 265) καὶ ὁ Νεοκαισαρείας Γεργόριος.

§ 11.

"Άλλοι ἐκκλησιαστικοὶ συγγραφεῖς τοῦ Β' καὶ τοῦ Γ' αἰῶνος.

Εἰρηναῖος.

Άλλος συγγραφεὺς τοῦ Β' αἰῶνος ἄξιος μνείας είναι ὁ *Εἰρηναῖος* († 202). Οὗτος κατήγετο ἐκ τῆς Μικρᾶς Ἀσίας. Εἶχε δὲ ἔλθει εἰς τὴν Παλλίαν, μεθ' ἡς ἡ ἑλληνικὴ ἀνατολὴ εὑρίσκετο εἰς μεγάλην ἐπικοινωνίαν (ἡ Μασσαλία, ως γνωστόν, ἦτο ἑλληνικὴ ἀποικία τῶν Φωκαέων). Γενόμενος κατ' ἀρχὰς πρεσβύτερος ἐν Δουγδούνῳ ἔχειροτονήθη μετὰ ταῦτα ἐπίσκοπος τῆς αὐτῆς πόλεως καὶ ἀπέθανε μαρτυρικὸν θάνατον ἐπὶ Σεπτημίου Σευήρου (202). Ο Εἰρηναῖος ἔγραψεν ἑλληνιστὶ ἐκτὸς πολλῶν ἄλλων ἔργων καὶ σπουδαιότερον σύγγραμμα Κατὰ αἱρέσεων, τὸ διόποιον σφέζεται μόνον ἐν λατινικῇ μεταφράσει (*Adversus haereses*). Ἐκ τοῦ συγγράμματος τούτου γνωρίζομεν τὰ τῶν ἀρχαίων γνωστικῶν καὶ ἄλλων αἱρέσεων, αἱτινες κατὰ τὸν Β' αἰῶνα ἐτάραξαν τὴν Ἐκκλησίαν καὶ ἐν γένει τὴν κατάστασιν ταύτης κατὰ τὴν ἀρχαιοτάτην ἐκείνην ἐποχήν. Μαθητὴς τούτου ἐγένετο ὁ *Ιππόλυτος* († 258), πρεσβύτερος, ἐν Ρώμῃ.

Σημ. "Ἄξιοι μνείας είναι καὶ οἱ περὶ τὸ τέλος τοῦ Γ' αἰῶνος ἐν Ἀντιοχείᾳ ἴδιαν σχολὴν ἰδρύσαντες *Δωρόθεος* καὶ *Λουκιανός*, ἣτις ἡρμήνευε τὰς Γραφὰς γραμματικῶς καὶ ἱστορικῶς.

§ 12.

Οἱ Λατῖνοι ἐκκλησιαστικοὶ συγγραφεῖς τοῦ Β' καὶ Γ' αἰῶνος.

Τερτυλιανός. Κυπριανός.

Καὶ ἡ λατινικὴ δύσις κατὰ τὸ τέλος τοῦ Β' καὶ κατὰ τὸν Γ' αἰῶνα ἀνέδειξε σπουδαίους τινὰς ἐκκλησιαστικοὺς συγγραφεῖς ἐν τῇ βορείῳ Ἀφρικῇ, τῇ ρωμαϊκῇ ἐπαρχίᾳ, ὅπου ἡ νέα Καρ-

χηδών είχεν ἐκλατινισθή καὶ ἀγαθειχθή νέα Ρώμη ώς πρὸς τὴν περὶ τὰ λατινικὰ γράμματα ἐπίδοσιν. Οἱ Λατῖνοι οὗτοι πατέρες κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τοὺς Ἑλληνας περιφρονοῦντες τὴν φιλοσοφικὴν ἔξετασιν τῆς θρησκείας ἥρκοντο μόνον εἰς τὴν τυφλὴν πίστιν καὶ τὴν παράδοσιν καὶ πᾶσαν τὴν σημασίαν καὶ ἀξίαν ἀπέδιδον εἰς τὴν αὐστηρότητα τοῦ βίου. Ἐν φοῖς "Ἑλληνες πατέρες δεικνύουσι θεωρητικὰς τάσεις συμφώνως πρὸς τὸν θεωρητικὸν χαρακτῆρα τοῦ ἑλληνικοῦ πνεύματος, παρὰ τοὺς Λατίνοις κατὰ τὸ ἀρχῆθεν πνεῦμα τοῦ ῥωμαϊκοῦ λαοῦ ἐπικρατεῖ ἡ πρακτικὴ τάσις. Ὁ σπουδαιότερος τῶν Λατίνων τούτων ἐκκλησιαστικῶν συγγραφέων είναι ὁ Τερτυλλιανὸς († 220), πρεσβύτερος ἐν Καρχηδόνι, ὅστις πρὶν ιερωθῇ ἦσκει ἐν Καρχηδόνι τὸ τοῦ ῥήτορος καὶ συνηγόρου ἔργον. Ἀρκούμενος εἰς τὴν ἐκκλησιαστικὴν παράδοσιν καὶ τὴν τυφλὴν πίστιν ἐθεώρει περιττὴν τὴν ἔρευναν λέγων, ὅτι ἐπίστευε προθύμως καὶ ἐκεῖνα, τὰ δποῖα ἐφαίνοντο αὐτῷ μὴ δρθῶς ἔχοντα (credo quia absurdum est). Ἀποκρούων τὸν συμβιβασμὸν φιλοσοφίας καὶ χριστιανισμοῦ, οἷον ἐπεδίωκον οἱ "Ἑλληνες θεολόγοι μάλιστα ἐν Ἀλεξανδρείᾳ, ἔλεγε· «Τέ κοινὸν ὑπάρχει μεταξὺ Ἱεροσολύμων καὶ Ἀθηνῶν, μεταξὺ τῆς στοᾶς τοῦ Σολομῶντος καὶ τῆς Ἀκαδημίας τοῦ Πλάτωνος;». Ὁ χριστιανισμὸς κατ' αὐτὸν ώς θεία ἀποκάλυψις δὲν ἔχει δῆθεν ἀνάγκην ἔξετάσεως καὶ συζητήσεως. Καὶ δημως παρὰ τὰς ἀρχὰς του ταύτας ἦτο ὁ Τερτυλλιανὸς βαθὺ πνεῦμα καὶ ἐν τοῖς συγγράμμασιν αὐτοῦ φιλοσοφεῖ πολλάκις. Τὸ κυριώτερον ἔργον του είναι ὁ Ἀπολογητικός του λόγος. Ὁ Κυπριανός, ἐπίσκοπος Καρχηδόνος, μαρτυρήσας ἐπὶ τοῦ ἐπὶ Οὐαλεριανοῦ διωγμοῦ (253—260), ὑπῆρξεν ἀριστος ποιμήν. Τὸ περιφημότερον σύγγραμμά του είναι τὸ πέρι ἐνότητος τῆς ἐκκλησίας, ἣν εὑρεσκεί ἐν τῇ ἔνώσει πάντων τῶν ἐπισκόπων, οἵτινες κατὰ τὴν ἔξουσίαν είναι ίσοι ἀλλήλοις.

Σημ. "Ἄλλοι λατῖνοι ἐκκλησιαστικοὶ συγγραφεῖς ὑπῆρξαν ὁ Λακτάντιος, ὁ Ἀρνόβιος, ὁ Μιρούνιος Φῆλιξ καὶ ὁ Κορμοδιανός."

§ 13.

‘Οποία ἦτο ἡ διοίκησις τῆς Ἐκκλησίας πατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην;

Ἐν ὅσῳ ἔξων οἱ ἀπόστολοι, ὡς οἱ μαθηταὶ τοῦ Κυρίου καὶ οἱ τῶν πρώτων ἐκκλησιῶν ἰδρυταὶ, ἐξήσκουν τὴν ἀνωτάτην ἔξουσίαν ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ, εἰχον δὲ βοηθοὺς ἐν τῷ κηρύγματι τοὺς εὐαγγελιστὰς καὶ τοὺς διδασκάλους ἢ προφήτας λεγομένους. Ἐκ τούτων οἱ μὲν εὐαγγελισταὶ ἐκήρυττον τὸ Εὐαγγέλιον εἰς νέας χώρας, οἱ δὲ δικάσκαλοι καὶ προφῆται ἀνέπτυσσον τὰς Γραφὰς τῷ λαῷ. Διὰ τὴν συλλογὴν καὶ διανομὴν τῶν ἐλεημοσυνῶν ὥρισθησαν τὸ πρῶτον οἱ διάκονοι, καὶ ὅτε δὲ ἤρχισε γὰρ θεωρῆται ὡς κύριον αὐτῶν ἔργον ἡ μετοχὴ αὐτῶν ἐν ταῖς τελεταῖς τῆς λατρείας, μεταξὺ τῶν καθηκόντων αὐτῶν εἰχον πάντοτε καὶ τὴν διανομὴν τῶν ἐλεημοσυνῶν εἰς τοὺς πτωχούς. Καὶ πρότροπον δὲ κατὰ τὴν ἀρχαιοτάτην ταύτην ἐποχὴν καὶ διακόνισσαι, γυναικεῖς εὑσεβεῖς, παρθένοι ἡ χῆραι, ἀφωσιωμέναι εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τῆς ἐκκλησίας, χρησιμεύουσαι δὲ δι’ ἔργα, πρὸς ἀγαπήσαντας τὰς πάσχοντας, ἔφερον τὰς ἐλεημοσύνας εἰς τὸν χριστιανισμὸν καὶ παρίσταντο κατὰ τὴν βάπτισιν αὐτῶν. Τὴν λοιπὴν διοίκησιν τῶν ἐκκλησιαστικῶν πραγμάτων εἰχον οἱ πρεσβύτεροι καὶ οἱ τούτων ἀνώτεροι ἐπίσκοποι, οἵτινες μετὰ τὸν θάνατον τῶν ἀποστόλων ἔλαθον τὴν θέσιν τούτων. Ἀλλὰ καὶ οἱ λαϊκοὶ δὲν ἦσαν ὅλως ἀμέτοχοι τῆς διευθύνσεως τῆς Ἐκκλησίας. Ἐπὶ τῶν ἀποστολικῶν χρόνων οὐδὲν ἀγεύει τούτων ἀπεφασίζετο· βραδύτερον δὲ διετήρησαν τὸ δικαίωμα νὰ ἐκλέγωσι τοὺς ἀληρικούς καὶ αὐτοὺς τοὺς ἐπισκόπους μετὰ τοῦ κλήρου. Ἐπίσης καὶ τὸ διδάσκειν ἐπ’ ἐκκλησίας τὸ πρῶτον ἦτο δικαίωμα καὶ τῶν λαϊκῶν, ἔπειτα δέ, ἵνα μὴ συμβαίνωσιν ἀτοπα, ἐξηρτήθη τοῦτο ἐκ τῆς ἀδείας τοῦ κατὰ τόπου ἐπισκόπου. Ὁ ἐπίσκοπος ἐν γένει ἐθεωρεῖτο ὡς ἡ

ἀνωτάτη ἀρχὴ ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ του. 'Οσάκις ἡγείροντο ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ ζητήματα, τὰ δποῖα ἔπρεπε γὰ λυθῶσι διὰ κοινῆς συμ- πράξεως, συνήρχοντο ἀπὸ τοῦ τέλους τοῦ Β' αἰώνος οἱ ἐπίσκοποι τῶν διαφόρων ἐπαρχιῶν τοῦ ῥωμαϊκοῦ κράτους εἰς συνόδους (ἐπαρχιακαὶ σύνοδοι) ἐν τῇ πρωτευούσῃ τῆς ἐπαρχίας, τῇ μη- τροπόλει, ἃς ὁ ἐπίσκοπος, ὁ μητροπολίτης λεγόμενος, ἦτο φυ- σικὸς αὐτῶν πρόεδρος. Οἱ ἐπισημότεροι μητροπολίται ἦσαν ὁ 'Ρώμης ὡς ἐπίσκοπος τῆς πρωτευούσης τοῦ ῥωμαϊκοῦ κράτους, ὁ 'Αλεξανδρείας καὶ ὁ 'Αντιοχείας. Καὶ ἐκ τούτων δὲ ἦτο πρω- τος κατὰ τὴν τιμὴν ὁ 'Ρώμης ὡς τῆς βασιλευούσης τότε πόλεως ἐπίσκοπος.' Ήσαν δὲ αἱ κατὰ ἐπαρχίας ἐκκλησίαι, οἷον αἱ τῆς Μι- κρᾶς Ἀσίας, Παλαιστίνης, Θράκης, Μακεδονίας, Ἀχαΐας (οὗτως δινομάζετο τότε ἡ 'Ελλάς), Αιγύπτου, Ἀφρικῆς, Ισπανίας, Γαλ- λίας κτλ., ἀνεξάρτητοι ἀπ' ἀλλήλων καὶ αὐτοκέφαλοι. 'Εξήτησε μὲν ὁ 'Ρώμης ἐπίσκοπος μὴ ἀρκούμενος εἰς τὸ πρωτεῖον τῆς τιμῆς, τὸ δποῖον εἶχεν ὡς ἐκ τῆς πολιτικῆς ἐπισημότητος τῆς 'Ρώμης, τῆς πρωτευούσης τοῦ ῥωμαϊκοῦ κράτους, ἢδη ἀπὸ τοῦ Β' αἰώνος γὰ ἀναλάβη καὶ ἀνωτάτην τινὰ ἐπὶ πάσης τῆς 'Εκ- κλησίας ἔξουσίαν, ἀλλ' αἱ λοιπαὶ ἐκκλησίαι δὲν ἀνεγνώρισαν ταύτην.

§ 14.

'Οποία ἦτο ἡ λατρεία τῆς ἀρχαίας 'Επιλησίας;

Κατὰ τοὺς ἀποστολικοὺς χρόνους ἐξηκολούθουν οἱ ἐν 'Ιερο- λύμοις ἐξ 'Ιουδαίων χριστιανοὶ γὰ φοιτῶσιν εἰς τὸν ἐκεῖ νάὸν καὶ γὰ τελῶσι τὰ τῆς μωσαϊκῆς λατρείας, ἐτέλουν ὅμως καὶ ἴδιαιτέρας συναθροίσεις, ὅπου ἡκροῶντο τοῦ κηρύγματος τῶν ἀποστόλων, μετελάμβανον τῆς εὐχαριστίας καὶ προσηγόριζοντο. 'Η μετὰ τοῦ Ιουδαϊσμοῦ ἔνωσις αὕτη τῶν χριστιανῶν τῶν 'Ιεροσο- λύμων χαλαρωθεῖσα μετὰ τὴν ὑπὸ τοῦ Τίτου καταστροφὴν τῆς πόλεως ταύτης (70 μ. Χ.) ἔπαισεν ἐντελῶς μόλις μετὰ τὴν δευ-

τέραν αὐτῆς καταστροφὴν ἐπὶ Ἀδριανοῦ (132 μ. Χ.). Οἱ ἔξ
ἔμνῶν χριστιανοὶ μόνον τὰς ἰδιαιτέρας ταύτας χριστιανικὰς
συναθροίσεις ἐγίνωσκον. Ἐπειδὴ δὲ δὲν ὑπῆρχον παρ' αὐτοῖς
ἀκόμη ἴδια κτίρια προωρισμένα εἰς λατρείαν, ἐτελεῖτο αὕτη ἐν
ἴδιωτικοῖς οἶκοις. Ἡ κυριωτάτη τελετὴ τῆς λατρείας ἦτο ἡ εὐ-
χαριστία, τελουμένη εἰς ἀνάμνησιν τοῦ θανάτου τοῦ Κυρίου καὶ
εἰς ἔνωσιν τῶν πιστῶν μετ' αὐτοῦ. Μετὰ τῆς εὐχαριστίας ἦσαν
ἡγωμέναι τράπεζαι, ἐν αἷς συνήσθιον πάντες, ἀγάπαι καλούμεναι.
Αἱ συναθροίσεις διελύοντο μετὰ τοῦ ἀδελφικοῦ φιλήματος. Τὸ
πρωτὸν ἐγίνετο ἡ προσευχή, τὸ δὲ ἑσπέρας ἡ εὐχαριστία μετὰ τῆς
ἀγάπης. Διὰ τοῦ βαπτίσματος τοῦ διὰ τῆς τριτῆς καταδύσεως
τελουμένου, τοῦ παρίσταντος τὴν πνευματικὴν κάθαρσιν τοῦ
γινομένου χριστιανοῦ, ἐγίνοντο δεκτοὶ οἱ προσερχόμενοι εἰς τὴν
ἐκκλησίαν. Τὴν Κυριακὴν ἀπαντῶμεν ἦδη ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τῶν
Ἀποστόλων ὡς ἥμέραν ἑορτῆς εἰς ἀνάμνησιν τῆς ἀναστάσεως
τοῦ Κυρίου. "Ἄν τὸ Πάσχα ἐτελεῖτο ἦδη ἔκτοτε, εἶναι ἀδέβαιον.
"Αλλαι ἑορταὶ τότε δὲν ὑπῆρχον.

Κατὰ τὸν Β' καὶ **Γ'** αἰῶνα ἡ λατρεία τῶν χριστιανῶν ἀνα-
πτυσσομένη ἀποβάλλει κατὰ μικρὸν τὴν πρώτην ἐκείνην ἀπλότητα.
"Απὸ τοῦ τέλους τοῦ Β' αἰῶνος ἦρχισαν γὰρ κτίζωνται ἰδιαιτεροὶ
οἶκοι πρὸς λατρείαν, αἱ ἐκκλησίαι, αἵτινες κατὰ τὰ τέλη τοῦ Γ'
αἰῶνος, ἐπὶ Διοκλητιανοῦ, ἦσαν ἦδη μεγαλοπρεπῆ κτίρια. Κατ' ἀρ-
χὰς οἱ χριστιανοὶ, καθὼς καὶ οἱ Ἰουδαῖοι, ἔτρεφον δέος τι πρὸς
τὴν χρῆσιν τῶν καλῶν τεχνῶν, ἵδιως τῆς ζωγραφικῆς καὶ τῆς
γλυπτικῆς ἐν τῇ λατρείᾳ, διότι εἶχον αὐτῶν ποιήσει κατάχρησιν
οἱ ἔθνικοι ἐν τῇ λατρείᾳ τῶν θεῶν αὐτῶν. ἐφοδοῦντο δηλ. μὴ οἱ
ἐκ τῶν ἔθνικῶν χριστιανοὶ γινόμενοι, βλέποντες καὶ ἐν τοῖς τῶν
χριστιανῶν ναοῖς ἀγάλματα καὶ εἰκόνας, διότι εἶχον αὐτῶν ποιήσει
τέραν εἰδωλολατρείαν. ἀλλὰ κατὰ μικρὸν ἦρχισε γὰρ ἐκλείπη τὸ
δέος ἐκεῖνο καὶ γὰρ εἰσάγγηται παρὰ τοῖς χριστιανοῖς ἡ τέχνη. Τὰ
πρῶτα δὲ προϊόντα τῆς ἀρχαιοτάτης ταύτης χριστιανικῆς τέχνης
ἦσαν σύμβολα, δι' ὧν εἰκονίζοντο διάφορα ἀντικείμενα τῆς πί-
στεως, οἷον ὁ σταυρός, ὁ ποιμήν, ὁ ἀμνός, ὁ κριός (τοῦ Ἰησοῦ

Χριστοῦ), ἡ γαῖς (τῆς ἐκκλησίας), ἡ λύρα (τῆς προσευχῆς), ἡ ἀγ-
κυρα (τῆς ἐλπίδος), ὁ ἵχθυς (τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ· Ἰησοῦς Χριστὸς
Θεοῦ Υἱὸς Σωτῆρ). Τὰ σύμβολα ταῦτα ἦσαν τὸ πρῶτον ἐν χρήσει
ἐν τῷ ἰδιωτικῷ βίῳ τῶν χριστιανῶν, ἐπὶ σκευών, ἐνδυμάτων, τοι-
χων οἰκων, τάφων. Κατὰ μικρὸν δὲ εἰσήγοντο εἰς τοὺς τόπους
τῆς δημοσίας λατρείας. Ἐκ τῆς ἐποχῆς ταύτης ἔχομεν καὶ τὰς
πρώτας εἰκόνας, παρισταγόντας σκηνὰς ἐκ τῆς Παλαιᾶς καὶ Και-
νῆς Διαθήκης ἢ πρόσωπα, ἰδίως τὸν Κύριον καὶ τὴν παναγίαν
ἀντοῦ Μητέρα φέρουσαν ἐν τοῖς κόλποις τὸ θεῖον βρέφος.

Ἄπὸ τοῦ Β' αἰώνος ἀναφαίνονται ἐκτὸς τῆς Κυριακῆς καὶ
τοῦ Πάσχα αἱ ἑορταὶ τῆς Πεντηκοστῆς, εἰς ἀνάμνησιν τῆς ἐπι-
φοιτήσεως τοῦ Παναγίου Πνεύματος καὶ τῆς ἰδρύσεως τῆς Ἐκ-
κλησίας, τῆς Ἀναλήψεως, τῶν Ἐπιφανείων εἰς ἀνάμνησιν τῆς
βαπτίσεως τοῦ Κυρίου καὶ αἱ μνῆμαι τῶν Μαρτύρων.

Ἐκτοτε δὲ ἐτιμῶντο καὶ ἡ Τετάρτη καὶ ἡ Παρασκευή, ἡμέ-
ραι τῆς ἑδομάδος, εἰς ἀνάμνησιν τοῦ πάθους τοῦ Κυρίου. Πρὸ-
τοῦ Πάσχα ἐγίνετο νηστεία ὡς προπαρασκευὴ εἰς τὴν μεγάλην
ἑορτήν, ἷτο δὲ ἀκόμη ἀδριστος καὶ ὁ χρόνος αὐτῆς καὶ ὁ τρόπος,
καθ' ὃν ἐγίνετο· ἐκάστη Ἐκκλησία ἡκολούθει ἴδιᾳ ἔθιμῳ ὡς πρὸς
τοῦτο· τεσσαρακοστὴ δὲ ὡνομάσθη, διότι ἐθεωρεῖτο ὡς ἀνάμνησις
τῆς ἐπὶ 40 ἡμέρας νηστείας τοῦ Κυρίου. Αἱ τελεταὶ τῆς λατρείας
ἀπὸ τοῦ Β' αἰώνος ἐγένοντο πομπωδέστεραι καὶ ἡρχισαν νὰ λαμ-
βάνωσι μονίμους τύπους, οἵτινες ὅμως διέφερον ἐν τισι κατὰ τὰς
διαφόρους ἐκκλησίας. Ἐντεῦθεν ἐγεννήθησαν αἱ διάφοροι ἀρχαῖαι
λειτουργίαι, ἡ τῆς ἐκκλησίας τῶν Ἱεροσολύμων (τοῦ Ἰακώβου),
ἡ τῆς Ἀλεξανδρείας (τοῦ Μάρκου) καὶ ἡ τῆς Ρώμης (τοῦ Κλήμηντος). Ἐν τῇ λειτουργίᾳ, τῇ κυρίως δηλ. λατρείᾳ, τῇ τελου-
μένῃ κατὰ τὰς Κυρικάς, τὸ πρῶτον ἀνεγινώσκοντο αἱ Γραφαὶ.
Είτα δὲ ὁ ἐπίσκοπος ἢ ὁ πρεσβύτερος ἐξήγει τὰ ἀναγγωσθέντα καὶ
προέτρεπε τὸν λαὸν εἰς τὴν τῶν καλῶν τούτων παραδειγμάτων μί-
μησιν. Ἡκολούθουν μετὰ ταῦτα εὐχαὶ καὶ ὅμοι, πρὸς ὃν σκοπὸν
ἐχρησίμευον κυρίως τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης οἱ φαλμοί, ἀλλὰ καὶ
ἴδιοι χριστιανικοὶ ὅμοι εἰχον ἡδη ἀπὸ τῶν ἀρχῶν τοῦ Β' αἰώ-

νος ποιηθή, καθώς μαρτυρεῖ Πλένιος δὲ γεώτερος, λέγων ότι οἱ χριστιανοὶ συνερχόμενοι ἦδον ὕμνους πρὸς τὸν Χριστόν. Ἐν τέλει ἐτελεῖτο ἡ εὐχαριστία. Αἱ ἀγάπαι ἔπαινοι κατὰ μικρὸν διὰ τὰς ἐν αὐταῖς γινομένας κκταχρήσεις. Μετελάμβανον δὲ πάντες οἱ παρόντες, οἱ δὲ διάκονοι ἐκόμιζον ἐκ τῆς εὐχαριστίας καὶ εἰς τοὺς δι' εὐλόγους αἴτιας ἀπουσιάζοντας, ἵδιας τοὺς ἀσθενεῖς. Μετὰ τοῦ βαπτίσματος ἡτο γηνωμένον καὶ τὸ χρῆσμα πρὸς ἐπισφράγισιν τῆς ἐν τῷ βαπτίσματι ληφθείσης θείας χάριτος καὶ ἐνίσχυσιν ἐν αὐτῇ, τὸ ὅποιον ἐν τῇ δύσει ἤρχισε νὰ παρέχηται παρὰ μόνου τοῦ ἐπισκόπου, ὡς τούτου προνόμιον θεωρηθέν, καὶ νὰ τεληται κεχωρισμένως ἀπὸ τοῦ βαπτίσματος. Οἱ ἀνάδοχοι ἀπαντῶσιν ἀπὸ τῆς ἐποχῆς ταύτης ὡς μάρτυρες τοῦ βαπτίσματος, ἐπὶ δὲ τῶν ἀνηλίκων καὶ ὡς ἐγγυηταὶ τῆς μελλούσης χριστιανικῆς μορφώσεως αὐτῶν. Διὰ τῆς ἐπιθέσεως τῶν χειρῶν παρείχετο ἡ ἀφεσίς εἰς τοὺς τελοῦντας μετάνοιαν. Ὁ γάμος ηὔλογεῖτο ὑπὸ τῆς Ἐκκλησίας. Ἐπὶ τῶν ἀσθενούντων τέλος ηὔχοντο οἱ ἀρχαῖοι χριστιανοὶ ἀλειφούτες αὐτοὺς ἐλαίῳ. Πάσχε ταύτας τὰς τελετάς, αἴτινες ὡς ἀποκρυπτόμεναι ἀπὸ τῶν ὀμμάτων τῶν τοὺς χριστιανοὺς μισούντων καὶ διωκόντων ἐθνικῶν, εἰχον προσλάβει μυστηριώδη τινὰ χαρακτῆρα (διθεν μυστήρια), καθὼς καὶ τὰ τῆς κηδείας τῶν ἀποθηκόντων, ἐτέλουν οἱ κληρικοί, οἵτινες ἐλάμβανον τὴν ἱερωσύνην, τὴν ἑξουσίαν δηλ. νὰ κηρύξτωσι, νὰ τελῶσι τὰ μυστήρια καὶ νὰ διευθύγωσι τὴν Ἐκκλησίαν, διὰ τῆς χειροτονίας.

§ 15.

Οποῖα ἦσαν τὰ ἥδη τῶν ἀρχαίων χριστιανῶν;

Ἡ ἔξοχος ἀξία τοῦ χριστιανισμοῦ κατεδείχθη κυρίως ἐν τῇ μεγάλῃ καὶ εὐεργετικωτάτῃ ἐπιρροῇ, ἣν ἐξήσκησεν ἐπὶ τῶν ἥδων τῆς ἀρχαίας, ἐν τῇ κακίᾳ γεγηρακυίᾳς ἐθνικῆς καὶ ιουδαϊκῆς κοινωνίας, διὰ τῆς ἐξαπλώσεως καὶ γενικεύσεως ὑγιῶν

Θρησκευτικῶν καὶ ηθικῶν ἀρχῶν. Ὁ χριστιανισμὸς ἀνεμόρφωσεν ηθικῶς τὸν κόσμον, ἐπέτυχε δηλ. ἐκεῖνο, ὅπερ οὔτε αἱ ἀρχαῖαι θρησκεῖαι οὔτε αἱ ἀρχαῖαι φιλοσοφίαι ηδύναντο νὰ κατορθώσωσιν. Οἱ ἀρχαῖοι χριστιανοὶ διὰ τῆς ἀρετῆς των, διὰ τῆς καθαρότητος τῶν ηθῶν αὐτῶν ἔξεπληγτον τοὺς ἐθνικούς. Ἐν τῶν κυριωτέρων μέσων, δι’ ὧν εἴλκουεν ή νέα πίστις αὐτούς, ητο ή ηθικὴ αὕτη τῶν διπάδων τῆς τελειότητος. Διδασκαλία, ητις ἐν τῷ βίῳ ἀπέφερε τοιούτους καρπούς, δικαίως ἐθεωρεῖτο θεία. Πρῶτον πρέπει νὰ θυμιάσωμεν τὴν ἀγάπην τῶν ἀρχαίων τούτων χριστιανῶν πρὸς ἀλλήλους. Ὁ Τερτυλλικὸς βεβδιοὶ, διτὶ οἱ ἐθνικοὶ πολλάκις ἔκραζον περὶ τῶν χριστιανῶν. Ἰδετε, πῶς ἀγαπῶσιν ἀλλήλους καὶ πῶς εἰναι ἔτοιμοι νὰ ἀποθνήσκωσιν ὑπὲρ ἀλλήλων! Ἡ πρὸς τοὺς πτωχούς καὶ τοὺς πάσχοντας φιλανθρωπία αὐτῶν ητο ἀξιοθαύμαστος. Ἡ χριστιανικὴ φιλανθρωπία ἀνεκούφισε καὶ τὴν θέσιν τῶν δυστυχῶν διόλων, οἵτινες ἐκηρύχθησαν ἀδελφοὶ ἐν Χριστῷ. Ἡ πρὸς τούτους τραχύτης ἐξέλιπεν, ἔως οὐ κατὰ μικρόν, ὑπὸ τὴν ἐπιρροὴν τοῦ πνεύματος τοῦ χριστιανισμοῦ, ἐξηφανίσθη ἐντελῶς ὁ τοσοῦτον τὴν ἀνθρωπότητα ἀτιμάσξεις οὗτος θεσμός. Τὴν παρὰ τοῖς ἐθνικοῖς ἐπικρατοῦσαν ἀλλαζονείαν διεδέχθη παρὰ τοῖς χριστιανοῖς ἀκρα ταπεινοφροσύνη. Ἐπίσης τὰ τῶν ἐθνικῶν εἰς ἀνήκουστον βαθμὸν ἐκλελυμένα ηθη διεδέχθη παρ’ αὐτοῖς ηθῶν αὐστηρότητος ἀξιοθαύμαστος. Ἔνεκα τῆς αὐστηρότητος ταύτης ὁ οἰκογενειακὸς βίος προσέλαθε τὸν πρέποντα ηθικὸν χαρακτῆρα, οἱ δὲ δεσμοὶ του τὴν ἱερότητά των. Ἡ γυνὴ, παρὰ τῶν ἐθνικῶν περιφρονηθεῖσα, ἀτιμάζθη καὶ ἀνυψώθη διὰ τοῦ χριστιανισμοῦ. Ἐν φοιτητοῖς ησαν δλῶς παραδεδομένοι εἰς τὰς ἥδονάς τοῦ κόσμου, οἱ χριστιανοὶ ἐκ φυσικῆς ἀντιθέσεως ἐδείκνυντον περιφρόνησιν πρὸς τὸν κόσμον καὶ ἐπόθουν τὴν οὐράνιον ἔωσιν. Διὰ τὴν πρὸς τὸν θάνατον περιφρόνησιν παρεδόλλοντο οἱ χριστιανοὶ παρὰ τινῶν πρὸς τοὺς ἀρχαίους φιλοσόφους. Ἡ πρὸς τὸν κόσμον ἀντιθέσις ἐκ φυσικῆς ἀντιθράσεως ἔφθασε μάλιστα παρὰ τισι μέχρι τοῦ ἄλλου ἀκρου, δηλ. μέχρι τελείας ἀσημήσεως, ητοι στερήσεως καὶ αὐτῶν τῶν ἀθωστάτων τέρψεων τοῦ κοινωνικοῦ

βίου. Ἡ υπερβολικὴ αὕτη ἀσκησις ἡτο τρόπον τινὰ διαμαρτύρησίς τις κατὰ τῆς ἀκολασίας τοῦ ἔθνικοῦ βίου. Οἱ τοιοῦτοι ἄνδρες ἐλέγοντο ἀσκηταὶ, μένοντες δὲ ἄγαμοι ὑπέδαλλον ἔαυτοὺς εἰς ἀδιάλειπτον προσευχήν, νηστεῖαν καὶ μελέτην τῶν θείων. Οὐ μόνον δὲ ἄνδρες ἔζων οὕτως, ἀλλὰ καὶ γυναῖκες, ἀδελφαὶ ἢ παρθένοι καλούμεναι. Καὶ τὸ μὲν πρῶτον διέτριβον οἱ ἀσκηταὶ οὗτοι ἐντὸς τῶν πόλεων· ἀλλ' ἀπὸ τοῦ Γ' αἰῶνος ἥρχισαν νὰ ἀναχωρῶσιν ἀπ' αὐτῶν εἰς τὰς πλησίους τῆς πατρίδος των ἑρήμους, ἵνα μὴ ἐνοχλῶνται ὑπὸ τοῦ θορύβου τῶν πόλεων καὶ τῶν σκανδάλων. Οἱ περιφημότεροι ἀσκηταὶ τῆς ἐποχῆς ἐκείνης ἦσαν διά μέγας Ἀντώνιος ἐν Αἰγύπτῳ καὶ Παῦλος δὲκ Θηβαΐδος ἐν τῇ αὐτῇ χώρᾳ. Ἄμφοτεροι διέμενον δι' ὅλου τοῦ βίου των μακρὰν τῆς κοινωνίας, διὰ τῆς αὐστηροτάτης δὲ ἐγκρατείας των καὶ διὰ τῆς τελείας ἀφοσιώσεώς των εἰς τὸν Θεόν ἐξέπληξαν τοὺς συγγρόνους των. Σπανίως κατήρχοντο εἰς τὰς πόλεις οἱ ἀσκηταὶ, δσάκις ἥθελον διὰ τῆς παρουσίας των (διότι πάντες ἔτιμων αὐτοὺς) νὰ ἐνισχύσωσι τὸ θάρρος τῶν χριστιανῶν κατὰ τοὺς διωγμούς, ἢ νὰ καταπολεμήσωσι τοὺς αἱρετικούς τοὺς διαστρέφοντας τὴν χριστιανικὴν διδασκαλίαν. Ἡ ἥθικὴ αὐστηρότης τῶν ἀνθρώπων τούτων καὶ αὐταπάρνησις, ἥτις ὑπερέβαινε καὶ αὐτὴν τὴν τῶν στωϊκῶν φιλοσόφων τῆς ἀρχαιότητος, ἐθεωρεῖτο ὡς τὸ πρότυπον, δ. ἔπρεπε νὰ μιμῶνται πάντες.

Β. Β. Σωτηρίου
Επίκουρης Καθηγητής

ΠΕΡΙΟΔΟΣ Β'.

ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ ΑΠΟ ΤΟΥ ΜΕΓΑΛΟΥ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ ΜΕΧΡΙ ΤΟΥ ΦΩΤΙΟΥ (323—867 Μ. Χ.)

§ 16.

Πῶς ἐθριάμβευσεν δὲ χριστιανισμὸς ἀπὸ τοῦ Μεγάλου Κωνσταντίνου καὶ πῶς κατεστράφη
ἡ ἐθνικὴ θρησκεία;

Ο μέγας Κωνσταντῖνος ἔδωκεν ἀπὸ τοῦ ἔτους 313 εἰς τὴν καταδιωκομένην Ἐκκλησίαν τὴν ποθουμένην εἰρήνην. Ἐκτοτε δὲ διὰ διαφόρων νόμων παρέσχεν αὐτῇ διάφορα προνόμια καὶ ἀνύψωσεν, ἀφ' ὅτου μάλιστα ἐγένετο μονοκράτωρ (323), εἰς ἐπικρατοῦσαν θρησκείαν ἐν τῷ βωματικῷ κράτει. Οἱ τέως καταδιωκόμενοι χριστιανοὶ ἥρχισαν ἐπ' αὐτοῦ γὰρ ἀνέρχωνται εἰς ὑψηστας πολιτικὰς θέσεις· αἱ ἐκκλησίαι ἐλάμβανον παρ' αὐτοῦ πλούσια δῶρα· οἱ κληρικοὶ ἀπηλλάσσοντο τῶν δημοσίων βαρῶν· γῆ Κυριακὴ καὶ αἱ ἄλλαι χριστιανικαὶ ἑορταὶ προησπεῖζοντο ὑπὸ τῶν νόμων τοῦ κράτους· ἐπροστατεύετο δὲ τοῦ λοιποῦ ὑπὸ τῶν βωματικῶν ἀρχῶν καὶ γῆ διάδοσις τῆς χριστιανικῆς πίστεως. Ἰναξεῖασφαλισθῇ δὲ δὲ όθριαμδος οὕτος τοῦ χριστιανισμοῦ, μετέθηκεν δὲ Κωνσταντῖνος τὴν πρωτεύουσαν τοῦ βωματικοῦ κράτους ἀπὸ τῆς Ρώμης, ὅπου ἀκόμη ὑπῆρχον πολλοὶ ἐθνικοί, εἰς τὰ Βυζάντιον ἐν τῷ μέσῳ τῆς ἀνατολῆς, ὅπου εἶχον ἥδη ἐπικρατήσει οἱ χριστιανοί. Ἡ μετάθεσις αὗτη τοῦ βωματικοῦ θρόνου ἀπὸ τῆς Ρώμης

Ἐκκλησιαστικὴ Ἰστορία Α. Δ. Κυριακοῦ

3

μης εἰς τὸ Βυζάντιον, ἔσχε σπουδαιότατα ἀποτελέσματα διὰ τὸν ἑλληνισμόν. Διότι, ἐπειδὴ ἐν τῇ ἀνατολῇ ἐπεκράτει ἡ ἑλληνικὴ γλῶσσα, τὸ ἀνατολικὸν ρωμαϊκὸν κράτος ἐντὸς βραχέος χρόνου ἔξελληγίσθη ἐντελῶς. Ἀπὸ τοῦ Ἰουστινιανοῦ (550) ἦτο πλέον ἑλληνικόν, καθόσον τὰ πάντα ἐν αὐτῷ ἦσαν ἑλληνικά. Ἡ ἑλληνικὴ γλῶσσα ἦτο ἡ γλῶσσα τῆς αὐλῆς, τῆς συγκλήτου, τῶν νόμων καὶ τῶν διαταγμάτων, τῶν νομισμάτων, τῆς ἀγορᾶς, τῆς ἐκκλησίας, τῶν σχολείων, τοῦ λαοῦ, τοῦ στρατοῦ. Τὰ πάντα λοιπὸν ἦσαν ἑλληνικό. Τὸ ἑλληνικὸν βυζαντινὸν τοῦτο κράτος ἔζησε 1000 ἔτη, διεφύλαξε δὲ παλαιὸν κατὰ μυρίων ἔχθρων Περσῶν, Ἀράβων, Τούρκων, Ρώσων, Βουλγάρων καὶ ἄλλων, τὴν ἑλληνικὴν σοφίαν ὡς πολύτιμον παρακαταθήκην, ἥτις μετὰ τὴν ἀλώσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως (1453) διὰ τῶν εἰς Ἰταλίαν φυγόντων βυζαντινῶν λογίων μεταδοθεῖσα εἰς τὴν δυτικὴν Εὐρώπην ἐγέννησε μετὰ τοῦ χριστιανισμοῦ τὸν νεώτερον εὐρωπαϊκὸν πολιτισμόν. Διὰ ταῦτα πάντα οἱ Ἑλληνες χριστιανοί εὐγνωμονοῦντες ὡνόμασαν τὸν Κωνσταντίνον μέγαν, μετὰ δὲ ταῦτα κατέταξεν αὐτὸν ἡ Ἐκκλησία μεταξὺ τῶν ἀγίων. Καίπερ ὅμως προστατεύσας τὴν χριστιανικὴν θρησκείαν, δὲν γήθελησεν ὁ Κωνσταντίνος νὰ καταδιώξῃ τὴν ἔθνικήν. Ἡ πεπαλαιωμένη καὶ σεσαθρωμένη αὕτη θρησκεία, ἔδλεπεν, ὅτι κατέρρεεν ἀφ' ἔαυτῆς ἐγίνωσκε δέ, ὅτι αἱ θρησκευτικαὶ πεποιθήσεις πρέπει νὰ εἰναι σεδίσταὶ καὶ μόνον διὰ τοῦ λόγου πρέπει γὰ πολεμῶνται. Καὶ οἱ διάδοχοι τοῦ μεγάλου Κωνσταντίνου ἐπροστάτευσαν τὴν χριστιανικὴν θρησκείαν, ἀλλὰ μετὰ ὀλιγωτέρας συγέσεως, μεταχειρισθέντες πολλάκις καὶ αὐτὴν τὴν βίαν κατὰ τῶν ἔθνικῶν, ἐναντίον τῶν συμβουλῶν τῶν σοφωτέρων πατέρων. Οὕτω προσηγένεγχθησαν δὲ Κωνστάντιος, Θεοδόσιος δὲ Α', Θεοδόσιος δὲ Β' καὶ Ἰουστινιανὸς δὲ Α', ὅστις, ἵνα ἀφαιρέσῃ καὶ τὸ τελευταῖον τῆς ἔθνικῆς θρησκείας στήριγμα, ἔκλεισε περὶ τὰ μέσα τοῦ σ' αἰῶνος τὰς φιλοσοφικὰς σχολὰς καὶ ἀπεδίωξεν ἀπὸ τοῦ ρωμαϊκοῦ κράτους τοὺς βίττορας καὶ φιλοσόφους, οἱ δποῖοι ἐπέμενον πολεμοῦντες τὴν χριστιανικὴν πίστιν ἐκ προλήψεως καὶ ἐκ μονομε-

ροῦς καὶ τυφλῆς ἀγάπης πρὸς τὴν ἀρχαιότητα. Ἐπὶ τῶν αὐτοκρατόρων τούτων οἱ ἔθνικοι ἐπασχον σχεδὸν διὰ ἄλλοτε οἱ χριστιανοὶ ἐπὶ τῶν τῷ χριστιανισμῷ ἔχθρῶν ἀρχαίων Ῥωμαίων αὐτοκρατόρων. Ἡ ἔθνικὴ Ὑπατία, περίφημος νεοπλατωνικὴ φιλόσοφος, δίδουσα δημόσια μαθήματα φιλοσοφίας καὶ μαθηματικῶν, ἔθανατώθη ἐν Ἀλεξανδρείᾳ ὑπὸ τοῦ φανατικοῦ δοχλοῦ ἐπὶ Θεοδοσίου τοῦ Β' ὡς ἀντιπράττουσα δῆθεν κατὰ τῶν χριστιανῶν. Τὸ γεγονός τοῦτο ἥγειρε τὴν ἀποδοκιμασίαν τῶν γνησίων χριστιανῶν. Ἄλλ' ἐνῷ διὰ χριστιανισμὸς ἔξηλθε θριαμβεύων ἐκ τῶν διωγμῶν, ἡ ἔθνικὴ θρησκεία μὴ ἔχουσα ἐν ἔκυτῃ ζωὴν ὑπέκυψεν εἰς τοὺς κατ' αὐτῆς διωγμούς, ἔως οὐ ἐντελῶς ἔξελιπεν. Ὁ μόνος ἐκ τῶν διαδόχων τοῦ Κωνσταντίνου, διστις ἡθέλησε νὰ ἀνορθώσῃ πάλιν τὸ κράτος τῆς ἔθνικῆς θρησκείας, ἣτο δὲ Ἰουλιανὸς (361), ὁ ἐπικληθεὶς ἀποστάτης καὶ παραβάτης, διότι ἐνῷ ἀνετράφη χριστιανικῶς, ἔπειτα γενόμενος αὐτοκράτωρ, συμβοηθούς ἔχων τοὺς βήτορες καὶ φιλοσόφους τῆς ἐποχῆς αὐτοῦ, παρ' ὧν εἶχε πεισθῆ, διὰ δῆθεν ἡ πτῶσις τοῦ μεγαλείου τοῦ Ῥωμαϊκοῦ κράτους προήλθεν ἐκ τῆς πτώσεως τῆς ἔθνικῆς θρησκείας καὶ τοῦ θριάμβου τοῦ χριστιανισμοῦ, ἀπελάκτισε τὴν χριστιανικὴν θρησκείαν καὶ ἐπολέμησεν αὐτήν, ἀν καὶ ἀπέψυγε τὰ βίαια μέτρα. Ἔσποιδαξε δὲ νὰ δώσῃ γένεν ζωὴν εἰς τὴν ἔθνικὴν θρησκείαν, μιμούμενος μάλιστα πολλοὺς θεσμούς τοῦ χριστιανισμοῦ, οἷον τὴν ἐπ' ἐκκλησίας διδασκαλίαν. Ἐνῷ παρηγκώνιζε τοὺς χριστιανούς, τοὺς ἔθνικούς ὅψινεν εἰς τὰς ὑψίστας πολιτικὰς θέσεις. Ἀπηγόρευσε δὲ τοῖς χριστιανοῖς νὰ διδάσκωσι τὴν ῥήτορικὴν καὶ τοὺς "Ἐλληνας συγγραφεῖς, ἐλπίζων διὰ εἰσαγάγη τὴν ἀμάθειαν παρ' αὐτοῖς. Καὶ δηπαρτοῦ ἀνέτηση τὴν παρ' αὐτοῖς σύγχυσιν ἀνεγγώρισε πάσας τὰς χριστιανικὰς αἵρεσεις. Θέλων δὲ νὰ διαψεύσῃ τοὺς λόγους τοῦ Κυρίου ἐπέτρεψε καὶ ἐδογήθησε τοὺς Ἰουδαίους νὰ ἀνοικοδομήσωσι τὰ τείχη τῆς Ἱερουσαλήμ, ἀλλὰ σεισμὸς ἐπισυμβάς ἐματαίωσε τὸ ἔργον τοῦτο. Αἱ προσπάθειαι του ἐν γένει οὐδὲν ἀπέφερον ἀποτέλεσμα, διότι ἡ ἔθνικὴ θρησκεία εἶχε πλέον ἡττηθῆ ὑπὸ τῆς ἀληθείας τοῦ χριστιανισμοῦ.

Πάντες, καὶ αὐτοὶ οἱ ἑθνικοί, ἥρχισαν γὰρ σκώπτωσι τὸν ζῆλόν του, μεθ' οὐ γῆθέλησε νὰ ἀναστήσῃ θρησκείαν ἥδη ἐκπνεύσασαν, ἡς τὸ ψεῦδος εἶχεν ἥδη ἐλεγχθῇ. Μετὰ δύο ἔτῶν κυβέρνησιν ἀπέθανεν ἐν τινὶ πρὸς τοὺς Πέρσας πολέμῳ (363), λέγεται δὲ ὅτι θυγῆσκων καὶ συναισθανόμενος ὅτι οὐδὲν κατώρθωσε κατὰ τοῦ χριστιανισμοῦ, ἐπεφώνησε· «Νενίκηκάς με, Γαλιλαῖ!» Περὶ τὰ τέλη τοῦ Ή' αἰῶνος μόλις ἀσθενέστατά τινα λείψανα ἑθνικῆς θρησκείας ἐσφύζοντο ἔτι ἐν τῷ ρωμαϊκῷ κράτει.

§ 17.

Ἐξάπλωσις τοῦ χριστιανισμοῦ.

13

Εἰς τίνας νέους λαοὺς ἐξηπλώθη ὁ χριστιανισμός;

Ἐν φῇ ἡ ἑθνικὴ θρησκεία ἐξέλειπεν οὕτως, ὁ χριστιανισμὸς διεδίστη δισημέραι εἰς νέους λαούς. Οὕτως ἐξαπλοῦται τὸ Εὐαγγέλιον εἰς τὴν Περσίαν, τὴν Ἀρμενίαν, τὴν Ἀραβίαν καὶ τὴν Ἀβησσινίαν. Καὶ μέχρι δ' αὐτῶν τῶν Ἰνδιῶν καὶ τῆς Κίνας φθάνει τὸ φῶς αὐτοῦ. 'Αλλ' ἐν τῇ Ἀσίᾳ καὶ Ἀφρικῇ δὲν ἥδυνήθη ἡ νέα πίστις νὰ ῥίψῃ βαθείας ῥίζας καὶ νὰ ποιήσῃ μεγάλας προόδους· πρῶτον διότι οἱ πλεῖστοι λαοὶ αὐτῆς εὑρίσκονται ἐν λίαν τκπεινῇ ἀναπτύξει, δὲν ἔχει χριστιανισμὸς ὡς πνευματικὴ θρησκεία προϋποθέτει ἀνωτέραν τινὰ βαθμίδα πολιτισμοῦ· τὰς χριστιανικὰς ἰδέας τοῦ ἐνδός πνευματικοῦ ἀօράτου Θεοῦ, τῆς ἐν πνεύματι καὶ ἀληθείᾳ λατρείας, τῆς ἴστοητος καὶ ἀδελφότητος πάντων τῶν ἀνθρώπων, τῆς μονογαμίας καὶ τῆς προσδοκίας πνευματικῶν ἀγαθῶν ἐν ἀλληλίᾳ δὲν ἔννοει ὁ βάρδαρος ἀνθρώπος, ὅστις θέλει ὄρκτοὺς θεούς, ὄλικὴν διὰ θυσίῶν γινομένην λατρείαν, διούλους νὰ ὑπηρετῶσιν αὐτόν, πολυγαμίαν καὶ ὄλικὰς ἀπολαύσεις ἐν τῷ Πραξείσφ. δεύτερον διότι ἐν ταῖς χώραις ταύταις εὔρει σφοδροὺς πολεμίους; ἔνθεν μὲν τοὺς πανταχοῦ ἔκτοτε διεσπαρμένους· 'Ιουδαίους, οἵτινες ἐθεώρουν τὸν χριστιανι-

σμὸν ὡς διαστροφὴν δῆθεν τῆς μωσαϊκῆς θρησκείας καὶ τοὺς χριστιανούς ὡς ἀποστάτας τοῦ νόμου αὐτῶν, ἐτέρωθεν δὲ ἀπὸ τοῦ Ζ' αἰώνος τοὺς μωαμεθανούς. Οἱ μωαμεθαροί, ὅπαδοι τοῦ Μωάμεθ τοῦ ἀναφανέντος περὶ τὸ 622 ὡς ἔδρυτοῦ νέας θρησκείας, ἢ ὅποια ὅμως οὐδὲν ἄλλο εἶναι ἢ ἀτεχγος ἀντιγραφὴ τοῦ Ιουδαϊσμοῦ, καὶ ἡς θεμελιώδες δόγματα εἶναι ὁ μονοθεῖσμός, δρμηθέντες ἀπὸ Ἀραβίας, ὥπερ τὴν ὁδηγίαν τοῦ Μωάμεθ κατ' ἀρχὰς, εἴτα δὲ τῶν διαδόχων του Καλιφῶν, κατέκτησαν κατὰ μικρὸν πάσας σχεδὸν τὰς ἐν τῇ δυτικῇ Ἀσίᾳ καὶ τῇ Ἀφρικῇ χώρας, πανταχοῦ δέ, ὅπου ἔξηπλοσύντο, καταπιέζοντες τοὺς χριστιανούς ἐπέδαλλον διὰ τῆς βίας τὸν Ισλαμισμόν. Οἱ ισλαμισμὸς μετὰ τοῦ αὐθαιρέτου Ἀλλάχ τοῦ διὰ τῆς ἀπεριορίστου θελήσεώς του ἔχοντος προκποφασίσει τὰ πάντα, ἀτινα γίνονται διὰ τοῦτο ὡς εἶναι πεπρωμένον, μετὰ τῆς παραδοχῆς τῆς δουλείας, μετὰ τῆς πολυγαμίας καὶ μετὰ τοῦ πλήρους ἡδονῶν παραδείσου ὑπῆρξεν εἰς πολλοὺς ἀμορφώτους λαοὺς τῆς Ἀσίας καὶ Ἀφρικῆς εὐπροσδεκτότερος τοῦ χριστιανισμοῦ. Ἄλλ' ἂν ἐν τῇ Ἀσίᾳ καὶ τῇ Ἀφρικῇ ἀπέτυχεν ὁ χριστιανισμός, ἐπιτυχῶς ὅμως ἔξηπλωθη κατὰ τοὺς χρόνους τούτους ἐν Εὐρώπῃ παρὰ τοῖς Ἀγγλοσαξωνικοῖς Γερμανικοῖς λεγομένοις λαοῖς, οἵτινες ἐκ τῶν βορείων μερῶν δρμηθέντες, κατὰ τὸν Δ', Ε' καὶ Σ' αἰῶνα κατέλαβον τὴν μέσην, μεσημβρινὴν καὶ δυτικὴν Εὐρώπην, καὶ μετὰ τῶν ἀρχαίων λαῶν τῶν χωρῶν τούτων, τῶν Ρωμαίων, Κελτῶν, Βρεττανῶν καὶ λοιπῶν ἀναμιχθέντες ἀπετέλεσαν τοὺς νεωτέρους εὐρωπαϊκούς λαούς. Οἱ πρότερον βάρβαροι οὗτοι λαοὶ ἔλαβον παρὰ τῶν ἡττηθέντων καὶ ὑποταγέντων Ρωμαίων πάντα τὸν ἀρχαίον πολιτισμόν, μετ' αὐτοῦ δὲ καὶ τὴν ἥδη ἐν τῷ ῥωμαϊκῷ κράτει θριαμβεύουσαν χριστιανικὴν θρησκείαν. Πρῶτοι τῶν λαῶν τούτων ἡσπάσθησαν τὸν χριστιανισμὸν οἱ Γότθοι οἱ εἰσβαλόντες κατὰ τὰ τέλη τοῦ Δ' αἰώνος εἰς τὴν Μοισίαν καὶ Θράκην, μετὰ δὲ ταῦτα ἐγκαταστάντες ἐν Ἰταλίᾳ καὶ Ἰσπανίᾳ, μετ' αὐτοὺς οἱ Δογγοβάρδοι, οἱ Βουργούνδοι, οἱ Βάνδαλοι, οἱ Φράγκοι, οἱ Ἀγγλοσάξωνες, οἱ Γερμανοί, οἱ Σουηδοί, οἱ

Νορβηγοί, οἱ Δανοὶ καὶ οἱ Ὀλλανδοί. Τῆς ἐπιστροφῆς τῶν Σλαύων μόνον αἱ πρῶται ἀρχαὶ πίπτουσι κατὰ τοὺς χρόνους τούτους, κυρίως δὲ ἐπεστράφησαν οἱ λαοὶ οὗτοι (*Ρῶσσοι, Σέρβοι, Βούλγαροι, Μοραβοί, Βοεμοί, Κροάται, Δαλμαται, Ἄβαροι*) κατὰ τοὺς ἐπομένους χρόνους, κατὰ τὸν Θ' οὐκὶ Ι' αἰῶνα, περὶ οὗ ἐν οἰκείῳ τόπῳ ῥήθησονται τὰ δέοντα. Οἱ Ἀγγλοσάξωνες καὶ οἱ Σλαύοι ἐνόησαν τὸν χριστιανισμόν, διότι ζῶντες ἐν Εὐρώπῃ ἐπολιτισθησαν.

§ 18.

~~Πῶς ἀνεπτύχθη ἡ χριστιανικὴ διδασκαλία
κατὰ τοὺς χρόνους τούτους;~~

Ἡδη ἀπὸ τῶν πρώτων χρόνων οἱ σοφοὶ ἐκ τῶν χριστιανῶν, οἱ διδάσκαλοι τῆς ἐκκλησίας ἡρεύνων τὴν χριστιανικὴν διδασκαλίαν καὶ ἐσπούδαζον νὰ ἀναπτύξωσιν αὐτὴν καὶ ἐπιστημονικῶς αὐτὴν διαμορφώσωσιν. Αἱ ἔρευναι αὗται ἐπὶ τῆς ἐκκλησιαστικῆς διδασκαλίας καὶ συζητήσεις ἦτο ἐπόμενον, ὅτι ἔμελλον νὰ ἐπιταθῶσιν ἔτι μᾶλλον ἀπὸ τῶν χρόνων τοῦ μεγάλου Κωνσταντίνου, ἀφ' ὅτου ἡ ἐκκλησία ἀπηλλάγῃ τῶν διωκτῶν της. Τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα τείνει πάντοτε εἰς τὴν ἔρευναν τῆς ἀληθείας. Ἀλλ' αἱ συζητήσεις αὗται ἐπὶ τῶν δογμάτων τοῦ χριστιανισμοῦ δὲν γίνονται νῦν ἡσύχως καὶ ἀθορύβως, ὅπως ἥρμοζε καὶ ὅπως κατὰ τοὺς ἀρχαιοτέρους χρόνους συνέδαινεν, ἀλλὰ συνταράττουσι τὸ βρωμακύὸν κράτος γεννῶσαι μίση μεταξὺ τῶν χριστιανῶν καὶ ἐπάγονται σφοδροὺς ἐσωτερικοὺς διωγμοὺς ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ. Τοῦτο δέ, διότι τὸ μὲν ἀνεμιγγύνοντο εἰς τὰς συζητήσεις ταύτας οἱ ἀμφοτεῖς καὶ φανατικοὶ δῆλοι μετὰ τῶν μοναχῶν, τὸ δέ, διότι ἡ πολιτικὴ ἔξουσία παρεμβαίνουσα εἰς αὐτὰς ἐλάμβανε μέρος διτε μὲν ὑπὲρ ταύτης, διτε ὑπὲρ ἐκείνης τῆς μερίδος, καὶ τὴν μὲν προήσπιζε, τὴν δὲ κατεδίωκε.

Πολλοί ἐν ταῖς συζητήσεσι ταῦταις ἀπεπλανήθησαν εἰς δοξασίκας ἑσφαλμένας, ὅτι ή ἐκκλησία διὰ τοῦτο ὡς αἱρετικὰς κατεδίκασεν. Οὕτως δὲ Ἀρειος ἐν Ἀλεξανδρείᾳ ἐθεώρει τὸν Γέρων καὶ Δάργον τοῦ Θεοῦ ὡς κτίσμα. Ο Μακεδόνιος ἤργετο τὴν θεότητα τοῦ Πνεύματος. Ο Νεστόριος δὲν ἀπεδέχετο τὴν τελείαν ἔγωσιν τῆς θείας καὶ ἀνθρωπίνης φύσεως ἐν Χριστῷ. Ο Εὐτυχῆς τούτων συνέχεε τὰς ἐν Χριστῷ φύσεις. Ο Πελάγιος τέλος δὲν ἐθεώρει ἀπολύτως ἀναγκαῖαν τὴν θείαν χάριν ἐν τῇ ἀναγεννήσει, νομίζων, ὅτι δὲ ἀνθρωπός καὶ διὰ τῶν ἰδίων ἥθικῶν δυνάμεων, ἀνευ τῆς ἐπενεργείας τοῦ χριστιανισμοῦ δύγαται νὰ φθάσῃ εἰς τὴν ἥθικήν τελειότητα καὶ νὰ ἀποθῇ ἀρεστὸς τῷ Θεῷ. Χάριν τῶν ἔρευνῶν καὶ συζητήσεων τούτων συνήρχοντο οἱ ἐπίσκοποι καὶ θεολόγοι εἰς συγόδους, διάκις δὲ αἱ τοπικαὶ σύνοδοι δὲν ἥρκουν, συγεκαλοῦντο γενικὴ σύνοδοι, αἱ οἰκουμενικαὶ κληθεῖσαι, αἱ διποταὶ ἀντεπροσώπευον τὴν καθ' ἄπασαν τὴν οἰκουμένην ἐξηπλωμένην Ἐκκλησίαν. Αἱ οἰκουμενικαὶ αὗται σύνοδοι (καὶ τοιαῦται ἐγένοντο ἑπτά), περὶ δὲν ὑπῆρχε κοινὴ πίστις, ὅτι ἐνεπόνεοντο ὑπὸ τοῦ ἀγίου Πνεύματος, διέλυνον δριστικῶς τὰς διαφοράς. Οἱ δὲ κατακρινόμενοι ὡς αἱρετικοὶ ἀπεκλείοντο ἀπὸ τῆς ἐκκλησιαστικῆς κοινωνίας μετὰ τῶν διπαδῶν των, ἀπεδιώκοντο δὲ ἀπὸ τῶν ἐκκλησιῶν αὗτῶν καὶ ἐξωρίζοντο ἢ ἄλλως κατεδιώκοντο.

Ἡ τελευταῖα συζήτησις ἡ συνταράξα τὴν ἐκκλησίαν ἐπὶ ἔνα αἰώνα σχεδὸν ὑπῆρξεν ἢ κατὰ τὴν Η' ἐκατονταετηρίδα ἐπὶ Λέοντος τοῦ Ἰσαύρου ἐγερθεῖσα περὶ τῶν εἰκόνων, ἃς δὲ αὐτοκράτωρ οὗτος διέταξε νὰ ἀποβάλωσι τῶν ἐκκλησιῶν, ἵνα μὴ περιπίπτωσι δῆθεν οἱ χριστιανοὶ εἰς εἰδωλολατρείαν. Η ἀπαίτησις αὕτη, ἣν ὑπεστήριξαν καὶ ἄλλοι αὐτοκράτορες μετ' αὐτόν, Κωνσταντίνος δὲ Κοπρώνυμος καὶ Λέων δὲ Χάζαρος, ἐπολεμήθη ὑπὸ τοῦ χριστιανικοῦ λαοῦ καὶ τοῦ κλήρου, ἐν δὲ τῇ Ζ' οἰκουμενικῇ συνόδῳ, τῇ ἐπὶ τῆς Ελρήνης τῷ 787 γενομένῃ, ἀνεκηρύχθη πάλιν ἢ τιμὴ τῶν εἰκόνων. Ωρίσθη δέ, ἵνα μὴ δὲ λαὸς περιπίπτῃ εἰς εἰδωλολατρείαν, ὅτι ταῖς εἰκόσιν διφείλεται μόνη ἀπλὴ τιμητικὴ

προσκύνησις, ή δὲ λατρεία ἀνήκει μόνῳ τῷ Θεῷ. Ἐφάνησαν μὲν καὶ μετὰ ταῦτα νέοι εἰκονομάχοι αὐτοκράτορες (Λέων ὁ Ἀρμένιος, Θεόφιλος), ἀλλ' ἡ αὐτοκράτειρα Θεοδώρα ἀνεστήλωσε πάλιν ὅριστικῶς τὰς εἰκόνας ἐν ταῖς ἐκκλησίαις, ὥρισε δὲ εἰς ἀνάμνησιν τοῦ γεγονότος τούτου ἑορτήν, τὴν Κυριακὴν τῆς Ὁρθοδοξίας. Ἐπειδὴ οἱ μοναχοὶ ἡσαν οἱ ὑποστηρίζοντες πρὸ πάντων τὰς εἰκόνας, οἱ εἰκονομάχοι ἐκηρύχθησαν κατ' αὐτῶν καὶ κατέστρεψαν πολλὰ αὐτῶν μοναστήρια καὶ βιβλιοθήκας μοναστηριακάς, διέλυσαν δὲ καὶ τὰ σχολεῖα αὐτῶν. Ἄλλὰ τοῦτο ἀντὶ νὰ ὠφελήσῃ, ώς ἐνόμιζον οἱ εἰκονομάχοι, ἔδλαψε τὸ κράτος, διότι κατέστρεψε τὰ μόνα τότε ὑπάρχοντα σχολεῖα. Ὡστε, ἐνῷ οἱ εἰκονομάχοι ἐνόμιζον, ὅτι ἐπεδίωκον τὴν πρόσοδον, ἐπήγεγκον τὴν διπισθοδρόμησιν τοῦ λαοῦ. Ὅπερ τῶν εἰκόνων εἰργάσθησαν καὶ ἔγραψαν τότε δύο μεγάλοι ἐκκλησιαστικοὶ διδάσκαλοι, ὁ Ἰωάννης Δαμασκηνὸς καὶ Θεόδωρος ὁ Στουδίτης, οἵτινες ἀπέδειξαν, ὅτι ἡ κατάχρησις δὲν πρέπει νὰ κωλύῃ τὴν χρῆσιν καὶ ὅτι αἱ εἰκόνες κοσμοῦσι τὰς ἐκκλησίας, διατηροῦσι τῷ φόρῳ τὴν μνήμην τῶν Ἱερῶν προσώπων, μεθ' ᾧ συνδέεται ἡ ἴστορία τῆς ἡμετέρας θρησκείας, καὶ διδάσκουσι τὸν λαόν.

~~19~~ § 19.

*Oἱ Ἑλληνες ἐκκλησιαστικοὶ συγγραφεῖς τοῦ Δ'
καὶ τοῦ πρώτου ἡμίσεος τοῦ Ε' αἰῶνος, οἱ
ἀκολουθοῦντες τῇ Ἀλεξανδρινῇ Σχολῇ.
Ἀθανάσιος, Βασίλειος ὁ μέγας.*

Κατὰ τὸν Δ' αἰῶνα καὶ τὸ πρῶτον ἥμισυ τοῦ Ε' αἰῶνος ἀνεφάνησαν ἐν τῇ ἑλληνικῇ ἀνατολῇ σπουδαιότατοι ἐκκλησιαστικοὶ συγγραφεῖς καὶ δύναται τις νὰ εἰπῃ, ὅτι τότε συμπίπτει ἡ ἀκμὴ τῆς ἐκκλησιαστικῆς αὐτῆς φιλολογίας ἢ ὁ χρυσοῦς αὐτῆς αἰών. Καὶ οἱ μὲν τούτων ἀκολουθοῦσι ταῖς τάσεσι τῆς Ἀλεξανδρινῆς

Σχολῆς, τὸν Ὡριγένη ἔχοντες δόηγδον καὶ συνδυάζοντες τὴν ἑλ-
ληγικὴν φιλοσοφίαν μετὰ τοῦ χριστιανισμοῦ καὶ τὰ δόγματα ἐπὶ
τὸ φιλοσοφικώτερον ἔξετάζοντες καὶ ἀναπτύσσοντες, οἱ δὲ ταῖς
τῆς Σχολῆς τῆς Ἀντιοχείας, τῇ γραμματικῇ δηλ. καὶ ιστορικῇ
ἔρμηνείᾳ αὐτῆς. Εἰς τοὺς πρώτους ἀνήκει Ἀθανάσιος ὁ μέγας
ἐπικληθεὶς († 373). Τὸ ἐπώνυμον τοῦτο ἀπεδόθη αὐτῷ δικαίως
διὰ τοὺς πολλοὺς ἀγῶνας αὐτοῦ κατὰ τῶν ἀρειανῶν καὶ τὴν ἔξο-
χον αὐτοῦ σοφίαν. Ἐμορφώθη ἐν τῇ Σχολῇ τοῦ Ὡριγένους. ²⁹⁸⁻³³
Ἡδη δὲ νεαρώτατος ὡς διάκονος τοῦ ἀρχιεπισκόπου Ἀλεξανδρείας
Ἀλεξανδροῦ ἐν τῇ Α' ἐν Νικαίᾳ Οἰκουμενικῇ συνόδῳ (325) ἔδειξε
τὴν μεγάλην αὐτοῦ θεολογικὴν πολυμάθειαν καὶ ῥητορικὴν δει-
νότητα καταπολεμήσας τοὺς ἀρειανούς καὶ μεγάλως συντελέσας
εἰς τὴν ἐν τῇ Συνόδῳ ταύτῃ γίνηκαν τῶν δρθιοδόξων. Ἐπειτα ἐξη-
κολούθησε τὸν πόλεμον τοῦτον πρὸς τοὺς ἀρειανούς, ἀφ' ὅτου ἐγέ-
νετο τῷ 328 ἀρχιεπίσκοπος Ἀλεξανδρείας, διαδεχθεὶς τὸν Ἀλέ-
ξανδρον, ἐπὶ τῶν αὐτοκρατόρων Κωνσταντίνου τοῦ μεγάλου, Κων-
σταντίου καὶ τῶν ἐπομένων κυθερώνησεων, αἰτινες κατεδίωξαν
αὐτὸν ἀμειλίκτως, ὅσάκις ὑπερίσχυον ἐν τῇ αὐλῇ οἱ ἀρειανοί ἢ
οἱ ἡμιαρειανοί. Οἱ Ἀθανάσιος ἐξωρίσθη δεκάκις, 20 δὲ ἔτη διέ-
τριψεν ἐν τῇ ἔξορᾳ. Τοὺς ἀγῶνας τούτους ἐξηκαλούθησεν ἐπὶ 45
ἔτη. Εἶναι δὲ βαθὺς θεολόγος καὶ ἐπιστημονικώτατα μεμορφωμέ-
νος, ἐν φυγχρόνως ἦτο καὶ τοῦ πρακτικοῦ χριστιανικοῦ βίου
θαυμαστής. Οἱ περίφημοις ἐν ἀσκηταῖς Ἀντώνιος εἶχε καταπλή-
ξει αὐτὸν διὰ τῆς ἄκρας αὐτοῦ ἐγκρατείας καὶ ἀσκήσεως, δι' ὃ
συνέγραψε καὶ τὸν βίον αὐτοῦ. Τὰ κυριώτερα συγγράμματά του
εἶναι οἱ λόγοι του πρὸς Ἑλληνας κατὰ τῆς εἰδωλολατρείας, τὰ
κατὰ ἀρειανῶν καὶ ἀλλῶν αἱρετικῶν ἔργα του καὶ αἱ ἐπιστολαὶ
του. Οἱ Ἀθανάσιος εἶναι εἰς ἐκ τῶν ἐμβριθεστέρων καὶ βαθυνου-
στέρων πατέρων. Μέγας ὑπῆρξε καὶ ὁ Καισαρείας τῆς ἐν Καππα-
δοκίᾳ μητροπολίτης Βασίλειος († 379). Ἀνατραφεὶς καλῶς
ὑπὸ τῆς μητρὸς αὐτοῦ Ἐμμελείας, ἡτοι ἦτο ἐκ τῶν ἐναρετωτά-
των ἐκείνων χριστιανῶν γυναικῶν, ἡς θαυμάζων ὁ ἔθνικὸς Λιβά-
γιος ἔλεγεν «οἵας θαυμαστὰς γυναικες ἔχουσιν οἱ χριστιανοί!»

έξεπαιδεύθη μετὰ ταῦτα ἐν Ἀθήναις ἐν τῇ ἐνταῦθα φιλοσοφικῇ σχολῇ, ὅπου συνέδεσεν ἀδελφικὴν Ισόδιον φίλιαν πρὸς τὸν Ναζιανζηνὸν Γρηγόριον, στηριζομένην ἐπὶ τῆς αὐτῆς ἀγάπης πρὸς τὴν ἐπιστήμην καὶ τὴν ἐκκλησίαν. Ἀπελθὼν μετὰ ταῦτα εἰς Πόντον, εἰς τινα πατρικὴν ἔξοχήν, ἀφιερώθη μετὰ τοῦ φίλου του Γρηγορίου εἰς τὴν μελέτην τῆς Γραφῆς καὶ τῶν συγγραμμάτων τοῦ Ὡριγένους. Γενόμενος δὲ κατόπιν μητροπολίτης Καισαρείας ἀνέπτυξε μεγάλας διοικητικὰς καὶ ποιμαντορικὰς ἀρετάς, πρότυπον ἀρχιερέως γενόμενος. Οἱ μέγας Βασίλειος ἡγωνίσθη γενναιότατα ὑπὲρ τῆς ὁρθοδόξου πίστεως ἐπὶ Οὐάλεντος μάλιστα τοῦ βιαίως τὸν ἀρειανισμὸν ἐπιβάλλοντος. Ἐνῷ οὗτος πάντας σχεδὸν τοὺς ἄλλους τῆς Ἀσίας ἐπισκόπους κατεπτόνεσε, μόνον τὸν Βασίλειον δὲν ἡδυνήθη νὰ κάμψῃ. «Οτε δὲ πέτροπός του Μόδεστος ἡπείλησεν αὐτῷ ἐν δόνοματι τοῦ αὐτοκράτορος δῆμευσιν περιουσίας, ἔξορίχν, βασάνους καὶ θάνατον, οὗτος ἀπήγνησεν. «Οὐδὲν τούτων πτοεῖ με· περιουσίαν δὲν ἔχω· πανταχοῦ ἐπὶ τῆς γῆς εἰναι δὲ ἀνθρωπος παρεπίδημος· τὸ ἀσθενές μου σῶμα δὲν θὰ ἀντεῖχε πολὺ εἰς τὰς βασάνους· δὲ θάνατος ἡθελε μὲν ἐνώσει ταχύτερον μετὰ τοῦ Θεοῦ!» Ἐμερίμνα δὲ καὶ περὶ τῶν πτωχῶν ὃς πατήρ συστήσας τὸ περιφημότερον τῆς ἐποχῆς του πτωχοκομεῖον, τὴν Βασιλειάδα, καὶ τρέφων ἐν κκιρῷ λιμοῦ ἐκποντάδας πτωχῶν ἐν τῇ τραπέζῃ του. Ἡγάπα δὲ τὴν ἐγκράτειαν καὶ τὴν ἀσκησιν μέχρις ὑπερβολῆς. Ἐγραψε πολλὰ σοφώτατα ἕργα ἐν γλώσσῃ σχεδὸν κλασικῇ, οἷον ἔρμηνείας, κατὰ ἀρειανῶν, λόγους, ἀσκητικὰ καὶ ἄλλα.

§ 20.

Συνέχεια.

Γρηγόριος δ Ναζιανζηνός.

Φίλος στενώτατος τοῦ μεγάλου Βασιλείου ἡτο *Γρηγόριος δ Ναζιανζηνός* († 390). Εὐσεβέστατα ἀνατραφεὶς ὑπὸ τῆς μητρὸς

αὐτοῦ Νόννης, ἐξεπαιδεύθη τὸ πρῶτον ἐν Ναζιανζῷ καὶ Καισαρείᾳ, εἰτα δὲ ἦλθεν εἰς Ἀθήνας πρὸς σπουδὴν τῆς φιλοσοφίας. Μετὰ τοῦ Βασιλείου ἐνταῦθα διὰ δεσμῶν φιλίας στενωτάτης συνδεθεὶς ἀπῆλθε μετ' αὐτοῦ εἰτα εἰς τὸν Πόντον πρὸς μελέτην τῶν Ἀγίων Γραφῶν καὶ τῶν συγγραμμάτων τῶν ἀρχαίων πατέρων καὶ θεολόγων. Γίνεται μετὰ ταῦτα πρεσβύτερος ἐν Ναζιανζῷ καὶ βοηθὸς ἐπίσκοπος, ἵνα ὑποστηρίξῃ τὸν γεγηρακότα πατέρα του Γρηγόριον ἐπίσκοπον τῆς πόλεως ταύτης, ἀν καὶ δὲν εἶλκεν αὐτὸν ἡ περὶ τὴν διοίκησιν καὶ ποιμαντορίαν ἐνασχόλησις τόσον, δσον ἡ περὶ τὰ γράμματα σπουδὴ. Ἡ φήμη του διὰ τὴν ἀρετήν, παιδείαν καὶ εὐγλωττίαν του ἥρχισε ταχέως νὰ διαδῆγηται πανταχοῦ. Δι' ὅσιον ἐν Κωνσταντινούπολει πιεζόμενοι δρθόδοξοι, οἵτινες κατεῖχον ἐπὶ Οὐάλεντος καὶ Γρατιανοῦ μόλις μικράν τινα ἐκκλησίαν τῆς ἀγίας Ἀναστασίας, καλοῦσιν αὐτόν, ἵνα ἀναλαμβάνων τὴν διοίκησιν αὐτῆς ἀντιπαλαῖσην ἐν τῷ κέντρῳ τούτῳ τῶν ἀρειανῶν ἐναντίον αὐτῶν. Ἐκεῖ εἰπεν διὰ Γρηγόριος τοὺς θυμασίους αὐτοῦ λόγους ὑπὲρ τῆς θεότητος τοῦ Λόγου, δι' οὓς μετὰ ταῦτα θεολόγος ἐπεκλήθη. Ἡ ρήτορική του δεινότης διεφημίσθη πανταχοῦ. Ὁ Ιερώνυμος διὰ γνωστὸς Δατῆνος ἐπικλησιαστικὸς συγγραφεὺς διατρίβων τότε ἐν τῇ Ἀνατολῇ ἀκούσας τὴν φήμιην του Γρηγορίου ἦλθεν ἐπίτηδες εἰς Κωνσταντινούπολιν, ἵνα ἀκροασθῇ αὐτοῦ. Ὁ ἀρειανικὸς ὄχλος τῆς Κωνσταντινούπολεως πολλάκις ἥπειλησε νὰ εἰσβάλῃ εἰς τὴν ἐκκλησίαν του καὶ νὰ φονεύσῃ αὐτόν. Οἱ ἀγῶνες του ἐστέφθησαν ἐπὶ τέλους δι' ἐπιτυχίας, θεοδόσιος διὰ ἀηρυγχθεὶς ὑπὲρ τῶν δρθοδόξων ἀπεδίωξε μὲν τοὺς ἀρειανοὺς ἀπὸ τῆς Κωνσταντινούπολεως, ἥγαγε δὲ ἐν θριάμβῳ τὸν Γρηγόριον εἰς τὴν πρωτεύουσαν ἐκκλησίαν καὶ ἐνεθρόνισεν ἀρχιεπίσκοπον Κωνσταντινούπολεως, οἱ ναοὶ πάντες καταλαμβάνονται ὑπὸ δρθοδόξων, ἐν δὲ τῇ μετ' ὀλίγον (381) γενομένῃ δευτέρᾳ οἰκουμενικῇ συνόδῳ ἐν Κωνσταντινούπολει, τῇ ἐπικυρωσάσῃ τὴν δρθόδοξον πίστιν τῆς Νικαίας, γίνεται διὰ Γρηγόριος πρόεδρος. Ὁ Γρηγόριος ἔγραψε πλείστα συγγράμματα μαρτυροῦντα τὴν θεολογικὴν αὐτοῦ σοφίαν. Τοιαῦτα είναι οἱ 45

λόγοι του, ἀριστούργήματα ἐκκλησιαστικῆς εὐγλωττίας, μάλιστα δὲ οἱ θεολογικοὶ του καὶ οἱ πανηγυρικοὶ. Ὁ Γρηγόριος εἶναι ἐπιφανέστατος συγγραφεὺς καὶ ὁ λόγος του ἔχει πολλὴν ποιητικὴν χροιάν. Ἐγράψε δὲ καὶ πολλὰ θρησκευτικὰ ποιήματα, ὡν διαπρέπει τὸ εἰς τὸν ἑαυτοῦ βίον. Εἰς αὐτὸν ἀποδίδεται καὶ τὸ θρησκευτικὸν δρᾶμα τὸ κατὰ τὸν τύπον τῶν δραμάτων τοῦ Εὐριπίδου «ὁ Χριστὸς πάσχων» πεποιημένον.

Σημ. Ἀλλοι ἔνδοξοι ἀλεξανδρινοὶ θεολόγοι ἐφημίσθησαν Γρηγόριος ὁ Νύσσης, Εὐσέβιος ὁ Καισαρείας, ὁ τυφλὸς Διδυμος, ὁ Μακάριος, ὁ Κύπρου Ἐπιφάνιος, ὁ Συνέσιος, ὁ Ἀλεξανδρείας Κύριλλος, ὁ Ἰσίδωρος καὶ ὁ Νεῖλος. Ἐκ τούτων ὁ Γρηγόριος Νύσσης ἔξισοῦται κατὰ τὴν φιλοσοφικὴν καὶ θεολογικὴν μάρφωσιν πρὸς τὸν Βασίλειον καὶ τὸν Ναξιανζηνὸν Γρηγόριον. Ἡτο γεωτερος ἀδελφὸς τοῦ Μεγάλου Βασιλείου. Ἡκολούθει τὸν Ὡριγένη καὶ διδάσκαλον ἐν τῇ φιλοσοφίᾳ ἔσχε τὸν Λιβάνιον. Τὸ σπουδαιότερον ἔργον του εἶναι ὁ Μέγας κατηχητικός του.

§ 21.

Οἱ σύγχρονοι ἐκκλησιαστικοὶ συγγραφεῖς οἱ ἀκολουθοῦντες τῇ σχολῇ τῆς Ἀντιοχείας. Χρυσόστομος.

Συγχρόνως τοῖς ἀνωτέρῳ ἥκμασσαν κατὰ τὸν Δ' αἰῶνα καὶ τὸ πρῶτον ἥμισυ τοῦ Ε' αἰῶνος καὶ ἄλλοι ἐκκλησιαστικοὶ συγγραφεῖς ἀνήκοντες τῇ σχολῇ τῆς Ἀντιοχείας, τῇ διακρινομένῃ διὰ τὴν γραμματικὴν καὶ ἱστορικὴν ἐρμηνείαν τῆς Γραφῆς. Εἰς τὴν σχολὴν ταύτην ἀνήκει καὶ τὸ κυριώτερον αὐτῆς κόσμημα εἶναι ὁ Ἰωάννης ὁ μετὰ ταῦτα διὰ τὴν εὐγλωττίαν του Χρυσόστομος κληθείς. Οὗτος εἶχε μητέρα τὴν εὐσεβῆ Ἀνθοῦσαν, ήτις ἀνέθρεψεν αὐτὸν χριστιανικῷ. Διδάσκαλος δὲ τῆς ᾗτορικῆς ἐχρησίμευσεν αὐτῷ ὁ δειγός Λιβάνιος, δστις νέον ἔτι ὅντα ἐθαύμασεν αὐτὸν

διὰ τὴν φυσικήν του ῥητορείαν καὶ δι' αὐτὸν εἶπε μικρὸν πρὸ τοῦ θυνάτου τού, διὰ τοῦτον θὰ κατέλειπε διάδοχόν του ἐν τῇ τῆς ῥητορικῆς διδασκαλίᾳ, ἐὰν δὲν εἴχον αὐτὸν κερδήσει οἱ χριστιανοί. Ἐν Ἀντιοχείᾳ ἐσπούδασε τὰς Γραφὰς ὑπὸ τὰς δδηγίας δύο περιφήμων ἔρμηγεντῶν, Διοδώρου, τοῦ μετὰ ταῦτα Ταρσοῦ γεγομένου ἐπισκόπου, καὶ τοῦ Καρτερίου. Ἐν φῷ δὲ ἐσπούδαζεν, ἕτι νεαρώτατος, διὰ τὴν μεγάλην ἀρετήν του καλεῖται νὰ διαδεχθῇ τὸν ἀποθνάντα μητροπολίτην Ἀντιοχείας Μελέτιον, ἀλλ' ἦρνήθη φυγών. Χειροτονηθεὶς μετὰ ταῦτα πρεσβύτερος ἐν Ἀντιοχείᾳ ἀνέλαβε τὸ ἔργον τοῦ κήρυκος τοῦ λόγου ἐν τῇ μεγάλῃ ἐκείνῃ καὶ πολυχρόνῳ πόλει, τῇ ἔχούσῃ παμμέγιστον γαόν. Ἐν τῷ γαῷ τούτῳ ἀντίχησε τὸ πρῶτον ἡ εὐγλωττία τοῦ Χρυσοστόμου, διε εἶπε τοὺς περὶ ἀνδριάντων περιφήμους λόγους του. Μετὰ ταῦτα προσκαλεῖται εἰς Κωνσταντινούπολιν ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος Ἀρκαδίου καὶ ἀκων ἀναβιθάζεται εἰς τὸν ἀρχιεπισκοπικὸν θρόνον Κωνσταντινουπόλεως (397). Ὁ Χρυσόστομος ἐθεωρεῖτο ἔκτοτε ὁ ἐπιφανέστερος τῶν ἐπισκόπων καὶ θεολόγων τῆς ἐκκλησίας. Ἀνέπιτυξε δὲ μεγάλας ποιμαντορικὰς ἀρετὰς ὡς ἀρχιεπίσκοπος κηρύττων ἀδιαλείπτως πρὸς τὸν λαόν, ἐλέγχων τοὺς παρεκτρεπομένους ἐκ τε τοῦ κλήρου καὶ τοῦ λαοῦ καὶ ἐκ τῶν ἀρχόντων, μεριμνῶν περὶ τῶν πτωχῶν, ὑπὲρ δὲν ἀφιέρου τὰ πλούσια εἰσοδήματα τῆς ἀρχιεπισκοπῆς του, αὐτὸς λιτότατα ὡς μοναχὸς ζῶν, φροντίζων περὶ τῆς μορφώσεως καὶ εὔκοσμίας τοῦ κλήρου καὶ προνοῶν περὶ τῆς διαδόσεως τοῦ χριστιανισμοῦ μεταξὺ τῶν μὴ χριστικιῶν λαῶν, τῶν Γότθων, Περσῶν καὶ ἄλλων. Ἐν φῷ δὲ διὰ τὴν ἀρετὴν αὐτοῦ καὶ τὴν περὶ τοῦ ποιμνίου του πατρικὴν μέριμναν ἦτο τὸ εἰδῶλον τοῦ λαοῦ, ἔνεκκ τῆς πρὸς τοὺς παρεκτρεπομένους αὐστηρότητος αὐτοῦ ἀπέκτησεν ἐν Κωνσταντινούπολει ισχυρὰν μερίδα ἐχθρῶν, ἢ συνετάσσετο καὶ ἡ αὐτοκράτειρα Εὐδοξία, τῆς αὐλῆς τῆς ὁποίας τὰ ἐκλελυμένα ἦθη ἥλεγχε πικρῶς. Εἰς τοὺς ἐχθροὺς τούτους ἀγῆκε καὶ δὲ Ἀλεξανδρείας ἀρχιεπίσκοπος Θεόφιλος, οὐδὲ τῇ ἐνεργείᾳ ἡ Εὐδοξία ἐπέτυχε νὰ κατηγορηθῇ ὁ Χρυσόστομος ἐπὶ πλαστοῖς καὶ γε-

λοίοις ἐγκλήμασι (π. χ. ἐπὶ τῷ ὅτι ἡσθιε μόνος, ὅτι ἔξηρχετο εἰς τὰς ὁδούς ἄνευ ἀκολούθων κτλ.) καὶ καταδικασθῇ εἰς ἔξορίαν (403). Καὶ ἡγαγκάσθη μὲν ἡ αὐλὴ νὰ ἀνακαλέσῃ τότε αὐτὸν ἐκ τῆς ἔξορίας πρὸς ἀπομακρυγθῆ τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἔνεκα τοῦ στασιάσαντος ὑπὲρ αὐτοῦ λαοῦ, ἀλλ' ὅτε βραδύτερον ἐκφωνήσαντος τοῦ Χρυσόστομου λόγον ἀρχόμενον ἀπὸ τῶν λέξεων «Πάλιν Ἡρωδίας μαίνεται, πάλιν ταράσσεται, πάλιν ἐπὶ πίνακι ζητεῖ τὴν κεφαλὴν τοῦ Ἰωάννου», οἱ λόγοι οὗτοι κατηγγέλθησαν ὡς ὑπονοοῦντες δῆθεν τὴν Εὐδοξίαν, ἔξορίζεται καὶ ἐκ δευτέρου εἰς Πόντον, ὅπου ἐν τῷ μέσῳ μεγίστων κακουκιῶν ἀποθνήσκει (407). Ὁ Χρυσόστομος παραβάλλεται πρὸς τοὺς μεγαλητέρους βήτορας τοῦ κόσμου, θεωρούμενος ἐφάμιλλος τοῦ Δημοσθένους καὶ Βοσσούέτου. Ἡ γλώττα του εἶναι ἀνθηρὰ καὶ πλήρης δυνάμεως. Ὁ Χρυσόστομος ἐμελέτα συντόνως τὸν Δημοσθένη καὶ τὸν Πλάτωνα καὶ κατ' αὐτοὺς ἐμόρφωσε τὸ ὄφος του. Τὰ συγγράμματα αὐτοῦ εἶναι πάμπολλα. Μετὰ τὸν Ὦριγένη εἶναι δὲ πολυγραφώτατος τῶν Ἑλλήνων πατέρων. Ἐχει διμίλιας ἔξηγγητικὰς ὀλοκλήρους σχεδὸν τῆς Γραφῆς, λόγους ἀναριθμήτους διαφόρων ὑποθέσεων, ἔξι ὥν διακρίνονται οἱ Περὶ ἀνδριάντων, οἱ Περὶ ιερωσύνης, οἱ Κατὰ Ἰουδαίων, οἱ Πρὸς κατηχουμένους, καὶ πλείστας ἀλλας διατριβὰς καὶ ἐπιστολὰς. Ἡ δρθόδοξος ἐκκλησία διὰ πάντα ταῦτα δικαίως ἀριθμεῖ τὸν Χρυσόστομον ὡς ἔνα τῶν τριῶν μεγίστων αὐτῆς πατέρων καὶ ἐκκλησιαστικῶν διδασκάλων μετὰ Βασιλείου τοῦ μεγάλου καὶ Γρηγορίου τοῦ θεολόγου. Ἐκ τῶν μετὰ ταῦτα ἀκμασάντων ἀξιοί μνείκες εἶναι δὲ Ἰωάννης Δαμασκηνὸς († 760), δὲ πρώτος συγγράψας πλήρη δογματικὴν τῆς ἐκκλησίας, τὴν ἀκριβὴ δηλ. ἔκδοσιν τῆς δρθούδοξου πίστεως, ἣς προτάσσονται ὡς εἰσαγωγὴ φιλοσοφικὰ κεφάλαια καὶ περὶ αἵρεσεων, καὶ γράψας ιερὰ παράλληλα καὶ πολλὰ ἀλλα ἔργα ἰδίως ὑπὲρ τῶν ἀγίων εἰκόνων καὶ ὅμοιων, Μάξιμος δὲ Ὁμολογητὴς καὶ Θεόδωρος δὲ Στουδίτης († 828).

Σημ. Ἀλλοι ἐκκλησιαστικοὶ συγγραφεῖς εἰς τὴν Σχολὴν τῆς Ἀντιοχείας ἀνήκοντες ὑπῆρξαν Κύριλλος δὲ Ἰεροσολύμων

(† 369), ὁ Ἀπολλυνάριος († 390), Θεόδωρος ὁ Μοψουεστίας († 428) καὶ Θεοδώρητος ὁ Κύρου († 457).

§ 22.

Οἱ Λατῖνοι πατέρες ἀπὸ τοῦ Δ' αἰῶνος μέχρι τοῦ Θ' Ἀμβρόσιος. Αὐγουστῖνος. Ἱερώνυμος. Γρηγόριος ὁ Διάλογος.

Ἐγ τέλει μνημονεύομεν καὶ τῶν σπουδαιοτέρων ἀπὸ τοῦ Δ' μέχρι τοῦ Θ' αἰῶνος ἀκμασάντων Λατίνων πατέρων καὶ ἐκκλησιαστικῶν συγγραφέων. Οἱ Λατῖνοι οὗτοι πατέρες ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἡκολούθουν τὴν θεολογικὴν ἀνάπτυξιν τῆς ἑλληνικῆς ἀνατολῆς καὶ ἡσαν μαθηταὶ τῶν Ἑλλήνων πατέρων. Τοιοῦτος ὑπῆρξεν ὁ Μεδιολάνων ἀρχιεπίσκοπος Ἀμβρόσιος († 397), δστις ἐγένετο ἐπίσκοπος ἀπ' εὐθέας ἀπὸ λαϊκοῦ τῇ ἐπιμόνῳ αἰτήσει τοῦ λαοῦ τῶν Μεδιολάνων, ὅπου ἦτο αὐτοκρατορικὸς ἐπίτροπος ὥρισμένος. Οἱ Ἀμβρόσιος καὶ ἀρετὴν σπανίαν ἔκέντητο καὶ παιδείαν μεγάλην εἶχε καὶ δι' ἔξοχου ῥητορικῆς εὐφυΐας ἦτο πεπροικισμένος. Ἐδειξε δὲ μέγα θάρρος ἐν τῇ ἐκπληρώσει τῶν καθηκόντων του, ἐνώπιον μηδενὸς πτοούμενος. Ἀγώτατος πάντων τῶν Λατίνων πατέρων ὑπῆρξεν ὁ Αὐγουστῖνος († 430), δστις ἦτο βαθὺ πνεῦμα, πρωτότυπος καὶ γόνιμος νοῦς, ἵκανώτατος εἰς εἰς τὸ φιλοσοφεῖν, δην πολλοὶ οὖ μόνον πρὸς τοὺς μεγίστους τῶν Ἑλλήνων πατέρων παραβάλλουσιν, ἀλλ' ὡς ἔνα τῶν βαθύνουστέρων συγγραφέων πακσῶν τῶν ἐποχῶν θεωροῦσιν. Ἐνῷ εἶχεν ἀνατραφὴν χριστιανικῶς, κατέλιπε τὰς χριστιανικάς του πεποιθήσεις, ἐγένετο διπλὸς γνωστικῆς τινος αἵρεσεως καὶ εἴτα ἡσπάσθη τὰς πλατωνικάς ἰδέας. Ἀλλ' ἐνῷ εὑρίσκετο ἐν Μεδιολάνοις φοιτῶν ἐκ περιεργείας εἰς τὰ κηρύγματα τοῦ Ἀμβροσίου, αἰφνῆς ἐπιστρέφει πάλιν εἰς τὴν εἰς Χριστὸν πίστιν, ἐπανελθὼν δὲ εἰς Αφρικὴν γίνεται ἐν Ἰππῶνι πρῶτον μὲν πρεσβύτερος, εἴτα δὲ ἐπίσκο-

πος τῆς πόλεως ταύτης. Ὁ Αὐγουστῖνος ώς ἐπίσκοπος Ἰππῶνος ἐξήσκει ἐπιρροὴν ἐπὶ πάσης τῆς ἐκκλησίας ἐν τῇ Δύσει, αἱ δὲ γῆδαιαι αὐτοῦ εἰχον γενικὸν κῦρος. Ἐλάμβανε δὲ μέρος εἰς πάσας τὰς συζητήσεις τῆς ἐποχῆς του. Ἐκ τῶν πολυπληθῶν συγγραμμάτων του τὰ κυριώτερα είναι τὸ Περὶ πόλεως Θεοῦ καὶ αἱ Ἑξομολογήσεις του, αἵτινες είναι αὐτοδιογραφία τις. Τὴν ἐμβρίθειαν καὶ τὸν φιλοσοφικὸν νοῦν τοῦ Αὐγουστίνου δὲν εἰχεν, ὑπῆρξεν δῆμος ἐπίσης πολυγραφώτατος συγγραφεὺς δὲ *Ιερώνυμος* († 420), δστις τὸ πλεῖστον μέρος τοῦ βίου διέτριψεν ἐν τῇ Ἀνατολῇ καὶ μάλιστα ἐν Παλαιστίνῃ, δπου ἔμαθε καὶ τὴν ἑδραϊκὴν γλῶσσαν, ἀναγκαιοτάτην οὖσαν διὰ τὴν Π. Διαθήκην, βοηθούμενος δὲ ὑπὸ τῶν ἐρμηνευτικῶν ἐργασιῶν τῶν Ἑλλήνων πατέρων ἐπεχείρησε νέαν εἰς τὸ λατινικὸν μετάφρασιν τῆς Γραφῆς, καὶ αὕτη είναι ἡ κληθεῖσα Βουλγάτα, ἡ μέχρι σήμερον ἐν ἐπισήμῳ χρήσει οὖσα ἐν τῇ λατινικῇ ἐκκλησίᾳ. Τελευταῖος ἐπίσημος Λατίνος ἐκκλησιαστικὸς συγγραφεὺς είναι δὲ πάπας *Γρηγόριος δ Διάλογος* (604), δστις δὲν εἰχε μὲν μεγάλην παιδείαν, ἔδειξεν δῆμος σπανίαν διοικητικὴν ἴκανότητα καὶ ἐλάμπρυνε τὸν παπικὸν θρόνον.

§ 23.

Πῶς διεμορφώθη κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην ἡ ἐκκλησιαστικὴ διοίκησις; Πῶς ἀνεφάνησαν οἱ πατριάρχαι;

Ἄφ' ὅτου οἱ *Ρωμαῖοι αὐτοκράτορες* ἐγένοντο χριστιανοί, ἥρχισαν νὰ ἀναμιγνύωνται εἰς τὰ ἐκκλησιαστικὰ πράγματα καὶ νὰ ἔχωσιν εἰς τὰς χειράς των σχεδὸν τὴν ἀνωτάτην διεύθυνσιν αὐτῶν. Κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην ἀναφαίνονται τὸ πρῶτον οἱ πατριάρχαι. Καθὼς δηλ. εἰς παλαιοτέρους χρόνους, ώς εἰδομεν ἀνωτέρω, οἱ ἐπίσκοποι τῶν διαφόρων ἐπαρχιῶν τοῦ ρωμαϊκοῦ κράτους ἀπετέλεσαν κατὰ μικρὸν τὰς διοφόρους ἐπαρχιακὰς ἐκ-

κλησίας, ὧν προέστατο ὁ ἐπίσκοπος τῆς μητροπόλεως τῆς ἐπαρχίας, ὁ μητροπολίτης κληθεὶς, δεσμοὶ ήτο καὶ ὁ πρόεδρος τῶν ἐπισκοπικῶν συνόδων τῶν ἐπαρχιακῶν τούτων ἐκκλησιῶν, οὕτω μετὰ τοὺς χρόνους τοῦ μεγάλου Κωνσταντίνου, ὅτε τὸ ῥωμαϊκὸν κράτος διηγρέθη εἰς διαφόρους πολιτικὰς διοικήσεις, ὧν ἑκάστη περιέλαβε πολλὰς ἐπαρχίας, οἱ ἐπίσκοποι τῶν διοικήσεων τούτων συνηγνώθησαν καὶ ἀπετέλεσαν τὰς κατὰ διοικήσεις ἐκκλησίας μετὰ τῶν διοικητικῶν συνόδων, ὧν πρόεδρος ἀνεδείχθη ὁ ἐπίσκοπος τῆς πρωτευούσης τῆς διοικήσεως. Τοιουτοτρόπως οἱ ἐπίσκοποι τῶν πόλεων Ῥώμης, Κωνσταντινουπόλεως, Ἀντιοχείας, Ἐφέσου, Καισαρείας, Θεσσαλονίκης, αἵτινες ἦσαν πρωτεύουσαι διοικήσεων, ὑψώθησαν ὑπεράνω τῶν λοιπῶν ἐπισκόπων καὶ ἀνέλαβον ἀγωτέραν τινὰ ἔξουσίαν. Όσάκις οἱ ἐπίσκοποι τῶν διοικήσεων συνήρχοντο εἰς συνόδους (διοικητικὰς συνόδους), αὐτοὶ ἦσαν οἱ πρόεδροι αὐτῶν. Ωνομάσθησαν δὲ πρῶτον οἱ ἐπίσκοποι οὗτοι ἔξαρχοι ἢ ἀρχιεπίσκοποι, ἀπὸ τῶν μέσων δὲ τοῦ Ε' αἰώνος πατριάρχαι. Βραδύτερον ὑπήρχησαν δὲ Ἐφέσου, δι Καισαρείας καὶ δι Θεσσαλονίκης ὑπὸ τὸν Κωνσταντινουπόλεως. "Ωστε τέσσαρες ἀνεδείχθησαν κυρίως ἀγωταῖοι τῆς ἐκκλησίας ἐπίσκοποι ὁ Ῥώμης, ὁ Κωνσταντινουπόλεως, ὁ Ἀλεξανδρείας καὶ ὁ Ἀντιοχείας. Εἰς τοὺς τέσσαρας τούτους πατριάρχας προσέθηκε Θεοδόσιος ὁ Β' τὸν ἐπίσκοπον Ἱεροσολύμων, θέλων νὰ τιμήσῃ τὴν πόλιν, ἐν γῇ ἐσχηματίσθη διὰ τοῦ Κυρίου καὶ τῶν ἀποστόλων ἡ πρώτη χριστιανικὴ ἐκκλησία, ἀφ' ἣς ἔξηπλώθη ἔπειτα δι χριστιανισμὸς εἰς ἀπαντα τὸν κόσμον. Οὕτως ἀνεφάνησαν οἱ πέντε τῆς ἀρχαίας ἐκκλησίας πατριάρχαι, δι Ρώμης, δι Κωνσταντινουπόλεως, δι Ἀλεξανδρείας, δι Ἀντιοχείας καὶ δι Ἱεροσολύμων, ὡφ' οὓς ὑπήρχησαν κατὰ μικρὸν πάντες οἱ λοιποὶ ἐπίσκοποι τῆς ἐκκλησίας. Ἡ ἐκκλησία τῆς Κύρρου μόνον ἀνεγνωρίσθη ἐν τῇ Γ' Οἰκουμενικῇ συνόδῳ αὐτοκέφαλος.

§ 24.

Πᾶς ηὔξήθη ἡ ἔξουσία τῶν ἐπισκόπων Ῥώμης;

Ο ἐπισημότερος ἐκ τῶν πέντε πατριαρχῶν ἦτο δ ἐπίσκοπος Ῥώμης, διότι ἡ Ῥώμη ἦτο πρωτεύουσα σχεδὸν ὅλου τοῦ ἀρχαίου κόσμου, διτις περιελήφθη εἰς τὸ ἀπέραντον ρωμαϊκὸν κράτος, καὶ διότι ἡ πατριαρχικὴ αὐτοῦ περιφέρεια ἦτο πολὺ μεγαλητέρα ἢ ἡ τῶν λοιπῶν πατριαρχῶν, περιλαμβάνουσα μέγα μέρος τῆς Δύσεως, ἥσαν ὅμως καὶ ἐν τῇ Δύσει ἐπὶ ἴκανὸν ἔτι χρόνον πολλαὶ ἐκκλησίαι ἀνεξάρτητοι, οἷον αἱ τῆς Γαλλίας, τῆς Ἰσπανίας, τῆς Βρεττανίας καὶ τῆς Ἀφρικῆς. Εἶχε δὲ δ Ῥώμης τὰ πρεσβεῖα μόνον τῆς τιμῆς μεταξὺ τῶν ἐπισκόπων, μεθ' ὃν ἤρχετο δ Ἃγιονσταντινουπόλεως. *'Ἄλλ'* δ Ῥώμης εἴδομεν, διτις καὶ ἐν ἀρχαιοτέρᾳ ἐποχῇ δὲν ἥρκετο εἰς τὴν τιμὴν ταύτην, ἐσπούδαξε δὲ νὰ ἀναλάβῃ τὴν ἀνωτάτην ἔξουσίαν ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ. Οἱ πάπαι (οὕτως ὡνομάσθησαν ἀπὸ τοῦ Σ' αἰῶνος οἱ ἐπίσκοποι Ῥώμης) ἐθεώρουν ἑαυτοὺς ὡς διαδόχους δῆθεν τοῦ Πέτρου, καὶ καθὸ τοιοῦτοι εἰς ἑαυτοὺς ἀναφέροντες τὸ παρὸ τῷ Ματθαίῳ (ΙΓ' 18) χωρίον «Σὺ εἰ Πέτρος καὶ ἐπὶ ταύτῃ τῇ πέτρᾳ οἰκοδομήσω μου τὴν ἐκκλησίαν» ἥξιον γὰ δεσπόζωσι πάντων, ὡς εἰ δ Πέτρος εἶχε λάβει δῆθεν τοιαύτην τινὰ ἔξουσίαν ἐπὶ τῆς ἐκκλησίας, καὶ ὡς εἰ δ ἀπόστολος οὗτος ὑπῆρξεν ἰδρυτὴς τῆς ἐν Ῥώμῃ ἐκκλησίας καὶ πρῶτος αὐτῆς ἐπίσκοπος. Αἱ δύο αὗται προϋποθέσεις ἥσαν ἐντελῶς ἐσφαλμέναι. Δὲν ἰδρυσεν δ Πέτρος τὴν ἐν Ῥώμῃ ἐκκλησίαν (εἰς ἣν ἐκήρυξαν πρὸ αὐτοῦ τὸ εὐαγγέλιον δ Παῦλος καὶ ἰδιωταὶ χριστιανοί), αὐδὲ πρῶτος αὐτῆς ἐπίσκοπος ἐγένετο, καθ' ὅσον μάλιστα οἱ ἀπόστολοι δὲν ἥσαν ὡρισμένων πόλεων ἐπίσκοποι, ἀλλὰ πάσης τῆς ἐκκλησίας, οὐδ' δ ἐπίσκοπος Ῥώμης ἄρα εἶναι διάδοχος τοῦ Πέτρου. Πέτρα δέ, ἐφ' ἣς ωκοδομήθη ἡ ἐκκλησία, εἶναι ἡ εἰς Χριστὸν πίστις, ἣν διμολόγησεν ἐξ ὀνόματος πάντων τῶν ἀποστόλων δ Πέτρος. Οὕτως ἔξηγοςι τὸ χωρίον τοῦτο οἱ πλεῖστοι ἀρχαῖοι πατέρες. Ἐν τῇ Δύσει ὅμως ἥδυνθήσαν οἱ πάπαι νὰ πραγματοποιήσωσι τὰς δεσποτικὰς ἀξιώσεις των,

Ἐπιτυχόντες κατὰ διαφόρους εύγοëκάς περιστάσεις νὰ ὑποτάξωσιν ὑπὸ τὸ κράτος αὐτῶν τὰς ἄλλοτε αὐτοκεφάλους ἐκκλησίας τῆς Ἀφρικῆς, Γαλλίας, Ἰσπανίας, Ἰλλυρίας καὶ λοιπάς. Περὶ τὰ τέλη τῆς ἐποχῆς ταύτης, γητοὶ κατὰ τὸν Θ' αἰῶνα, ὑπήκουε σχεδὸν ἥδη ἄπασα ἡ Δύσις εἰς τὰ νεύματα αὐτῶν. Μόνον ἐν τῇ ἑλληνικῇ ἀνατολῇ αἱ παράλογοι αὗται δὲιώσεις τῶν παπῶν δικαίως ἀπεκρούσθησαν. Οἱ ἀνατολικοὶ ἐπίσκοποι μόνον τὰς πρώτας τιμάς ἀπονέμοντες αὐτοῖς διὰ τὴν πολιτικὴν σημασίαν τῆς Ῥώμης ἐθεώρουν τὰς ἐκκλησίας τῶν ἀνεξαρτήτους καὶ αὐτοκεφάλους.

§ 25.

Τίς ἦτο ἡ ἀνωτάτη πραγματικὴ ἔξουσία ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ; Πόσαι οἰκουμενικαὶ σύνοδοι ἐγένοντο;

Τὴν ἀνωτάτην ἔξουσίαν ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ ἔξήσκουν αἱ οἰκουμενικαὶ σύνοδοι, ὣν αἱ ἀποφάσεις ἐθεωροῦντο ὡς ἔκφρασις ἀλάγθυστος τῆς ἐκκλησιαστικῆς παραδόσεως καὶ ὑπαγόρευσις αὐτοῦ τοῦ τὴν ἐκκλησίαν δῆγοῦντος ἀγίου πνεύματος, ἵσαν δὲ διὰ τοῦτο ἀνέκλητοι. Αἱ σύνοδοι αὗται συνεκαλοῦντο παρὰ τῶν αὐτοκρατόρων, ὅσακις συγεκίνουν τὴν ἐκκλησίαν μεγάλα ζητήματα, πρὸς λύσιν τῶν ὅποιων δὲν ἐπήρκουν αἱ ἐπαρχιακαὶ καὶ λοιπαὶ μερικαὶ σύνοδοι. Ὡνομάσθησαν δὲ οἰκουμενικαὶ, διότι ἀντεπροσώπευον σχεδὸν τὴν καθ' ἄπασαν τὴν οἰκουμένην ἔξηπλωμένην ἐκκλησίαν. Πρόεδροι αὐτῶν ἤσαν ἐπίσημοι ἐπίσκοποι τῆς ἐκκλησίας, παρίσταντο δὲ πρὸς τήρησιν τῆς τάξεως καὶ αὐτοκρατορικοὶ ἐπίτροποι. Ἐπὶ τῶν δογματικῶν ζητημάτων ὥφειλον πάντες νὰ συμφωνήσωσιν· οἱ διαφωνοῦντες ἀπεκηρύσσοντο ὡς αἱρετικοί. Ἐπὶ δὲ τῶν ἄλλων ζητημάτων ἔκρινεν ἡ πλειονοψήφια. **Πρώτην** τοιαύτην σύνοδον συνεκάλεσεν ὁ μέγας Κωνσταντίνος τῷ 325 ἐν Νικαίᾳ τῆς Βιθυνίας, στε δ Ἀρειος διὰ τῆς διδασκαλίας του, τῆς ἀρνουμένης τὴν ἀληθῆ θεότητα τοῦ Ιησοῦ καὶ Λόγου τοῦ Θεοῦ καὶ τοῦτον κτίσμα κηρυσσούσης, κατεθορύβησεν ἄπασαν τὴν ἐκκλησίαν. Εἰς τὴν σύνοδον ταύτην συνῆλθον περὶ

τοὺς 318 πατέρας. Αἱ λοιπαὶ σίκουμενικαὶ σύγοδοι εἰναι αἱ ἔξῆς
 ἡ ἐν Κωνσταντινούπόλει Β' τῷ 381 κατὰ τῶν Ἀρειανῶν καὶ
 πνευματομάχων· ἡ ἐν Ἐφέσῳ Γ' τῷ 431 κατὰ Νεστορίου· ἡ ἐν
 Χαλκηδόνι Δ' τῷ 451 κατὰ Εὐτυχοῦς· ἡ ἐν Κωνσταντινούπό-
 λει Ε' τῷ 553 κατὰ τῶν νεστοριανιζόντων· ἡ ἐν Κωνσταντι-
 νούπόλει Ζ' τῷ 680 κατὰ τῶν μονοθελητῶν, οἵτινες κατὰ τὸν Ζ'
 αἰῶνα ἀγενέωσαν τὸν εὐτυχιανισμὸν ὑπὲν μορφήν· (μετὰ τῆς
 συνόδου ταύτης συνδέεται καὶ ὡς συνέχεια αὐτῆς ἐθεωρήθη ἡ λε-
 γομένη Πενθέκτη σύνοδος ἡ ἐν Τρούλλῳ ἐν Κωνσταντινούπόλει
 τῷ 692)· καὶ ἡ ἐν Νικαίᾳ Ζ' τῷ 787 κατὰ τῶν εἰκονομάχων.

§ 26.

Πῶς εἶχεν ἡ λατρεία κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην;

Ἡ λατρεία τῆς ἐκκλησίας, ἀφ' ὅτου οἱ Ρωμαῖοι αὐτοκράτο-
 ρες, χριστιανοὶ γενόμενοι, ἐμερίμνων περὶ αὐτῆς, ἐθνικοὶ δὲ
 πλούσιοι προσερχόμενοι εἰς τὴν ἐκκλησίαν προσέφερον μεγάλας
 δωρεὰς αὐτῇ, ἀνέλαβε μεγάλην λαμπρότητα καὶ ἀπέδη ποιπω-
 δεστάτη. Κατὰ τὸν Δ' αἰῶνα αἱ ἐκκλησίαι διέπρεπον ἥδη ὡς
 μεγαλοπρεπῆ κτίρια κτιζόμεναι κατὰ τὸν τύπον τῶν βασιλικῶν
 στοῶν. Τὸ δεύτερον μέρος ἦτο προωρισμένον διὰ τὸν κλῆρον,
 περιεῖχε δὲ τὴν ἀγίαν τράπεζαν καὶ τὰς ἔδρας τῶν κληρικῶν καὶ
 ἐλέγετο βῆμα ἢ ἀγίασμα. Τὸ πρὸ τούτου μέρος ἦτο ὁ κυρίως
 ναός, ὅπου ὑπῆρχεν ὁ ἄμβων, ἦτο δὲ καὶ ὁ δρισμένος τόπος τῶν
 φυλτῶν καὶ ἵσταντο οἱ πιστοί. Οἱ ἐμπροσθεν πάντων χῶρος ἐκκα-
 λειτο νάρθηξ. Τὸ τελευταῖον τοῦτο μέρος ἐχρησίμευε χάριν τῶν
 μεταγοούντων καὶ τῶν κατηχουμένων, καὶ διὰ τοῦτο, ὅτε οὕτοι
 ἐξέλιπον ἡ κατέστησαν σπάνιοι καὶ ὀλίγοι, κατηργήθη. Τὸ βῆμα
 ἐχωρίζετο τὸ πρῶτον διὰ κιγκλίδων, βραδύτερον δὲ ἀντικατέστη
 τοῦτο διὰ τοῦ εἰκονοστασίου. Εἰς τὰς βασιλικὰς ἐδόθη κατὰ μι-
 κρὸν ὁ τύπος τοῦ σταυροῦ, ἐν τῇ Ἀνατολῇ κατὰ τὴν διασταύρω-
 σιν τῶν σκελῶν αὐτοῦ ἐτέθη ὁ θόλος, καὶ οὕτως ἐμορφώθη ὁ βυ-

ζαντινὸς λεγόμενος ρυθμός, οὗ ἀριστὸν πρότυπον ὑπῆρξεν ὁ ἐν Κωνσταντινουπόλει ναὸς τῆς Θείας Σοφίας, ὁ ἐπὶ Ίουστινιανοῦ ἀνοικοδομηθεὶς. Ἐσωτερικὸς ἐπληρώθησαν νῦν αἱ ἐκκλησίαι εἰκόνων, παύσαντος μετὰ τὴν νίκην τοῦ χριστιανισμοῦ κατὰ τῆς εἰδωλολατρείας τοῦ πρὸς χρῆσιν τῶν καλῶν τεχνῶν ἐν τῇ λατρείᾳ δέους, ὅπερ ἔτρεφον οἱ ἀρχαῖοι χριστιανοί, ὡς εἰδομενοὶ ἀλλαχοῦ. Ἐκτὸς τῶν ἀρχαίων ἐօρτῶν ἀναφάνονται νέαι, ἡ τῆς Γεννήσεως τοῦ Χριστοῦ, αἱ τῆς παναγίας μητρὸς τοῦ Κυρίου καὶ τῶν ἀγίων, τοῦ Εὐαγγελισμοῦ, τῶν Εἰσοδίων, τῆς Ὑπαπαντῆς, τῶν Ἀγίων Πάντων, τοῦ ἀγίου Στεφάνου, τοῦ Προδρόμου, τῶν ἀποστόλων Πέτρου καὶ Παύλου, τῆς ὑψώσεως τοῦ Σταυροῦ καὶ τῶν μαρτύρων καὶ ἄλλων ἀγίων. Τὸν τίμιον σταυρὸν εἶχεν εὑρεῖ ἡ ἀγία Ἐλένη, ἡ μήτηρ τοῦ μεγάλου Κωνσταντίνου, ἀρπαγέντα δὲ παρὰ τῶν Περσῶν γῆλευθέρωσεν ὁ αὐτοκράτωρ Ἡράκλειος καὶ ὑψώσεν εἰς προσκύνησιν τοῦ λαοῦ. Τὸ κέντρον τῆς λειτουργίας ἡ κυρίως λατρείας ἀπετέλει καὶ νῦν ἡ τέλεσις τῆς εὐχαριστίας, ἡς προηγεῖτο ὡς προπαράσκευὴ εἰς αὐτὴν ἡ ἀνάγγωσις τῶν ἀγίων Γραφῶν, τὸ ἐπ' αὐτῶν κήρυγμα καὶ διάφοροι προσευχαί. Ἐν ταῖς μεγάλαις πόλεσι καὶ μάλιστα ἐν Ῥώμῃ καὶ Κωνσταντινουπόλει ἡ λειτουργία ἐγίνετο μετὰ πλείστης λαμπρότητος, ἥτις ἐξέπληττε τοὺς ἐθνικοὺς καὶ τοὺς μήπω χριστιανισθέντας βαρδάρους λαούς. Ὡς ἐκκλησιαστικοὶ ὑμνογράφοι διέπρεψαν κατὰ τὸν Ή' αἰῶνα ὁ Δαμασκηνὸς καὶ ὁ Κοσμᾶς, οὓς ἐμψήθησαν πάντες οἱ μετὰ ταῦτα. Τῆς δυτικῆς ἐκκλησίας τὴν λατρείαν ἐλάμπρυναν δι' ὕμνων καὶ διὰ τῆς ἀνυψώσεως τῆς μουσικῆς πρὸ πάντων ὁ Ἀμβρόσιος καὶ Γρηγόριος ὁ μέγας ἡ Διάλογος. Οἱ λόγοι, μάλιστα ἐν τῇ Ἀνατολῇ, ὅπου ἦκμαζεν ἡ ἡγετορική, ἥσαν πολλάκις ἀριστουργήματα ἐκκλησιαστικῆς εὐγλωττίας. Καὶ τῶν ἄλλων μυστηρίων αἱ τελεταὶ, ἥτοι τοῦ βαπτίσματος, τοῦ χρίσματος, τῆς μετανοίας, τοῦ εὐχελαίου, τοῦ γάμου καὶ τῆς ιερωσύνης ἀπέβησαν κατὰ τοὺς χρόνους τούτους λαμπρότεραι καὶ πομπωδέστεραι συμφώνως πρὸς τὴν τάσιν τοῦ ἐλληνικοῦ καὶ τοῦ ῥωμαϊκοῦ λαοῦ πρὸς πομπὰς καὶ μεγαλοπρεπεῖς ἑορτάς.

§ 27.

ποῖα τὰ ἡθη τῶν χριστιανῶν τῆς ἐποχῆς ταύτης;

Τὰ ἡθη τῶν χριστιανῶν κατὰ τὴν παροῦσαν ἐποχὴν δὲν διεκρίνοντο πλέον ἐπὶ τῇ καθαρότητι ἐμείνη, ἥτις κατὰ τοὺς χρόνους τῶν διωγμῶν εἶχον ἐκπλήξει τὸν ἐθνικούς. Ἀφ' ὅτου ὁ χριστιανισμὸς ἐγένετο ἐπικρατοῦσα θρησκεία ἐν τῷ ρωμαϊκῷ κράτει καὶ οἱ μὲν χριστιανοὶ ἀπήλαυον πολλῶν προγομίων, οἱ δὲ διαδοῦτοι τῆς ἐθνικῆς θρησκείας τούναντίον κατεδιώκοντο, πολλοὶ προσήρχοντο εἰς τὴν χριστιανικὴν ἐκκλησίαν οὐχὶ ἐκ ζήλου καὶ ἀγάπης πρὸς τὴν ἀλγήθειαν τοῦ Εὐαγγελίου, ἀλλ᾽ ἔνεκα συμφέροντος. Οἱ τοιοῦτοι ἀπὸ ἐθνικῶν χριστιανοὶ γινόμενοι μετέβαλλον μόνον τὸ ὄνομα. Οὕτως ἡ τῶν ἀρχαίων χριστιανῶν σωφροσύνη καὶ ἡ περὶ τὰ ἡθη αὐστηρότης κατὰ μικρὸν ἐξέλιπεν. Εἰς τὴν ἐξαχρείωσιν τῶν ἡθῶν συνέτεινον καὶ αἱ δογματικαὶ συζητήσεις, αἱ δοποῖαι ἦγειρον μίση μεταξὺ τῶν χριστιανῶν καὶ ἐγέννων πολλάκις ἡ τὴν ὑποκρισίαν ἡ τὴν θρησκευτικὴν ἀδιαφορίαν. Ὁ λαὸς καὶ οἱ μοναχοὶ ἀναμιγνύομενοι εἰς τὰς συζητήσεις ταύτας, ὃς ὀλίγον ἐνγόουν, ἐφανατίζοντο. Ἐνεκαὶ δὲ τοῦ φανατισμοῦ τούτου ἐξέλιπεν ἡ ἀρχαία τῶν χριστιανῶν ἀνοχή. Ἀλλ' ἐὰν καὶ ἐν γένει, καθὼς παρατηρεῖ ὁ θεῖος Χρυσόστομος, ἡ ἐποχὴ αὗτη παραβαλλομένη κατὰ τὰ ἡθη πρὸς τὴν ἐπὶ τῶν διωγμῶν ἐποχὴν, εὑρίσκεται λίαν ὑπολειπομένη αὐτῆς, συγκριτικῶς δμῶς πρὸς τὸν ἐθνικὸν καὶ οἱ τῆς ἐποχῆς ταύτης χριστιανοὶ ζητανται ἡθικῶς πολὺ ἀνώτερον αὐτῶν. διότι διπλωσίη ποτε διατίθεται τοῖς χριστιανοῖς ἐπέδρασε καὶ τότε ἐπὶ τὰ ἡθη, ἀτινα ἥσαν πάντοτε καθαρώτερα ἢ τὰ τῶν ἐθνικῶν, καθ' ὅσον ἡ ἐθνικὴ ἀκολασία περιεστάλη ἢ ἀρχαία ἀπανθρωπία ἐμετριάσθη, αἱ θηριομαχίαι καὶ αἱ μονομαχίαι ἐξέλιπον ἡ τραχύτης πρὸς τοὺς δούλους ἐπαυσεν· οἱ δὲ ἐνδεεῖς καὶ πάσχοντες εὑρίσκονται περίθαλψιν ἐν τοῖς φιλανθρωπικοῖς καθιδρύμασιν, ἀτινα ἀπ' οὐδεμιᾶς χριστιανικῆς πόλεως ἔλειπον.

§ 28.

*Πᾶς ἀνεφάνη τὸ πρῶτον ὁ μοναχικὸς βίος
καὶ ποῦ διεδόθη μετὰ ταῦτα;*

Ἡ ἀρχαία περὶ τὰ ἡθη ὑπερβολικὴ αὐστηρότητης, ἡ προελθουσα, ώς εἴδομεν ἀλλαχοῦ, ἐξ ἀντιδράσεως πρὸς τὴν ἀκολασίαν τῶν ἐθνικῶν διεσφέτεο νῦν μόνον παρὰ τοῖς ἀσκηταῖς, οἵτινες εἶχον ἥδη ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων ἀναφανῆ. Ἡ ἀσκησις εἶναι ὑπερβολικὴ ἀφοσίωσις εἰς τὰ θεῖα. Οἱ ἀσκηταί, οἵτινες μένοντες ἄγαμοι, ἡσαν ἀφιερωμένοι εἰς ἀδιαλείπτους προσευχὰς καὶ νηστείας, ἐτιμῶντο μεγάλως καὶ ἔχρησίμευον ὡς τὰ πρότυπα τῆς χριστιανικῆς τελειότητος. Ἐνῷ δὲ τὸ πρῶτον ἔζων ἐν ταῖς ἐρήμοις μεμονωμένοι, ἀπὸ τοῦ Δ' αἰῶνος συνενούμενοι ἀποτελοῦσι μοναχικὰς κοινότητας καὶ ζῶσιν ὑπὸ τὴν αὐτὴν στέγην καὶ τοὺς αὐτοὺς κανόνας. Οἱ διδυτής τοῦ νέου τούτου εἴδους τοῦ ἀσκητικοῦ βίου τοῦ λεγομένου κυρίως μοναχικοῦ ἡ μοναστηριακοῦ, εἶναι ὁ *Παχώμιος*, μαθητής τοῦ μεγάλου Ἀντωνίου. Τὰ πρῶτα μοναστήρια ἀνεφάνησαν ἐν Αἰγύπτῳ, ἐκεῖθεν δὲ ἐξηπλώθη ὁ μοναχικὸς βίος εἰς ἅπασαν τὴν ἐκκλησίαν. Οἱ μέγας *Βασίλειος*, θαυμαστής θερμότατος τοῦ νέου τούτου βίου, συνετέλεσε πολὺ εἰς τὴν ἐν τῇ Ἀνατολῇ διάδοσίν του, ὑπετύπωσε δὲ πρῶτος αὐτὸς τοὺς κανόνας, καθ' οὓς ὕψη ὕψειλον νὰ ζῶσιν οἱ ὄπαδοι αὐτοῦ. Ἐν τῇ Δύσει ἐγνωστοποίησε τὸν βίον τοῦτον ὁ μέγας *Αθανάσιος*, δτε ἐπὶ τῶν ἀρειανικῶν ἐρίδων ἥλθεν εἰς τὴν Ρώμην ἐξόριστος. Ὕπεστήριξαν δὲ αὐτὸν ὁ *Ἀμβρόσιος*, ὁ *Ιερώνυμος* καὶ ὁ *Αὐγουστῖνος*. Αἱ χριστιανικὴ χῶραι ἐπληρώθησαν ταχέως μοναχῶν καὶ μοναστηρίων. Ἐν τῇ Δύσει ἐπεβλήθη τοῖς μοναχοῖς ἡ γεωργία καὶ ἐν γένει ἡ ἐργασία ως κύριον ἔργον αὐτῶν ὑπὸ τοῦ *Βενεδίκτου*, ὃστις ἐμετρίασε καὶ τὴν αὐστηρότητα τῶν μοναχῶν διατάξεων τῆς Ἀνατολῆς ὡς ἀπάρδουσαν εἰς τὸ ψυχρὸν κλίμα τῆς Δύσεως. Πολλαχοῦ ἐχρησίμευον τὰ μοναστήρια καὶ ως σχολεῖα τοῦ κλήρου, ἔκτοτε δὲ ἀνέλαβον οἱ μοναχοὶ εἰς τὰς χειράς των πᾶσαν σχεδὸν τὴν ἐκπαίδευσιν. Διὰ τῆς ἀντιγραφῆς ἀρχαίων

χειρογράφων διέσωσαν οἱ μοναχοὶ τότε τὰ κειμήλια τῆς κλασικῆς καὶ τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἀρχαιότητος. Ἐν γένει ἐν τῇ ἡμιθαρβάρῳ ἐκείνῃ ἐποχῇ οἱ μοναχοὶ ἦσαν κατὰ πολλὰ ὠφέλιμοι· διότι οὐ μόνον ἡ θρησκευτικὴ διδασκαλία ἦτο εἰς τὰς χεῖρας αὐτῶν, ἀλλὰ καὶ πᾶσα ἄλλη διδασκαλία. Τὰ μόνα τότε σχολεῖα μετὰ τὴν καταστροφὴν τῶν ἔθνικῶν ῥητορικῶν σχολῶν ἦσαν τὰ τῶν μοναχῶν. Ἐν τῇ Δύσει οἱ μοναχοὶ ἐδίδαξαν τοὺς βαρθάρους λαοὺς οὐ μόνον τὸν χριστιανισμὸν καὶ τὰ γράμματα, ἀλλὰ καὶ αὐτὴν τὴν γεωργίαν καὶ τὰς τέχνας. Καὶ ἀφ' οὗ δὲ συγέστησαν τὰ μοναστήρια, πολλοὶ μοναχοὶ ἐξηκολούθουν τὸν ἀρχαῖον ἀπομεμονωμένον ἑρημικὸν βίον (*ἐρημιταῖ*). ἄλλοι πάλιν ἐπενόουν νέα εἰδὴ ἀσκήσεων, δι' ᾧ ἐξέπληγτον τοὺς σχλους. Μεγάλως ἐθαυμάζοντο οἱ στυλίται οἱ ἐπὶ στύλων τὸν βίον διάγοντες, οἵ το πρῶτον παράδειγμα ἔδωκε Συμεὼν ὁ ἐπονομασθεὶς Στυλίτης.

ΠΕΡΙΟΔΟΣ Γ'.

ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ ΑΠΟ ΤΟΥ ΣΧΙΣΜΑΤΟΣ ΜΕΧΡΙ ΤΗΣ ΑΛΟΣΕΩΣ
ΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ (867—1453)

A.

Ἀνατολικὴ ἐκκλησία.

§ 29.

*Πῶς ἐγένετο τὸ σχίσμα μεταξὺ Ἀνατολικῆς
καὶ Δυτικῆς ἐκκλησίας;*

Ἐν τοῖς προηγουμένοις εἰδομεν, ὅτι οἱ πάπαι καταλαβόντες ἀπὸ ἀρχῆς ἐπίσημον ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ θέσιν ἔνεκα τῆς ἐπισημότητος τῆς πόλεως, ἡς ἦσαν ἐπίσκοποι, ἔδειξαν πρωίμως τὴν προσθεσιν νὰ γίνωσιν ἀπόλυτοι δεσπόται αὐτῆς. Ἐν τῇ Δύσει δὲν ἀπήντησαν μεγάλας δυσκολίας εἰς τὴν πραγματοποίησιν τῶν

σκοπών αὐτῶν τούτων. Κατὰ τὸν Θ' αἰώνα κατὰ μικρὸν εἶχον σχεδὸν πᾶσαι αἱ ἐκκλησίαι αὐτῆς, αἱ ἐν τῇ ἀρχαιότητοι ἀνεξάρτητοι καὶ αὐτοκέφαλοι, ὑπαχθῇ ὑπὲρ αὐτούς. Μόναι αἱ ἀνατολικαὶ ἐκκλησίαι πισταὶ ἐμμένουσαι εἰς τὰς ἀρχαῖς παραδόσεις τῶν δὲν ἥθελον νὰ κύψωσι τὸν αὐχένα ὑπὲρ αὐτούς. Διὰ τοῦτο οἱ πάπαι ἔδυσαν ασχέτουν, περιέμενον δὲ εὐκαιρίαν κατάληλον, ἵνα ἐπεμβαίνοντες εἰς τὰ πράγματα τῆς Ἀνατολῆς ἐπεκτείνωσι καὶ ἐπὶ ταύτης τὸ κράτος των. Τοιαύτη εὐκαιρία ἐνόμισαν, ὅτι ἔδόθη αὐτοῖς κατὰ τὴν ἀνύψωσιν τοῦ Φωτίου εἰς τὸν πατριαρχικὸν θρόνον τῷ 857 ἔτει.⁹⁶¹ Ἡθέλησαν τότε νὰ ἐπιβληθῶσιν ἐν τῇ Ἀνατολῇ καὶ γὰρ ὑποτάξωσι καὶ τὰς ἐκκλησίας αὐτῆς, ἀλλ' ὁ Φώτιος τὰς παραδόσεις τῆς ἀνατολικῆς ἐκκλησίας, τὴν ἀρχαιοτάτην ἀνεξαρτησίαν καὶ τὰ δικαιώματα αὐτῆς δικιώσιν περασπίζων ἀντέστη εἰς αὐτούς. Τοῦτο ἥγαγεν εἰς σύγκρουσιν τὰς δύο ἐκκλησίας, ἀποτέλεσμα δὲ ὑπῆρξε τὸ σχίσμα μεταξὺ τῆς ἀνατολικῆς καὶ δυτικῆς ἐκκλησίας, τὸ ὅποιον διαρκεῖ μέχρι τῆς σήμερον. "Ωστε αἱτία τοῦ σχίσματος ὑπῆρξεν ἡ ἀλαζονεία τῶν πατῶν καὶ ἡ ἄθεσμος ἐπιθυμία των νὰ δεσπόσωσι τῆς ἀνατολικῆς ἐκκλησίας. Τὰ πράγματα συνέβησαν ώς ἔξης. Πρὸ τοῦ Φωτίου πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως ἦτο ὁ Ἰγνάτιος. Πρὸς τοῦτον περιήλθεν ἡ αὐλὴ τοῦ αὐτοκράτορος Μιχαήλ τοῦ Γ' εἰς ῥῆξιν. Ο δὲ αὐτοκράτωρ ἔρριψεν αὐτὸν ἀπὸ τῆς πατριαρχείας, ἀνεδίθασε δὲ εἰς τὸν πατριαρχικὸν θρόνον τὸν Φώτιον, ἀνδρα παρὰ πᾶσι σεβαστόν, ὅστις ἥλπιζεν, ὅτι διὰ τοῦτο ὑπὸ πάντων ἐμελλε νὰ ἀναγνωρισθῇ ως πατριάρχης. Ο Φώτιος ἀνθίσταται, ἀλλ' ὁ βασιλεὺς ἐπιμένει· καὶ ὁ κλῆρος δὲ καὶ ὁ λαός διμοφώνως ἔζητον αὐτὸν πατριάρχην. Ἐπὶ τέλους ἐνδίδει εἰς τὴν βίᾳ ταύτην καὶ ἐντὸς δλίγων ἡμερῶν διελθὼν πάντα τὰ κατώτερα ἐκκλησιαστικὰ ἀξιώματα, (διότι ἦτο λαϊκός), προχειρίζεται πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως. Καὶ ἄλλοι πρὸ τοῦ Φωτίου ἐπίσημοι ἀνδρες ἐγένοντο ἐπίσκοποι καὶ πατριάρχαι ἀμέσως ἀπὸ λαϊκῶν, οἵτις ὁ Ἀμβρόσιος καὶ ὁ Ταράσιος. Οὐδεὶς ἀρχαῖος κανὸν ἀπηγόρευε τοῦτο. Ἀλλ' οἱ περὶ τὸν Ἰγνάτιον, ἐν ᾧ τὸ πρῶτον ἐφαί-

νοντο, δτι ἀποδέχονται τὴν ἐκλογὴν τοῦ Φωτίου, ἡρχισαν ἔπειτα νὰ ἀντιπράττωσι καὶ αὐτοῦ καὶ νὰ μὴ θέλωσι νὰ ἀναγνωρίσωσιν αὐτὸν ὡς κανονικόν πατριάρχην. Ἐπειδὴ δὲ καὶ αἱ ἐκ τῆς εἰκονομαχίας ταραχαὶ δὲν εἰχον ἀκόμη ἐντελῶς κατασιγάσει, ἐσκέφθησαν καὶ ὁ Φώτιος καὶ ὁ Μιχαὴλ νὰ συγκαλέσωσι μεγάλην σύνοδον ἐν Κωνσταντινουπόλει, ὅπως προνοήσῃ περὶ τῶν ἐκκλησιαστικῶν πραγμάτων.

Εἰς τὰς μεγάλας συνόδους προσεκαλεῖτο πάντοτε καὶ ὁ πάπας, ὃς εἰς τῶν πέντε πατριαρχῶν καὶ μάλιστα ὁ ἐπισημότερος, καθὼς προσεκαλοῦντο καὶ οἱ ἄλλοι πατριάρχαι τῆς Ἀνατολῆς. Προσεκλήθη λοιπὸν καὶ ὁ τότε πάπας Ῥώμης Νικόλαος ὁ Α' νὰ συμμετάσχῃ τῆς συνόδου καὶ συμπράξῃ μετὰ τῶν λοιπῶν πατριαρχῶν πρὸς εἰρήνευσιν τῆς ἐκκλησίας. Ὁ Νικόλαος, ἀνὴρ ἀλαζονικώτατος, ἐνόμισε τοῦτο κατάλληλον εὐκαιρίαν νὰ ἐπεμβῇ εἰς τὰ πράγματα τῆς ἀνατολικῆς ἐκκλησίας, ἐλπίζων νὰ δεσπόσῃ αὐτῆς.⁷ Αντὶ λοιπὸν νὰ δεχθῇ ἀπλῶς τὴν πρόσκλησιν καὶ νὰ πέμψῃ τοὺς ἀντιπροσώπους του εἰς Κωνσταντινούπολιν, ἵνα συσκεφθῶσι μετὰ τῶν ἄλλων πατριαρχῶν περὶ τοῦ πρακτέου, παρουσιαζόμενος αὐτοδικαίως δῆθεν ὡς δικαστής, δι’ ἀλαζονικῶν ἐπιστολῶν πρὸς τὸν Φώτιον καὶ τὸν Μιχαὴλ ἀποδοκιμάζει τὴν καθαίρεσιν τοῦ Ἰγνατίου, διότι ἐγένετο δῆθεν ἐν ἀγνοίᾳ του (ὡς εἰ ἦτο ἀνάγκη νὰ ληφθῇ ἡ ἀδεια αὐτοῦ!), καὶ κατακρίνει τὴν ἀνύψωσιν τοῦ Φωτίου ἀπὸ λαϊκοῦ εἰς πατριάρχην, χωρὶς νὰ λάθῃ ὅπ’ ὅψιν, δτι ἐν τῇ Ἀγατολῇ οὐδεὶς κανὼν ἀπηγόρευσέ ποτε τοῦτο. Ἄλλ’ ἀφ’ οὗ ἦλθον οἱ ἀπεσταλμένοι αὐτοῦ εἰς Κωνσταντινούπολιν, ἐν τῇ ἐπὶ παρουσίᾳ αὐτῶν γενομένη συνόδῳ τῷ 861 ἐπικυροῦται ἡ ἀνύψωσις τοῦ Φωτίου, διότι ἡτο πασὶ γνωστον, δτι καὶ εἰς τὴν κατάρριψιν τοῦ Ἰγνατίου δὲν ἤγειχετο καὶ βιαζόμενος καὶ ὑπελκων τῇ δρμοφώνῳ αἰτήσει πάντων ἐγένετο πατριάρχης. Τοῦτο δυσηρέστησε τὸν Νικόλαον, διότι ἀντέδαινεν εἰς τοὺς σκοπούς του. Διὰ τοῦτο συγκροτήσας ἄλλην σύνοδον ἐν Ῥώμῃ ἐκ τῶν περὶ ἑαυτὸν ἐπισκόπων ἀφώρισε τὸν Φώτιον! Ἰδού τὸ πρῶτον βῆμα εἰς τὸ σχίσμα γιγνόμενον ἐν Ῥώμῃ. Τὰ πράγματα ἐδεινώ-

Θεοφίλος Καραϊσκάκης

θησαν ἔτι μᾶλλον, δτε Λατίνοι ιερεῖς ἐλθόντες εἰς τὴν πρὸ μικροῦ τότε δι' ἀποστόλων τῆς ἀνατολικῆς ἐκκλησίας ἐπιστραφεῖσαν Βουλγαρίαν ἡμέλησαν νὰ ἀνατρέψωσι τὰς διατάξεις τῆς ἀνατολικῆς ἐκκλησίας καὶ νὰ ἑγώσωσι τοὺς Βουλγάρους μετὰ τῆς Πώμης. Δι' ὃ ἐκδίδει ὁ Φώτιος τῷ 867 τὴν περίφημον ἐγκύκλιον αὗτοῦ, δι' ἡ προσβάλλων τὰς καινοτομίας τῆς δυτικῆς ἐκκλησίας καὶ καταγγέλλων τὴν δεσποτικὴν συμπεριφορὰν τοῦ πάπα Νικολάου συγκαλεῖ σύνοδον ἐν Κωνσταντινουπόλει, ἵτις συγελθοῦσα δικαίως ἀνταφώρισε τὸν πάπαν καὶ ἀπέκοψεν αὐτὸν ὡς σεσηπός μέλος ἀπὸ τῆς ἐκκλησιαστικῆς κοινωνίας. Τὸ σχέσμα ἦτο πλέον γεγονός τετελεσμένον. Ἐπέτυχε μὲν ὁ τοῦ Νικολάου διάδοχος Ἀδριανὸς ὁ Β' ἐπὶ Βασιλείου τοῦ Μακεδόνος, τοῦ φογεύσαντος μὲν τὸν Μιχαὴλ τὸν Γ' ἀποδιδόντος δὲ τὸν Φώτιον τῆς πατριαρχείας καὶ ἀναβιβάσαντος τὸ δεύτερον τὸν Ἰγνατίον, νὰ ἐπιδηληθῇ πρὸς καὶ ρὸν ἐπὶ τῆς Ἀνατολῆς, διότι ἐπὶ τῆς ὑπὸ τοῦ Ἰγνατίου γενομένης συνόδου τῷ 869 ἐν Κωνσταντινουπόλει, ἥτις οἱ Λατίνοι ὅγδόνην οἰκουμενικὴν ἀριθμοῦσιν, ἀνεκηρύχθη ὁ πάπας ἀνώτατος καὶ ἀπεριόριστος ἔξουσιαστὴς τῆς ἐκκλησίας καὶ αὐτῶν τῶν οἰκουμενικῶν συνόδων ὑπερκείμενος!, ἀλλὰ δὲν διήρκεσεν ἐπὶ λιποῦ ἡ ταπείνωσις αὕτη τῆς ἀνατολικῆς ἐκκλησίας, διότι αὐτὸς ὁ Βασιλεὺς εὐμενέστερον πρὸς τὸν Φώτιον διατεθεὶς ἀνεκάλεσεν αὐτὸν ἐκ τῆς ἔξορίας, μετὰ δὲ τὸν θάνατον τοῦ Ἰγνατίου ἀνεβίβασε πάλιν αὐτὸν εἰς τὸν πατριαρχικὸν θρόνον, σύνοδος δὲ μεγάλη συγκροτηθεῖσα ἐν Κωνσταντινουπόλει, τῷ 879, ἡ παρά τινων ὅγδόη οἰκουμενικὴ ἀριθμοῦμένη, ἀπεκήρυξε μὲν τὴν παπόφιλον ἐκείνην φευδοσύνοδον τοῦ 869, ἐδικαίωσε δὲ ὅριστικῶς τὸν Φώτιον. Οὕτω συνέδη τὸ σχέσμα.

§ 30.

*Ἐγένοντο ἀπόπειραι πρὸς ἔνωσιν τῶν ἐκκλησιῶν
κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην;*

Μετὰ τοὺς χρόνους τοῦ Φωτίου διεκόπη ἡ ἐκκλησιαστικὴ κοινωνία μεταξὺ Ἀνατολῆς καὶ Δύσεως, μόνον δὲ ὀσάκις οἱ Βυ-

ζαντινοὶ αὐτοκράτορες χάριν τῶν ἀτομικῶν η̄ πολιτικῶν των σκοπῶν ἐνόμιζον, δτι δύνανται νὰ μεταχειρισθῶσι τοὺς πάπας ὡς ὅργανα, ἐξήτουν νὰ συγδέωσιν ἐκκλησιαστικὰς σχέσεις μετ' αὐτῶν. Οἱ πάπαι ἐδράττοντο προθύμως τῶν εὐκαιριῶν τούτων ἐλπίζοντες πάντοτε διὰ τῶν αὐτοκρατόρων νὰ ἐπιτύχωσι τὴν ὑποταγὴν τῶν ἀνατολικῶν. Οὕτως ἐξήτησε νὰ συνάψῃ τοιαύτας σχέσεις πρὸς τὸν Ῥώμην καὶ ὁ Κωνσταντῖνος ὁ Μονομάχος, ἀλλὰ Μιχαὴλ ὁ Κηρουλάριος, πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως, ἦγάγκασε τοὺς παπικοὺς ἀπεσταλμένους νὰ φύγωσιν ἀπὸ Κωνσταντινουπόλεως κακῶς τῷ 1054 ἔτει. Διὰ τοῦτο ἐπὶ τοῦ πατριάρχου τούτου θεωρεῖται συμπληρωθὲν τὸ ἀπὸ Φωτίου ἀρξάμενον ἐκκλησιαστικὸν σχίσμα. Ἀλλὰ καὶ οἱ μετὰ ταῦτα Βυζαντινοὶ αὐτοκράτορες, οἱ Κομνηνοὶ καὶ οἱ Παλαιολόγοι, πολλάκις πιεζόμενοι ὑπὸ τῶν ἐξ Ἄσιας ἐχθρῶν, ἰδίως τῶν Ἀράδων καὶ τῶν Τούρκων, ἐλπίζοντες δέ, δτι, ἐὰν εἰχον τὸν πάπαν ὑπὲρ ἑκυτῶν, ἥδύναντο νὰ ἔχωσι κατὰ τῶν ἐχθρῶν ταύτων τὴν βοήθειαν τῶν δυτικῶν ἥγειμόνων, ἐπειράθησαν νὰ συμφιλιώσωσι τὰς ἐκκλησίας θυσιάζοντες ἀσυνειδήτως τὴν ἀνεξαρτησίαν τῆς ἀνατολικῆς ἐκκλησίας καὶ τὰ δόγματα καὶ τὰς παραδόσεις αὐτῆς. Διὰ τοῦτο δμως δ τε κλῆρος καὶ ὁ λαός τῆς Ἀνατολῆς ἀπέκρουσκεν τὴν οὕτως αἰσχρῶς ἐπιτίκητουμένην ἔνωσιν. Τὴν θρησκείαν του ὁ λαός δὲν πρέπει ποτὲ νὰ θυσιάζῃ ἀντ' οὐδενὸς συμφέροντος. Ἡ τελευταία σπουδαία ἀπόπειρα πρὸς ἔνωσιν τῶν ἐκκλησιῶν προύκλήθη ὑπὸ Ἰωάννου Ζ' Παλαιολόγου κατὰ τὰ μέσα περίπου τοῦ ΙΕ' αἰῶνος, πιεζομένου ὑπὸ τῶν Τούρκων, οἵτινες κυριεύσαντες τὸ μεγαλήτερον μέρος τοῦ βυζαντικοῦ κράτους ἤπειλουν καὶ αὐτὴν τὴν πρωτεύουσαν αὐτοῦ. Ὁ αὐτοκράτωρ μετὰ τοῦ πατριάρχου Ἰωσήφ, Μάρκου τοῦ Ἐφέσου, Γενναδίου τοῦ Σχολαρίου, Βησσαρίωνος καὶ ἄλλων θεολόγων ἥλθον πρὸς τὸν σκοπὸν τῆς ἔνώσεως τῶν ἐκκλησιῶν εἰς Φλωρεντίαν (1439), ἐκεῖ δὲ ἐξηγκάσθησαν διὰ τῆς βίας νὰ ὑπογράψωσιν ἔνωσιν, ἥτις ἀνεγνώρισε τὴν ὑπεροχὴν καὶ τὰς ὑπερφιάλους ἀξιώσεις τοῦ πάπα καὶ τὰ νεωτεριστικὰ καὶ ἀπὸ τῆς ἀρχαίας παραδόσεως ἀποκλίγοντα δόγματα τῆς ἐκκλησίας του.

Μόνος δὲ Ἐφέσου Μᾶρκος ἀντέστη μέχρι τέλους. Ἀλλ' η βενιασμένη καὶ ψευδής αὕτη ἔνωσις ἀπεκρούσθη ἐν τῇ Ἀνατολῇ ὑπὸ τοῦ λαοῦ καὶ τοῦ κλήρου καὶ ὑπὸ τῶν ἄλλων πατριαρχῶν συνελθόντων εἰς συνόδους ἐν Ἱεροσολύμοις (1443) καὶ ἐν Κωνσταντινουπόλει (1451). Οἱ Ἑλληνικὸς λαός δικαίως οὐδὲν γέθει νὰ ἀκούσῃ περὶ τοιαύτης ἔνώσεως, διότι ἔθεωρει ἀτοπον γὰ ἐγκαταλίπῃ τὴν πάτριον θρησκείαν δι' οἰονδήποτε ἐγκόσμιον συμφέρον καὶ διότι ἐφοδεῖτο τοὺς δεσποτικοὺς σκοποὺς τοῦ πάπα, καὶ δικαίως ἐμίσει τοὺς Λατίνους, ἀφ' ὅτου μάλιστα οὗτοι ἐπὶ τῶν σταυροφοριῶν κατὰ τῶν ἐν τῇ Παλαιστίνῃ Μουσουλμάνων εἶχον προσβάλει τὸ βυζαντινὸν κράτος καὶ, καταλύσαντες αὐτό, εἶχον ἴδρυσει ἐπὶ 60 περίπου ἔτη (1204—1261) λατινικὴν αὐτοκρατορίαν ἐν Κωνσταντινουπόλει, καταδιώξαντες τοὺς ἡμετέρους ἀπανθρωπότατα, καὶ καταλάβει πλεῖστα μέρη τῶν Ἑλληνικῶν χωρῶν. Οὕτως ἐγένετο τὸ σχίσμα καὶ οὕτως ἀπεκρούσθησαν αἱ ἀπόπειραι τοῦ παπισμοῦ νὰ ὑποτάξῃ ὑπὸ τὸν ζυγόν του τὴν ἀνατολικὴν ἐκκλησίαν. Τοὺς προμαχήσαντας ὑπὲρ τῆς ἐκκλησίας ἡμῶν Φώτιον, Μιχαὴλ Κηρουλάριον, Μᾶρκον Ἐφέσου, Γεννάδιον τὸν Σχολάριον καὶ λοιποὺς πρέπει νὰ εὑγνωμονῇ οὐ μόνον ἡ ἀνατολικὴ δρθόδοξος ἐκκλησία, διότι διέσωσαν καὶ τὴν καθαρότητα τῶν δογμάτων καὶ τῆς λατρείας τῆς καὶ τὴν διοικητικὴν αὐτῆς ἀνεξαρτησίαν, ἀλλὰ καὶ δὲ Ἑλληνικὸς λαός, διότι ὑπαγόμενος ὑπὸ τὸν παπισμόν, δστις κατὰ τοὺς μέσους αἰῶνας ἥτο πανίσχυρος ἐν τῷ κόσμῳ καὶ ἐχθρὸς παντὸς ὅτι Ἑλληνικὸν καὶ τὰ πάντα ἔξελατίνιζε, θὰ ἐκιγδυνεύομεν νὰ ἐκφραγγισθῶμεν, ὅπως ἔπαθον τοῦτο οἱ ὀλίγοι "Ἑλληνες οἱ δεχθέντες ἐν τῇ ἀνατολῇ τὸν παπισμόν, οἱ Γραικοκαθολικοὶ η Οὐγκίται λεγόμενοι, οἵτιες ἀπώλεσαν τὴν Ἑλληνικὴν αὐτῶν συνείδησιν καὶ ἐλησμόνγησαν, διτι εἶναι "Ἑλληνες, καὶ διὰ τοῦτο εἶναι οἱ μόνοι "Ἑλληνες, οἵτινες κατὰ τὸν μέγαν ὑπὲρ τῆς ἀνεξαρτησίας ἀγώνα τοῦ 1821 δὲν ἔλαβον τὰ ὅπλα, ἵνα ἀγωνισθῶσιν ὑπὲρ τῆς Ἑλληνικῆς ἐλευθερίας.

§ 31.

Ποία τις ἦτο ἡ βυζαντινὴ θεολογία καὶ παιδεία;

Ἡ βυζαντινὴ ἐποχὴ ἦτο ἐποχὴ πτώσεως συγκρινομένη πρὸς τὴν ἐποχὴν τοῦ Δ' καὶ Ε' αἰῶνος. Οἱ θεολόγοι τῶν χρόνων τούτων ἔχουσι πάντοτε ὡς πρότυπα καὶ μιμοῦνται καὶ ἀντιγράφουσι τοὺς ἀρχαιοτέρους πατέρας τῆς κλασικῆς ἐκκλησιαστικῆς ἐποχῆς τοῦ Γ' ἰδίως καὶ τοῦ Δ' αἰῶνος, χωρὶς σχεδὸν γὰ δύνωνται γὰ παραγάγωσι καὶ τι τίδον. Καὶ ὅτε ἔξήταξον τὰ δόγματα τῆς ἐκκλησίας καὶ ὅτε ἡρμήνευον τὰς Γραφάς, ἡρκοῦντο γὰ ἀνατρέχωσιν εἰς τὰς γνώμας τῶν ἀρχαιοτέρων τυφλῶς ἀποδεχόμενοι ταύτας. Οἱ ἐπισημότεροι ἐξ αὐτῶν εἶναι ὁ Φώτιος, ὁ πολυμαθέστερος πάντων, ὅστις ἐν τῇ Μυριοβίβλῳ του ἔδειξεν, ὅτι εἰχε ποιήσει εὑρυτάτας μελέτας ἐν τοῖς ἀρχαίοις κλασικοῖς καὶ ἐκκλησιαστικοῖς σογγραφεῦσιν· ὁ Ψελλός, ὅστις ἐφημίζετο, ὅτι ἦτο εἰδήμων πασῶν τῶν ἐπιστημῶν καὶ ὅστις περὶ πασῶν ἔγραψεν· ὁ Οἰκουμένιος, ὁ Ζυγαρθνός, ὁ Θεοφύλακτος, οἵτινες ἐπέτεμον τὰς εἰς τὴν Γραφήν ἔρμηνείας τῶν ἀρχαίων πατέρων, ἰδίως τοῦ Χρυσοστόμου· Νικόλαος ὁ Μεθώνης ὁ γράψκης κατὰ τοῦ νεοπλατωνικοῦ Πρόκλου· Νικήτας ὁ Ἀκομινᾶτος, ὅστις συνέλεξε τὰς δογματικὰς γνώμας τῶν ἀρχαίων· ὁ περὶ τὴν ἀρχαίαν κλασικὴν φιλολογίαν καὶ μάλιστα τὴν πόλησιν ἐμπειρότατος ἀρχιεπίσκοπος Θεοσαλονίκης Εὔσταθιος· οἱ τὴν μετὰ τῆς Ρώμης ἔνωσιν καταπολεμήσαντες Νεῖλος καὶ Νικόλαος οἱ Καβάσιλαι, Γεργόριος ὁ Παλαμᾶς, Μᾶρκος ὁ Ἐφέσου καὶ Γεννάδιος ὁ Σχολάριος· καὶ ὁ περὶ τὴν ἔρμηνείαν τῆς λειτουργίας ἀσχοληθεὶς Συμεὼν ὁ Θεοσαλονίκης.

§ 32.

Ποία ἦτο ἡ ἐκκλησιαστικὴ διοίκησις, ποῖα τὰ ἥθη καὶ ποία ἡ λατρεία κατὰ τοὺς χρόνους τούτους;

Ἡ ἐκκλησιαστικὴ διοίκησις ἐν τῇ ἀνατολικῇ ἐκκλησίᾳ ἐξη-

κολούθει γινομένη κατά τους χρόνους τούτους συμφώνως πρὸς τους κανόνας τῶν ἀρχαίων συγόδων καὶ πατέρων, οὓς ἡρχισαν νὰ συλλέγωσι πολλοὶ, ἐν οἷς καὶ ὁ Φώτιος. Οἱ *Βυζαντινοὶ αὐτοκράτορες* ἐπενέθαινον καὶ νῦν καὶ εἰς αὐτὰ τὰ ἐσωτερικὰ πολλάκις τῆς ἐκκλησίας. Οἱ *πατριάρχαι Κωνσταντινουπόλεως* ἀνεβιάζοντο καὶ κατεβιάζοντο συνήθως ὑπὸ τοῦ *αὐτοκράτορος*, παρὰ πᾶσκαν διμως τὴν ἔξαρτησιν ταύτην, διάκις ἀπήλαυον τῆς αὐτοκρατορικάς εὐνοίας, ἥσαν πανίσχυροι. Ἡ *πατριαρχικὴ αὐτῶν περιφέρεια* δισημέραι ηὔρουντο καὶ μάλιστα, ἀφ' ὅτου προσῆλθον εἰς τὸν χριστιανισμὸν οἱ σλαυτικοὶ λαοί, ιδίως οἱ Βούλγαροι καὶ οἱ Πόντοι. Οἱ δὲ ἄλλοι πατριάρχαι τῆς Ἀνατολῆς, ἀφ' ὅτου ἡ Αἴγυπτος, ἡ Συρία καὶ ἡ Παλαιστίνη περιηλθον ὑπὸ τὴν ἔξουσίαν τῶν Ἀράβων (ἀπὸ τοῦ Ζ' αἰῶνος) κατέπεσον εἰς μεγάλην ἀδυναμίαν. Τὰ πατριαρχεῖα Ἱεροσολύμων καὶ Ἀντιοχείας ἔπαθον μεγάλως καὶ ἐκ τῆς ἐπιδρομῆς τῶν σταυροφόρων, οἵτινες ἐκδιώξαντες τοὺς δρθοδόξους πατριάρχας ἐγκαθίδρυσαν Λατίνους. Τὰ αὐτὰ ἔπραξαν οἱ σταυροφόροι καὶ ὅπουδήποτε ἀλλαχοῦ τῆς Ἀνατολῆς ἐπέβαλον τὴν κυριαρχίαν των, οἷον ἐν Κύπρῳ, Κρήτῃ, Ἐπτανήσῳ, Χίῳ. Οἱ δρθόδοξοι ἥσαν μόλις ἀγεκτοί.

Ἐπὶ τῶν ἐκκλησιαστικῶν πραγμάτων μεγάλην κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην ἐξήσκουν ἐπιρροὴν οἱ *μοναχοὶ* καὶ μάλιστα οἱ τῶν ἐν Κωνσταντινουπόλει μοναστηρίων, ὃντες πολλάκις ἐπίφοδοι καὶ ἐπιβαλλόμενοι καὶ εἰς αὐτοὺς τοὺς πατριάρχας. Κέντρον τοῦ μοναχικοῦ βίου, δποῖον ἄλλοτε ἦτο ἡ Αἴγυπτος, ἀποδαίνει κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην ὁ *Αθως*, ὁ ἐπικληθεὶς "Ἄγιον δρος, ἐνθα διδύθη τὸ πρῶτον μοναστήριον μετὰ τὰ μέσα τοῦ Θ' αἰῶνος ἐπὶ *Βασιλείου τοῦ Μακεδόνος*. Τὸ μοναστήριον τοῦτο κατεστράφη μενὰ ταῦτα ὑπὸ Σαρακηνῶν πειρατῶν. Κατὰ δὲ τὸν Ι' αἰῶνα ἐπὶ τοῦ αὐτοκράτορος *Νικηφόρου τοῦ Φωκᾶ* ἐκτίσθη ἡ Λαύρα παρὰ τοῦ Ἀθανασίου, μεθ' ἣν ἴδρυθησαν καὶ ἄλλα πολλὰ μοναστήρια, τὰ τῶν Ἰερών, τοῦ Βατοπεδίου, τοῦ Χιλιανδαρίου καὶ τοῦ Ζωγράφου καὶ πολλὰ ἄλλα (20 τὸν ἀριθμόν).

Ἡ *λατρεία* ἐμεινεν ὡς πρὸς τὰς βάσεις αὐτῆς κατὰ τοὺς χρό-

νους τούτους ή αὐτή, δπως είχε διαμορφωθή ἐπὶ τῆς προηγουμένης ἐποχῆς.

§ 33.

Προσέλευσις τῶν Βουλγάρων καὶ Ῥώσσων εἰς τὸν χριστιανισμόν.

Τὰ πρῶτα βήματα πρὸς ἐπιστροφὴν τῶν Σλαύων εἰς τὸν χριστιανισμὸν είχον γίνει ηδη κατὰ τὴν προηγουμένην περίοδον, ἀλλ' ή δριστικὴ αὐτῶν χριστιάνισις ἐτελέσθη κατὰ τοὺς προκειμένους χρόνους.

Τοὺς *Βουλγάρους* ἐπέστρεψαν εἰς Χριστὸν δύο ἐκ *Θεσσαλονίκης* "Ελληνες μοναχοί, ὁ Μεθόδιος καὶ ὁ Κύριλλος (Κωνσταντίνος), γγωρίζοντες τὴν σλαυϊκὴν γλῶσσαν, ἐπὶ τοῦ βασιλέως αὐτῶν *Βογόριδος* κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Φωτίου, ὅστις συνήργησε μεγάλως εἰς τοῦτο (864). Ἀλλ' ἐνῷ οὗτῳ διὰ τῶν προσπαθειῶν τῶν ἀνατολικῶν εἰσήχθη ὁ χριστιανισμὸς εἰς τὴν Βουλγαρίαν, αἴφυης ὁ πάπας, εἴτε προσκληθεὶς ὑπὸ τοῦ Βογόριδος διὰ λόγους πολιτικούς εἴτε ὅλως αὐθαιρέτως, ἀποστέλλει *Δατίνους* ἕρετες εἰς τὴν χώραν ταύτην καὶ ζητεῖ ἀποσπῶν τοὺς Βουλγάρους ἀπὸ τοῦ πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως νὰ εἰσαγάγῃ παρ' αὐτοῖς τὴν τάξιν τῆς λατινικῆς ἐκκλησίας. Εἶδομεν ἀλλαχοῦ, πῶς τοῦτο ἐδείνωσε τὰς σχέσεις μεταξὺ τῶν δύο ἐκκλησιῶν καὶ συνετέλεσε μεγάλως εἰς τὸ γὰ ἐπιταχύνη τὸ μεταξὺ αὐτῶν σχίσμα. Ἀλλ' οἱ Βούλγαροι ταχέως μεταμεληθέντες ἐπανῆλθον εἰς τοὺς κόλπους τῆς ἀνατολικῆς ἐκκλησίας (869). Διὰ τοῦ Μεθοδίου καὶ τοῦ Κυρίλλου διεδόθη τὸ Εὐαγγέλιον καὶ εἰς τοὺς *Μοραβούς*, τοὺς Ἀβάρους καὶ τοὺς *Βοεμούς*. Οἱ *Σέρβοι*, οἱ *Κροάται*, οἱ *Δαλμάται* καὶ ἄλλοι Σλαῦοι είχον ηδη ὀλίγῳ πρότερον χριστιαγισθῆ.

Οἱ *Ῥώσσοι* προσῆλθον ἔνα αἰώνα μετὰ τοὺς Βουλάρους εἰς τὸν χριστιανισμὸν ἐπὶ τῆς αὐτοκρατείρας αὐτῶν Ὁλγας, ἥτις ἐλθοῦσα εἰς Κωνσταντινούπολιν ἐδέχθη τὸ βάπτισμα τῷ 955 καὶ

τοῦ ἐγγόνου αὐτῆς Βλαδιμήρου. Ὁ αὐτοκράτωρ οὗτος λέγεται, ὅτι ἔπειμψε πρεσβείαν Ρώσσων εὐγενῶν εἰς διαφόρους χώρας, ἵνα ἔξετάσωσι τὰ διάφορα θρησκεύματα, οὗτοι δὲ ἐλθόντες εἰς Κωνσταντινούπολιν ἐθαύμασαν τοσοῦτον τὴν λαμπρότητα τῆς ἑλληνικῆς λατρείας, ὥστε ἐπιστρέψαντες παρέστησαν τῷ ήγεμόνι αὐτῶν τὴν δρθόδοξον πίστιν ώς τὴν ἀριστην, ἣν ἀπεδέχθη τότε καὶ αὐτός. Ὁ Βλαδίμηρος ἐδέχθη τὸ βάπτισμα τῷ 988. Οἱ πρῶτοι μητροπολῖται τῆς Ρωσίας, ἐδρεύοντες ἐν ἀρχῇ ἐν Κιέδῳ, είπαν δὲ μεταθέσαντες τὴν ἔδραν αὐτῶν εἰς Μόσχαν, ἵσκαν ώς ἐπὶ τὸ πλείστον Ἑλληνες ἐν Κωνσταντινούπολει χειροτονούμενοι καὶ ἐκεῖθεν ἀποστελλόμενοι.

ΣΗΜ. Ἐκτὸς τῆς μεγάλης δρθοδόξου ἐκκλησίας ὑφίσταντο ἐν τῇ Ἀγατολῇ ἀπὸ τοῦ Δ', Ε', Ζ' καὶ Ζ' αἰῶνος ώς κεχωρισμέναι ἐκκλησίαι ἀπὸ τῶν ἀρχαίων δογματικῶν συζητήσεων τῶν αἰώνων ἐκείνων προελθοῦσαι αἱ τῶν Νεστοριανῶν, τῶν Μονοφυσιτῶν (Ἀρμενίων, Ἰακωβιτῶν, Κοπτῶν, Ἀβυσσινίων) καὶ τῶν Μαρωνιτῶν. Αἱ ἐκκλησίαι αὗται συγκροτοῦνται ἐκ λαῶν τῶν πλείστων βαρβάρων ἢ ἐν μικρῷ πνευματικῇ ἀναπτύξει διατελούντων, ἢ δὲ ἴστορίᾳ τῶν οὐδεμίκιν ἔχει σημασίαν.

III'.

Δυτικὴ ἐκκλησία.

§ 34.

Ποίαν δύναμιν ἀπέκτησαν οἱ πάπαι κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην ἐν τῇ Δύσει;

Οἱ πάπαι ἀπέκτησαν κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην ἐν τῇ Δύσει μεγίστην δύναμιν, εἰς τὸ δποῖον συγέτειγαν πολλαὶ περιστάσεις. Ἡδη ἐν προηγουμένοις χρόνοις εἰδομεν, ὅτι εἰχον δυνηθῆ νὰ ὑποτάξωσιν ὑπὸ τὴν ἔξουσίαν των πάσας τάξεων τῆς Δύσεως, ἐπειδὴ δὲ γῆθλησαν ἀνευ οὐδενὸς δικαίου νὰ ἐπεκτείνωσι τὸ ἀπόλυτον κράτος των καὶ ἐπὶ τῆς ἀνατολικῆς ἐκκλησίας

'Επικλησιαστική 'Ιστορία 'Α. Δ. Κυριακοῦ

5

σίας, προυκάλεσαν τὸ σχίσμα τοῦ Θ' αἰῶνος.¹ Η τάσις τῶν παπῶν κατὰ τοὺς μέσους αἰῶνας ἦτο νὰ καταστῶσι παντοδύναμοι ἐν τῷ κόσμῳ καὶ νὰ ὑποδάλωσιν ὅφ' ἔκυτοὺς πᾶσαν οἰανδήποτε ἔξουσίαν ἐν αὐτῷ ὑφισταμένην. Μέχρι τοῦ Ή' αἰῶνος μέγα πρόσκοιμπα πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον ἦτο τὸ ὅτι ἐτέλουν μετά τινων διακοπῶν δύντες ὑπῆκοοι τῶν Βυζαντινῶν αὐτοκρατόρων. Διὰ τοῦτο ὁ παπισμὸς ἥρχισε νὰ ἀγαπτύσσῃ πᾶσαν τὴν δύναμίν του καὶ νὰ αὐξάνῃ τὰς ἀξιώσεις του κυρίως, ἀφ' ὅτου οἱ πάπαι κατὰ τὸν Ή' αἰῶνα ἐγένοντο ἀνεξάρτητοι κοσμικοὶ ἡγεμόνες· Ρώμης. Συνέβη δὲ τοῦτο, ὅτε ὁ βασιλεὺς τῶν Φράγκων Πιπίνος, ἐλευθερώσας τὴν Ρώμην ὑπὸ τῶν Δογγοθάρδων ἀπειλουμένην, ἐγκαταλειειμένην δὲ ὑπὸ τῶν ἀδυνάτων Βυζαντινῶν, ὅφ' οὓς τέως ὑπῆγετο, ἐδώρησεν αὐτὴν τῷ ἐπισκόπῳ Ρώμης (τῷ 754).² Εκτοτε οἱ πάπαι παρίστανται ἀπέναντι τῶν ἡγεμόνων ὡς ἡγεμόνες καὶ μάλιστα πανίσχυροι, διότι συγήνουν ἐν ἔκυτοῖς καὶ πᾶσαν τὴν πνευματικὴν ἔξουσίαν. Οἱ βάρβαροι ἀγγλοσaxιωνικοὶ λαοὶ οἱ κατακλύσαντες ἀπὸ τοῦ Ε' αἰῶνος τὴν Εὐρώπην, ὡς ἀπὸ Ρώμης τὸν χριστιανισμὸν καὶ τὰ πρῶτα στοιχεῖα τοῦ πολιτισμοῦ λαβόντες, ἐσέθοντο μεγάλως τοὺς ἐπισκόπους αὐτῆς καὶ ἐφοδοῦντο ἐκ δεισιδαιμονίας ὡς τοὺς κατόχους δῆθεν, καθὼδιαδόχους τοῦ Πέτρου, τῶν κλειδῶν τοῦ παραδείσου καὶ μόνους δυναμένους νὰ σώσωσιν ἀπὸ τῆς κολάσεως.³ Διότι τοικύτας παχυλὰς εἰχον περὶ τοῦ χριστιανισμοῦ ἰδέας. Κατὰ μικρὸν αἱ ἐκκλησίαι τῆς Δύσεως ἀπώλεσαν πάντα τὰ δικαιώματα αὐτῶν· οἱ μητροπολῖται ἔμετναν κενὸν ὄνομα, αἱ δὲ σύνοδοι τῶν κατὰ τόπους ἐκκλησιῶν οὐδὲν ἡδύναντο νὰ ψηφίσωσιν ἔνευ τῆς γνώσεως τοῦ πάπα. Τὰ πάντα διηγούντο ἀπὸ Ρώμης διὰ τῶν παπικῶν βικαρίων ἢ ἀπεσταλμένων, οἱ πανταχοῦ ἐπίσκοποι ἐξελέγοντο ἢ ἐπεκυροῦντο ὑπὸ τοῦ πάπα· ἐν γένει οἱ Δατῖνοι κληρικοὶ πανταχοῦ ἐπρεπε γὰ εἶναι ἔτοιμοι νὰ ἐκτελῶσι προθύμως τὰς ἀπὸ Ρώμης ὡς ἀπὸ Πυθίας πεμπομένας διαταγάς καὶ, ὅπως μὴ εἴναι δεδεσμευμένοι ὑπὸ ἄλλων κοινωνικῶν ὑποχρεώσεων, ἡγαγκάζοντο νὰ εἶναι πάντες ἀγαμοὶ ἐπὶ βλάβη μεγάλη τῆς ἡθικῆς καὶ ἔκυτῶν καὶ τῆς κοινω-

γίας. Τῶν παπῶν ὡς τυφλὰ δργανα ἔχρησίμευον καὶ οἱ μοναχοί, οἵτινες ἐν τῇ Δύσει ἦσαν ὥργανωμένοι εἰς διάφορα τάγματα ὑρισμένους πρακτικούς σκοπούς ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ ἐπιδιώκοντα, καθὼς ἦσαν οἱ δομινικανοὶ καὶ οἱ φραγκισκανοί, ἐξ ὧν οἱ μὲν πρῶτοι εἶχον ἀναλάβει ὡς κύριον ἔργον τὴν καταπολέμησιν τῶν αἱρετικῶν, οἱ δὲ δεύτεροι τὴν θρησκευτικὴν παιδαγώγησιν τοῦ λαοῦ. Μή ἀρκούμενοι δὲ εἰς τὴν πνευματικὴν παντοκρατορίαν ἥρχισαν νὰ ζητῶσιν οἱ πάπαι καὶ ἐπέτυχον πρὸς καιρὸν νὰ ἀποκτήσωσι καὶ τὴν κοσμικὴν καὶ πολιτικὴν παντοδυναμίαν, ἀξιούντες αὐτοὺς νὰ διευθύνωσι καὶ αὐτὰς τῶν λαῶν τὰς πολιτικὰς τύχας, νὰ διορίζωσι τοὺς βασιλεῖς, νὰ ἀναβιβάζωσι καὶ καταβιβάζωσιν ἀπὸ τοῦ θρόνου, οὓς ἥθελον καὶ ἐν γένει νὰ ἀκούωνται ἐν πᾶσιν. Οἱ ἐπισημότεροι ἐκ τῶν παπῶν τῶν χρόνων τούτων, οἵτινες τὰ μάλιστα συνετέλεσαν εἰς τὴν ἀνύψωσιν τῆς παπικῆς δυνάμεως, είναι: *Γρηγόριος δὲ Ζ', Ἰννοκέντιος δὲ Γ'* καὶ *Βανιφάτιος δὲ Η'*. Θεολόγοι τινὲς καὶ ἐπίσκοποι ἐπειράθησαν μὲν περὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ ΙΕ' αἰῶνος εἰς συνόδους (ἐν Πίζη, Κωνσταντίᾳ καὶ *Βασιλείᾳ*) συνερχόμενοι νὰ περιορίσωσι τὴν παντοδυναμίαν ταύτην τῶν παπῶν, ἀλλ᾽ οὐδὲν ἥδυνήθησαν, διότι οἱ πάπαι ἐγίνωσκον νὰ ματαιώσι τὰς προσπαθείας των. Οἱ θεολόλοι τῆς ἐποχῆς ἐκείνης καλοῦνται σχολαστικοί, ἐδυσφημήθησαν δὲ διὰ τὰς σοφιστείας των. Θωμᾶς δὲ Ἀκινάτος ὑπῆρξεν δὲ ἄριστος αὐτῶν.

§ 35.

*Ποία ἦτο ἡ λατρεία τῆς δυτικῆς ἐκκλησίας
κατὰ τοὺς χρόνους τούτους;*

Ἡ λατρεία τῆς δυτικῆς ἐκκλησίας ὑπέστη κατὰ τοὺς χρόνους τούτους πολλὰς μεταβολὰς καὶ φθοράς. Εἰς τὰς τελετὰς αὐτῆς ἀπέδιδον δὲ λαὸς καὶ οἱ θεολόγοι μαγικήν τινα δύναμιν, διότι ἐπίστευον ὅτι ἐνήργουν ἀφ' ἐκυρῶν χωρὶς νὰ είναι ἀναγκαῖα προδιάθεσίς τις ψυχική τοῦ μετέχοντος αὐτῶν. Τὸ βά-

πτισμα, παυσάσης τῆς ἀρχαιοτάτης τριτῆς καταδύσεως ἐν τῇ δύσει, ἐτελεῖτο νῦν διὰ βαντισμοῦ. Ἡ εὐχαριστία παρείχετο νῦν τοῖς λαϊκοῖς, ἐκ φόβου δῆθεν μὴ χυθῇ ὁ ἵερὸς οἶνος, ὥπο μόνον τὸ εἶδος τοῦ ἄρτου, τὸ δὲ ἵερὸν ποτήριον ἐκράτουν δι' ἔχυτοὺς οἱ ἵερεῖς, ὅπως φανῇ καὶ ἐνταῦθα ἡ ὑπεροχὴ αὐτῶν ὑπὲρ τοὺς λαϊκούς. Καὶ τὰ λοιπὰ μυστήρια ὑπέστησαν δμοίας μεταβολάς. Τὸ κήρυγμα ἔγραψε νὰ γίνηται σπανιώτερον ἢ ἐγίνετο κακῶς, διότι οἱ κήρυκες, συνήθως μοναχοὶ ὅντες, ἢ ἡσχολοῦντο εἰς ἀγόνους σχολαστικὰς συζητήσεις ἢ περιέγραφον τὰ θαύματα τῶν ἀγίων τῶν προστατῶν τῶν ταγμάτων αὐτῶν. Εἰς τοὺς ναοὺς εἰσῆχθησαν γῦν καὶ τὰ ἀγάλματα, ἐνῷ ἡ ἀρχαία ἐκκλησία μόνον τὰς ἔξωγραφημένας εἰκόνας ἐγνώριζεν, αἴτινες εἶναι πνευματικωτέρα παράστασις τῶν ἀντικειμένων τῆς πίστεως. Όμοιως τὸ πρῶτον τότε εἰσῆχθη καὶ ἡ δργανικὴ μουσικὴ εἰς τὴν χριστιανικὴν λατρείαν. Αἱ ἔορταί, καθὼς καὶ παρὰ τοῖς Βυζαντινοῖς, ἐπολλαπλασιάσθησαν κατὰ τοὺς χρόνους τούτους καὶ ἐν τῇ Δύσει.

§ 36.

ποῖα ἦσαν τὰ ἥθη τῆς ἐποχῆς ταύτης;

Οὐδέποτε ἡ διαφθορὰ τῶν χριστιανῶν ἔφθασεν εἰς τοσοῦτον βαθμόν, ὃσον κατὰ τοὺς χρόνους τούτους ἐν τῇ Δύσει παρὰ πᾶσαν τὴν κατὰ τὸ φαινόμενον εὐσέβειαν καὶ τὴν περιδεῖ τήρησιν τῶν ἔξωτερικῶν θρησκευτικῶν τύπων. Οἱ λαὸς περιώριζε πᾶσαν αὐτοῦ τὴν εὐσέβειαν εἰς τοὺς τύπους τούτους μηχανικῶς ἐκτελουμένους, δι' ὧν ἔζήτει τὴν σωτηρίαν του. Εἰς τὴν ἔξωτερην ταύτην θρησκείαν ὠδηγεῖ τὸν λαὸν ὁ αλῆρος. Οἱ ἀμαρτάνων ἥδύνατο νὰ λάβῃ τὴν ἀφεσιν ἔξομολογούμενος καὶ ἐκτελῶν τὴν ποινὴν τὴν ὑπὸ τοῦ ἱερέως ἐπιβαλλομένην πρὸς ἔξαλειψιν τοῦ ἀμαρτήματος. Οἱ ἔξομολόγησις αὕτη, δι' ἣς ὁ αλῆρος ἐγίνετο κάτοχος τῶν μυστηρίων πάντων, ἷτο εἰς χειράς του ἰσχυρότατον ὅπλον. Ἡδύνατό τις δημιώς καὶ νὰ ἔξαγοράσῃ τὰ ἀμαρτήματά του

θάνων ἀφέσεις, ἃς διεσκόρπιζον οἱ πάπαι πανταχοῦ ἐπὶ χρήμασι. Τοιαύτας ἀφέσεις ἀγοράζων ἡδύνατό τις γὰρ ἔξαγάγῃ καὶ τοὺς ἀποθανόντας οἰκείους γῆ φίλους του ἀπὸ τῶν κολάσεων τοῦ καθαριτηρίου πυρός, ὅπου, καθὼς ἐφρόνει ὁ λαός, ἐβασανίζοντο πρὸς καιρόν, ὅσοι δὲν ἦσαν ώρισμένοι διὰ τὴν αἰώνιον κόλασιν. Πλήρη ἄφεσιν τῶν ἀμαρτιῶν ἡδύνατο νὰ λάβῃ τις καὶ ἀποδημῶν εἰς Ψώμην κατὰ τὰ Ιωβιλαῖα (ἔτη ἀφέσεως), τὰ δόποια ἑωράζοντα πρῶτον ἀγὰ ἔκαστον 100ὸν ἔτος, εἴτα ἀνὰ ἔκαστον 50ὸν καὶ τελευταῖον ἀνὰ ἔκαστον 25ὸν ἔτος. Κατὰ παντὸς τοῦ ἀνθυσταμένου εἰς τὰ συμφέροντα τοῦ κλήρου ἔξεσφενδονίζετο ὁ ἀφορισμός, καθ' δλοκλήρων δὲ πόλεων καὶ χωρῶν ἐκηρύσσετο ἡ ἀπαγόρευσις. Ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει ἐν ταῖς πόλεις γὰρ χώραις ταύταις ἐπαυε πᾶσα δημοσία ιεροτελεστία, ὁ δὲ λαός ἐστερεῖτο τῶν ἀγαθῶν τῆς θρησκείας. Οἱ αἱρετικοὶ ἔκαιοντο ἐπὶ πυρᾶς, καθὼς καὶ οἱ κατηγορούμενοι ἐπὶ μαγείᾳ. Οἱ διωγμοὶ κατὰ τῶν αἱρετικῶν διὰ τῶν δικαστηρίων τῆς ιερᾶς ἔξετάσεως ὑπῆρχαν διαδόγτοι. Κατὰ χωρῶν ὑποστηριζούσῶν τοὺς αἱρετικοὺς ἐκήρυττον οἱ πάπαι ἐγίοτε ιερὸν πόλεμον γῆ σταυροφορίαν καὶ παρέδιδον αὐτὰς εἰς τὸν ὅλεθρον.

Βιβλιοθήκη της Αρχαίας Ελλάδος

Τριανταράκης - Βιβλιοθήκη της Αρχαίας Ελλάδος

1919-1920

ΠΕΡΙΟΔΟΣ Δ'.

ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ
 ΑΠΟ ΤΗΣ ΑΛΩΣΕΩΣ ΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ
 ΜΕΧΡΙ ΤΩΝ ΚΑΘ' ΗΜΑΣ ΧΡΟΝΩΝ (1453—1907)

Α'.

✓ Ιστορέα τῶν προτεσταντικῶν ἐκκλησιῶν.

§ 37.

Πῶς διὰ τοῦ Δουνδήρου, τοῦ Ζβιγγλίου καὶ τοῦ Καλ-
 βίνου ἐγένετο ἡ ἐκκλησιαστικὴ μεταρρύθμισις
 ἐν Γερμανίᾳ καὶ Ἐλβετίᾳ;

Ἄνωτέρω εἰδομεν, πῶς κατὰ τοὺς μέσους αἰῶνας ἡ δυτικὴ
 ἐκκλησία κατά τε τὴν διασκαλίαν καὶ τὴν διοίκησιν καὶ τὴν
 λατρείαν αὐτῆς εἶχε διαφθαρῆ. Η διαφθορὰ αὕτη δύναται νὰ
 συγκεφαλιῶθῇ εἰς τέσσαρά τινα: 1ον ἡ Γραφὴ ἐλησμονήθη, αἱ
 δὲ παραδόσεις ἥσαν τὸ πᾶν· 2ον ἡ σωτηρία καὶ ἡ δικαίωσις τοῦ
 ἀνθρώπου ἐζητεῖτο διὰ τῆς ἐκτελέσεως ἔξωτερικῶν τιγων τύπων
 καὶ ἔργων, ἡ δὲ ἐσωτερικὴ πίστις παρεβλέπετο· 3ον ἡ λατρεία
 κατήντησεν ἄγαν πομπώδης καὶ θεατρική· καὶ 4ον ἡ διοίκησις
 ἦτο δεσποτικωτάτη, τοῦ πάπα αὐθαιρέτως διευθύνοντος τὰ πάντα
 καὶ καταδιώκοντος πάντας ἀνθιστάμενον. Τὴν διαφθορὰν ταύτην
 διέθλεπον καὶ πρὸ τοῦ ΙΓ' αἰῶνος τὰ καλλίτερα πνεύματα καὶ
 ἐπεθύμουν τὴν ἐκκλησιαστικὴν μεταρρύθμισιν, ἀλλ' οἱ ἐπιδιώ-
 ξαντες τὴν πραγματοποίησιν ταύτης κατὰ τὸν ΙΔ' καὶ ΙΕ' αἰῶνα,
 ἐν οἷς διέπρεψαν ὁ Οὐκλεψος, ὁ Ούσος καὶ ὁ ἐκ Πράγης Ἱερώ-
 γυμος, κατεδιώχθησαν ὑπὸ τῶν ἴσχυρῶν ἀκόμη ὅντων παπῶν καὶ

ώς αἱρετικοὶ ἐκάησαν ἐπὶ πυρᾶς. Ἀλλ' ὅτι τότε ἀπέτυχεν, ἐπει-
τεύχθη κατὰ τὸν ΙΓ' αἰῶνα διὰ τριῶν ἀνδρῶν, τοῦ Λουθήρου ἐν
Γερμανίᾳ καὶ τοῦ Ζενγγλίου καὶ τοῦ Καλβίνου ἐν Ἐλβετίᾳ.

Οἱ Λούθηροι ἐγεννήθη τῷ 1483, σπουδάσας δὲ θεολογίαν
καὶ φιλοσοφίαν ἐγένετο τῆς τελευταίας καθηγητὴς ἐν τῷ Πανε-
πιστημίῳ τῆς Βιττεμβέργης. Διὰ τῆς μελέτης τῆς Γραφῆς πει-
σθεὶς περὶ τῆς διαφθορᾶς τῆς ρωμαϊκῆς ἐκκλησίας ἔθεταιώθη
ἔτι μᾶλλον περὶ αὐτῆς καὶ περὶ τῆς ἀνάγκης τῆς μεταρυθμίσεώς
της, ὅτε δι' ὑπόθεσίν τινα ἐπισκεψθεῖς τὴν Ῥώμην εἶδεν ἐκ τοῦ
σύνεγγυς τὸν ἐκλευμένον βίον τῶν παπῶν καὶ τῆς αὐλῆς αὐτῶν.
Ἐπιστρέψας εἰς Γερμανίαν ἔλαβεν ἀφορμὴν νὰ κατεξαναστῇ κατὰ
τῆς ἐν ἐκκλησίᾳ διαφθορᾶς, ὅτε τῷ 1517 ὁ μοναχὸς Τέτζελος
περιήρχετο τὴν Γερμανίαν πωλῶν σκυνδαλωδῶς ὑπὲρ τοῦ παπι-
κοῦ ταμείου ἀφέσεις ἡ συγχωροχάρτια. Τὴν τοιαύτην ἱεροκαπη-
λίαν μὴ ἀνεχόμενος ἐδημοσίευσεν 95 θέσεις κατὰ τῆς περὶ ἀφέ-
σεων παπικῆς διδασκαλίας, ἥρχισε δὲ μετὰ τοῦτο δημοσίᾳ νὰ
ἐλέγχῃ τὰς ἀποπλανήσεις τῆς ρωμαϊκῆς ἐκκλησίας καὶ νὰ ξητῇ
νὰ πείσῃ τοὺς Γερμανοὺς ἡγεμόνας περὶ τῆς ἀνάγκης συγκροτή-
σεως οἰκουμενικῆς συνόδου πρὸς διόρθωσιν τῶν κακῶς ἔχόντων.

Ἐν Ῥώμῃ ἐνόμισαν τὸ πρῶτον ὅτι προύκειτο περὶ ἀσημάν-
του τινὸς καὶ συγήθους ἔριδος μεταξὺ μοναχῶν, ἀλλ' ὅτε εἶδον,
ὅτι τὰ πράγματα ἦσαν σοδαρὰ καὶ ὅτι αἱ ἰδέαι τοῦ Λουθήρου
ἥρχισαν νὰ ἐγείρωσι τὴν κοινὴν πάντων προσοχήν, προσεκάλε-
σαν αὐτὸν νὰ ἔλθῃ ἐντὸς 60 ἡμερῶν εἰς Ῥώμην, ἵνα ἀπολογηθῇ.
Ἐπειδὴ δὲ ὁ Λούθηρος δὲν ὑπήκουειν, ἀφωρίσθη. Ἀλλ' ὁ Λού-
θηρος μηδόλως πτογθεὶς ἔκαυσε τὸν κατ' αὐτοῦ ἀφορισμὸν δημο-
σίᾳ τῷ 1520, πκρρησίᾳ δὲ καὶ ἐν συναθροίσει τοῦ λαοῦ καὶ
ἐνώπιον τοῦ συνεδρίου τῶν Γερμανῶν ἡγεμόνων ἐν Βόρμις (τῷ
1521) ὑπερήσπισε τὰς ἀρχάς του. Ἡ διδασκαλία τοῦ Λουθή-
ρου ἦτο ἡ ἐπομένη· Ιον Μόνη ἡ Γραφὴ εἰναι γνησία πηγὴ
τῆς διδασκαλίας καὶ διὰ τοῦτο πρέπει νὰ είναι διαδεδομένη
παρὰ τῷ λαῷ ἐν γλώσσῃ ὑπ' αὐτοῦ ἐννοούμενη. Αἱ παραδόσεις,
ὑπὸ τὸ πρόσχημα τῶν δποίων ἐδικαιολόγουν οἱ παπισταὶ πᾶσαν

κατάχρησιν καὶ δεισιδαιμονίαν, ἀπερρίφθησαν ὑπ' αὐτοῦ. Ζον. Ὁ ἄνθρωπος; κατ' αὐτὸν δὲν δύναται νὰ εὔαρεστήσῃ τῷ Θεῷ καὶ σωθῆ ἢ δικαιωθῆ διὰ τῶν ἔργων, διὰ τῶν προσευχῶν, τῶν ἀγρυπνιῶν, τῶν νηστειῶν, τῶν ἐλεημοσυγῶν, τῶν ἀποδημιῶν εἰς ἕρεμος τόπους ἢ διὰ τῶν ἀσκήσεων τοῦ μοναχικοῦ βίου, εἰς ἢ περιώριζεν δικαιολικὸς λαὸς ὅλην τὴν εὐσέβειαν, ἀλλὰ διὰ μόνης τῆς πίστεως εἰς τὸν Χριστὸν καὶ τὴν διὰ τοῦ θανάτου αὐτοῦ ἀπολύτρωσιν. Τὴν σωτηρίαν ταύτην δὲν δύναται νὰ δώσῃ ὁ πάπας διὰ συγχωροχαρτίων, καθὼς μηδὲ νὰ σώσῃ ἀπὸ τοῦ καθαρτηρίου πυρός, τὸ δποῖον εἶναι πλάσμα τοῦ παπικοῦ κλήρου. Ζον Οἱ ἐκκλησιαστικὸι ποιμένες, οἵτινες ἐν τῇ ρωμαϊκῇ ἐκκλησίᾳ κατήγνησαν νὰ δεσπόζωσιν αὐθαιρέτως τῶν πιστῶν, δὲν ἔχουσι κατ' αὐτὸν λόιαν τινὰ ἔξουσίαν παρὰ τῶν ἀποστόλων αὐτοῖς διαδοχικῶς δοθεῖσαν, ἀλλ᾽ εἶναι ἀπλοὶ λειτουργοὶ καὶ ἐντολοδόχοι τῆς κοινότητος τῶν πιστῶν· πρέπει δὲ νὰ εἶναι ἔγγαμοι· διότι ἡ εἰς πάντας τοὺς βαθμοὺς τοῦ κλήρου ἀναγκαστικῶς ἐπιθεβλημένη ἀγαμία ἔδει τὴν χριστιανικὴν ἐκκλησίαν γενομένη ἀφορμὴ πολλῶν καταχρήσεων· ἡ ἀπόλυτος καὶ ἀπειρότερος ἔξουσία, ἥν εἶχε ὁ πάπας, ἦτο ἐκ σφετερισμοῦ· ὁ πάπας ὑπῆρξεν ὁ κύριος αἴτιος πάντων τῶν κακῶν ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ· ἐπειδὴ δὲ οἱ ἐπίσκοποι ὑπηρέτουν τυφλῶς τὸν παπισμὸν καὶ ἀπέκρουσαν τὴν μεταρρύθμισιν, διὰ τοῦτο κατηργήθησαν μετὰ τοῦ πάπα ὑπὸ τοῦ Δουσθήρου, διετηρήθησαν δὲ μόνον οἱ πρεσβύτεροι καὶ οἱ διάκονοι. Ζον. Ἡ λατρεία τέλος, γῆτις ἐν τῇ ρωμαϊκῇ ἐκκλησίᾳ εἶχε κατανήσει ἄγαν πομπώδης καὶ ἐπιδεικτική, ἐπιφορτισθεῖσα δι' ὑπερβολικῶν πομπῶν καὶ ἑορτῶν, ἐγίνετο δὲ ἐν τῇ ἀκατανοήτῳ νεκρῷ λατινικῇ γλώσσῃ, ἐπρεπε κατ' αὐτὸν νὰ ἀπλοποιηθῇ καὶ νὰ γίνηται ἐν τῇ ὑπὸ τοῦ λαοῦ ἐννοούμενῃ γλώσσῃ, ἡ δὲ ἀνάγνωσις τῆς ἀγίας Γραφῆς καὶ τὸ ἱήρυγμα νὰ εἶναι τὸ κύριον ἔργον ἐν αὐτῇ· ἐκτὸς τῆς εὐχαριστίας καὶ τοῦ βαπτίσματος ἄλλα μυστήρια δὲν ἀπεδέχετο, ἀπέρριπτε δὲ καὶ τὴν προσκύνησιν τῶν ἀγίων καὶ τῶν εἰκόνων αὐτῶν καὶ τὰς ἑορτὰς αὐτῶν.

Ἐν τῇ διδασκαλίᾳ τοῦ Λουθῆρου βλέπομεν, ὅτι οὐ μόνον καταχρήσεις μεταγενέστεραι τῆς δυτικῆς ἐκκλησίας καταπολεμοῦνται, ἀλλὰ ἀνατρέπονται καὶ πολλαὶ διδασκαλίαι καὶ ἔθιμα τῆς ἀρχαίας ἐκκλησίας. Ἡ μεταρρύθμισις αὐτοῦ προσέβαλεν ἐν γένει ὀλόκληρον τὸ σύστημα τῆς ἐκκλησιαστικῆς διδασκαλίας καὶ τάξεως, ὅπως κατὰ τοὺς πρώτους αἰῶνας εἶχε μορφωθῆ. Τοιουτορόπως ἀντετέθη ὁ Λουθῆρος οὐ μόνον πρὸς τὴν λατινικήν, ἀλλὰ καὶ πρὸς τὴν ὀρθόδοξον ἐκκλησίαν, ἣτις μέση μεταξὺ καθολικισμοῦ καὶ προτεσταντισμοῦ ἴσταμένη ἀποφεύγει ἀμφοτέρων τὰς ἀντιθέτους ὑπερβολάς. Ἡ ἀνατολικὴ ἐκκλησία ὀρθῶς ποιοῦσα βαδίζει μέσην ὀδόν. Διότι 1ον θέλει καὶ τὴν Γραφὴν καὶ τὰς παραδόσεις· Σον ἀπαιτεῖ καὶ πίστιν καὶ ἔργα· Ζον ἀποφεύγει καὶ τὰς ὑπερβολικὰς ἐπιδείξεις καὶ τὴν γυμνότητα ἐν τῇ λατρείᾳ· καὶ 4ον ἀποκρούει καὶ τὸν παπικὸν δεσποτισμὸν καὶ τὴν προτεσταντικήν ἀναρχίαν ἐν τῇ διοικήσει.

Αἱ ἰδέαι τοῦ Λουθῆρου εὗρον ταχέως ὑποδοχὴν καὶ διεδίδοντο ἐν Γερμανίᾳ, πολλοὶ δὲ ἡγεμόνες αὐτῆς ἡσπάσθησαν αὐτάς. Ὅπου ἡ διδασκαλία τοῦ Λουθῆρου εἰσήγετο τὰ ἐκκλησιαστικὰ πράγματα μετερρυθμίζοντο ἐκ θεμελίων· ἡ λατινικὴ γλῶσσα ἐν τῇ λατρείᾳ κατηργεῖτο, εἰσαγομένης τῆς γερμανικῆς· ἡ ἐξήγησις τῆς Γραφῆς καὶ τὸ ἐπ' αὐτῆς κήρυγμα ἀπέβαινε τὸ κέντρον τῆς νέας λατρείας· αἱ εἰκόνες ἐξεβάλλοντο τῶν ἐκκλησιῶν· τὰ μοναστήρια κατηργοῦντο· οἱ ἐπίσκοποι ἀπεδιώκοντο· ἡ ἀγαρία τοῦ κλήρου ἀπεκηρύττετο. Τὴν διάδοσιν τῆς νέας πίστεως βαρέως ἔφερον οἱ ἐκ τῶν ἡγεμόνων πιστοὶ ἐμμένοντες εἰς τὸν καθολικισμόν, ἐν οἷς καὶ ὁ αὐτοκράτωρ Κάρολος ὁ Ε'. Ἀλλ' ὅτε ἡθέλησαν ἐν τῷ Συνεδρίῳ τοῦ Σπέερος κατὰ τὸ 1529 νὰ ἀπαγορεύσωσι τὴν ἐξάπλωσιν αὐτῆς εἰς νέας χώρας, οἱ εὐαγγελικοὶ ἡγεμόνες (εὐαγγελικοὺς ἐκάλεσαν ἔστι τοὺς οἱ διαδοὺς τοῦ Λουθῆρου κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τοὺς καθολικούς) διειπαρτυρήθησαν τῆς ἀποφάσεως ταύτης, δθεν καὶ διαμαρτυρόμενοι ἡ προτεστάνται ἐκλήθησαν. Ἐπειδὴ δὲ ἐν νέῳ τινὶ συνεδρίῳ τῆς Αὐγούστης (1530) οἱ καθολικοὶ ἡπειλησαν, ὅτι θέλουσι βιάσει αὐ-

τοὺς νὰ ἐγκαταλίπωσι τὰς γέας ιδέας, συγκροτήσαντες συμμαχίαν ἥσαν ἔτοιμοι διὰ τῶν ὅπλων νὰ ὑπερμαχήσωσιν αὐτῶν. Καὶ τότε μὲν προελήφθη ὁ θρησκευτικὸς πόλεμος μεταξὺ τῶν Γερμανῶν ἡγεμόνων, ἀλλὰ μετ' ὀλίγα ἔτη ἐξερράγη ἔνεκα τῶν αὐτῶν λόγων ὁ σμαλκαλδικὸς λεγόμενος πόλεμος, οὗτος ἀποτέλεσμα ὑπῆρξεν, διτὶ οἱ καθολικοὶ ἡγαγκάσθησαν ἐπὶ τῆς ἐν Αὐγούστῃ εἰρήνης (1555) νὰ ἀναγνωρίσωσι τὰς νέας ἐκκλησίας καὶ νὰ ἀποδεχθῶσι γενικὴν θρησκευτικὴν ἐλευθερίαν.

Καθὼς δὲ ὁ Λουθηρός ἡγέρθη ἐν Γερμανίᾳ, σχεδὸν συγχρόνως ἐπανέστη κατὰ τοῦ παπισμοῦ ἐν Ζυρίχῃ τῆς Ἐλβετίας ὁ Ζβίγγλιος, οὗτος αἱ ιδέαι ἥσαν σχεδὸν αἱ αὐταὶ ταῖς τοῦ Λουθήρου. Τὴν ἐλβετικὴν μεταρρύθμισιν συγεπλήρωσε μετὰ τὸν θάνατον αὐτοῦ ὁ ἐν Γενεύῃ διδάξας Καλβῖνος, διτὶς τοσοῦτον ἐφημίσθη ὡς θεολόγος δεινός, ὥστε αἱ ἐλβετικαὶ ἐκκλησίαι ἐξ αὐτοῦ ὠνομάσθησαν καλβινικαῖ. Οἱ λουθηρανοὶ καὶ οἱ καλβινισταὶ ἔμενον ἀπ' ἀλλήλων κεχωρισμένοι, διότι οἱ μὲν λουθηρανοὶ παρεδέχοντο, διτὶ πραγματικῶς ἐν τῇ εὐχαριστίᾳ μεταλαμβάνει ὁ πιστὸς τοῦ σώματος καὶ τοῦ αἵματος τοῦ Κυρίου ὑπὸ τὸν ἵερὸν ἄρτον καὶ τὸν ἵερὸν οἶνον, οἱ δὲ καλβινισταὶ εἰκονικῶς καὶ πνευματικῶς. Οἱ καλβινισταὶ ἔχουσι καὶ τὸν ἀπόλυτον προσρισμόν, ὃν ἀπόρριπτουσιν οἱ λουθηρανοί.

§ 38.

Πῶς διεδόθη ἡ μεταρρύθμισις καὶ ποῦ ἐκτὸς τῆς Γερμανίας καὶ τῆς Ἐλβετίας;

Απὸ τῆς Γερμανίας καὶ τῆς Ἐλβετίας τῶν κυρίων ἐστιῶν αὐτῆς ταχέως ἐξηπλώθη ἡ μεταρρύθμισις εἰς ἀπασαν σχεδὸν τὸν βόρειον Εὐρωπην, εἰς τὴν Σουηδίαν, τὴν Νορβηγίαν, τὴν Δανίαν, τὴν Πολωνίαν, τὴν Οὐγγαρίαν, τὴν βόρειον Γαλλίαν, τὴν Όλλανδίαν καὶ τὴν Ἀγγλίαν, βραδύτερον δὲ καὶ εἰς τὴν

Βιβλιοθήκης Αρχαιοτήτων

βόρειον Ἀμερικήν. Ή εξάπλωσις δὲ αὕτη δὲν ἐγένετο ἀνευ ἀγώνων καὶ ἐμφυλίων σπαραγμῶν, διότι οἱ ἐμπιένοντες εἰς τὴν παλαιὰν ἐκκλησίαν δὲν ἦνείχοντο ἐκ φανατισμοῦ νὰ βλέπωσι τὴν μεταρρύθμισιν θριαμβεύουσαν. Ἐν Γαλλίᾳ κατεδιώχθησαν οἱ προτεστάνται, Οὐγενότοι καλούμενοι, ἀπηνέστατα. Μόνον ἐν μιᾷ νυκτὶ, τῇ τοῦ ἀγίου Βαρθολομαίου, ὅποτε ἐκ συνωμοσίας, ἡς τὸ σύνθημα ἐδόθη ἀπ' αὐτῶν τῶν ἀνακτόρων τῶν Παρισίων ἐπὶ Αἰκατερίνης τῆς ἐκ Μεδίκων (τῷ 1572), ἐπέπεσον κατ' αὐτῶν οἱ καθολικοί, λέγεται ὅτι ἐσφάγησαν 100,000 ἐξ αὐτῶν! Καὶ βραδύτερον δὲ κατεδιώχθησαν ἐν Γαλλίᾳ οἱ Οὐγενότοι. Ἐρρίκος δ Γ', δ βασιλεὺς τῆς Γαλλίας, ἐδολοφονήθη ὑπό τινος καθολικοῦ φανατικοῦ, διότι ἐτόλμησε νὰ συμμαχήσῃ μετὰ τῶν προτεσταντῶν, ὁ δὲ Ἐρρίκος δ Δ' ἔσχε τὴν αὐτὴν τύχην, διότι ἐξέδωκε τὸ διάταγμα τῆς Νάντης, δι' οὗ παρείχετο τοῖς διαμαρτυρομένοις ἐλευθερία. Ἐπὶ Λουδοβίκου ΙΔ' ἡγαγκάσθησαν 70,000 διαμαρτυρομένων νὰ φύγωσιν ἐκ τῆς πατρίδος των. Μόλις δὲ ἡ μεγάλη γαλλικὴ ἐπανάστασις τοῦ 1789 ἀπένειμε τοῖς διαμαρτυρομένοις πλήρη θρησκευτικὴν ἐλευθερίαν καὶ ἵσα τοῖς ἐν Γαλλίᾳ καθολικοῖς δικαιώματα. Θρησκευτικοὶ διωγμοὶ καὶ πόλεμοι συνέδησαν κατὰ τὸν ΙΓ' καὶ τὸν ΙΖ' αἰῶνα καὶ ἐν Ἀγγλίᾳ ἔνεκα τῆς μεταρρυθμίσεως, ἥν εἰσήγαγεν εἰς τὴν χώραν ταύτην Ἐρρίκος δ Η'. Τὴν μεταρρύθμισιν ἐπολέμησεν ἀπανθρώπως Μαρία ή Καθολική. Ἄλλ' ὁ Ἐδουάρδος Σ' καὶ ἡ Ἐλισάβετ μετὰ ταῦτα ἐξησφάλισαν δριστικῶς εἰς αὐτὴν τὴν νίκην. Καὶ ἡ Γερμανία δὲ κατεσπαράχθη κατὰ τὸν ΙΖ' αἰῶνα ὑπὸ τοῦ τριανταετοῦς θρησκευτικοῦ πολέμου, καθ' ὃν προστήλθε τοῖς ἐν Γερμανίᾳ εὐχαριστικοῖς σύμμαχος διερίφημος τῶν Σουηδῶν βασιλεὺς Γουσταύος Ἀδόλφος. Τοὺς καθολικοὺς στρατοὺς ὥδηγουν τότε οἱ δύο μεγάλοι στρατηγοί Τίλλο καὶ Βαλλενστάτην. Ἐπὶ τέλους, ἀφ' οὗ ἡρημώθη σχεδὸν ἡ Γερμανία, ἡ νίκη ἔκλινεν ὑπὲρ τῶν προτεσταντῶν, οἵτινες διὰ τῆς ἐν Βεστφαλίᾳ εἰρήνης (1648) ἀπήλαυσαν πλήρους ἐλευθερίας, καὶ ἴσοτητος πρὸς τοὺς καθολικούς. Τοιαῦτα κακὰ προοῦζένησεν ἐν τῇ δυτικῇ Εὐρώπῃ ὁ θρη-

σκευτικός φανατισμός, δστις δὲν γίθελε νὰ ἀναγνωρίσῃ τὴν ἐλευθερίαν τῆς συνειδήσεως. Ἐπὶ τέλους διμως ἡναγκάσθησαν οἱ καθολικοὶ νὰ ἀναγνωρίσωσι τὰς νέχες ἐκκλησίας. Ἀπὸ τοῦ παρελθόντος αἰώνος διὰ τῆς ἔξαπλώσεως τῶν φύτων καὶ διὰ τῆς ἐπιρροῆς τοῦ ἀληθοῦς χριστιανικοῦ πνεύματος γῆρχισε νὰ ἐπικρατῇ ἐν Εὐρώπῃ τὸ πνεῦμα τῆς ἀνοχῆς· οὐδεὶς δὲ πλέον ἔνεκα τῶν θρησκευτικῶν του πεποιθήσεων καταδιώκεται.

Οἱ διαμαρτυρόμενοι διηρέθησαν καὶ ἀπετέλεσαν πολλὰς αἰρέσεις, οἱ κυριώτεροι τῶν δποίων εἶναι οἱ λουσθηρανοί, οἱ καλβινισταί, οἱ βαπτισταί, οἱ ούνιτάριοι, οἱ μεθοδισταί, οἱ κουάκεροι οἱ μορμᾶνοι καὶ ἄλλοι. Αἱ διαφοραὶ μεταξὺ αὐτῶν εἶναι ἀσήμαντοι. Πάντες σχεδὸν στηρίζονται εἰς τὴν Γραφὴν μόνην καὶ ἀπορρίπτουσι τὰς παραδόσεις, ἐκ μόνης δὲ τῆς πίστεως ἔξαρτῶσι τὴν σωτηρίαν, ἡ δὲ λατρεία συνίσταται εἰς μόνον τὸ κήρυγμα. Ἡ θεολογία ἀνεπτύχθη μεγάλως παρὰ τοῖς διαμαρτυρομένοις, ίδιως ἐν Γερμανίᾳ. Ὁ Σλεϊρεμάχερος εἶναι ὁ μέγιστος τῶν θεολόγων αὐτῶν.

§ 39.

Ποία ἡ ἐκκλησιαστικὴ διοίκησις καὶ ἡ λατρεία καὶ ποῖα τὰ ἥδη παρὰ τοῖς διαμαρτυρομένοις;

Ο Λούθηρος καὶ ἄλλοι μεταρρυθμισταί, μὴ ἀποδεχόμενοι ίδιαν τινὰ ἔξουσίαν τῶν ἱερέων (ἱεραρχίαν), ἐκήρυξαν πάντας τοὺς χριστιανοὺς Ισους. Οἱ δὲ κήρυκες τοῦ λόγου παρ’ αὐτοῖς εἶναι λειτουργοὶ ἡ ὑπάλληλοι τῆς ἐκκλησίας, ἐκ ταύτης λαμβάνοντες διὰ τῆς ἐκλογῆς τὴν ἔξουσίαν. Μόνον δὲ πρεσβυτέρους καὶ διακόνους ἀναγνωρίζουσι, πλὴν τῶν Ἀγγλων ἡ ἐπισκοπικῶν, οἵτινες διατηρήσαντες τὴν ἱερωσύνην μετὰ πάντων τῶν βαθμῶν αὐτῆς ἔχουσι καὶ ἐπισκόπους. Ἐν ταῖς ἄλλαις προτεσταντικαῖς ἐκκλησίαις σύνοδοι πρεσβυτέρων καὶ λαϊκῶν ἡ διορίζο-

μένων ἀπ' εύθειας ὑπὸ τῶν κυβερνήσεων ἡ ἐκκλησιομένων ἐλευθέρως ὑπὸ τῶν κοινοτήτων ἀποτελοῦσι τὰς ἀνωτάτας ἐκκλησιαστικὰς ἀρχὰς, αἵτινες ὅμως τελοῦσιν ὑπὸ τὴν ἀνωτάτην ἐποπτεῖαν τῶν κατὰ τόπους κυβερνήσεων καὶ ἐγ πᾶσι συμπράττουσι μετ' αὐτῶν.

Τὴν λατρείαν ἀπεγύμνωσαν καὶ ἡ πλοποίησαν ὑπὲρ τὸ δέον οἱ μεταρρυθμισταί, ἐντελῶς ἀπορρίψαντες πάσας σχεδὸν τὰς τελετάς, δι' ὧν ἀπὸ ἀρχαιοτάτων χρόνων ἡ χριστιανικὴ λατρεία εἰχε κοσμηθῆ, καὶ περιώρισαν αὐτὴν εἰς μόνην σχεδὸν τὴν ἀνάγνωσιν τῆς Ἀγίας Γραφῆς καὶ εἰς τὸ κήρυγμα ἐπὶ τοῦ ἀναγνωσθέντος μέρους. Τὸ Κυριακὸν δεῖπνον σπανίως μόνον τελεῖται παρ' αὐτοῖς. Εἰκόνες ἡ ἄλλα ἀντικείμενα κινοῦντα τὴν εὐλάβειαν σχεδὸν ἐλλείπουσιν ἐντελῶς ἀπὸ τῶν προτεσταντικῶν ναῶν. Τὸ βάπτισμα τελεῖται παρ' αὐτοῖς ὡς ἐν τῇ δυτικῇ ἐκκλησίᾳ διὰ ράντισματος ἡ ἐπιχύσεως. Τὸ χρισμα ἡ σφράγισις παρέχεται τοῖς μὲν γέοις κατὰ τὸ Ιερόν περίπου ἔτος, ταῖς δὲ κόραις κατὰ τὸ 12ον. Κατὰ τὸν δρισμὸν τῶν κηρύκων, καθὼς καὶ κατὰ τὴν τέλεσιν τοῦ γάμου, λαμβάνουσι καὶ παρ' αὐτοῖς χώραν ἀπλαῖ τινὲς τελεταί, αἵτινες δὲν θεωροῦνται ὡς μυστήρια.

Ἡ ἡδικὴ κατάστασις τῶν προτεσταντικῶν λαῶν, Γερμανῶν, Ἐλβετῶν, Ἀγγλῶν καὶ λοιπῶν ὁμολογεῖται ὑπεροτέρα τῆς τῶν καθολικῶν λαῶν. Πρὸς τοῦτο συντελεῖ ἡ περὶ κατηχήσεως τῶν νέων φροντίς, ἡ ἐπ' ἐκκλησίας συγνή διδασκαλία καὶ ἡ ἀνάγνωσις τῆς Γραφῆς. Ἡ Κυριακὴ θεωρεῖται παρὰ τοῖς διαμαρτυρομένοις ὡς ἡμέρα ἀφιερωμένη εἰς τὴν προσευχὴν καὶ τὴν μελέτην τῆς Γραφῆς. Ἐκάστη οἰκογένεια ἔχει τὴν Γραφὴν αὐτῆς. Ἄξιος ἐπαίνου θεωρεῖται καὶ ὁ ζῆλος, μεθ' οὗ ἐργάζονται οἱ διαμαρτυρόμενοι, διαφόρους ἱεραπόστολικὰς ἔταιρειας ἀποτελοῦντες, ὑπὲρ τῆς ἑξαπλώσεως τοῦ Εὐαγγελίου. Μόνον, ὅταν οἱ ἱεραπόστολοι αὐτῶν ἐνεργῶσι καὶ μεταξὺ τῶν ἄλλων χριστιανῶν οἰονδήποτε προσηλυτισμόν, εἶναι ἀξιόμεμπτοι. Οἱ διαμαρτυρόμενοι συμποσιοῦνται εἰς 180 ἑκατομμύρια.

B'.

'Ιστορία τῆς Δυτικῆς ἐκκλησίας.

§ 40.

Ποία ἡ δύναμις καὶ τίνες αἱ τάσεις τῶν παπῶν κατὰ τοὺς νεωτέρους χρόνους;

Οἱ πάπαι ἀπώλεσαν κατὰ τοὺς νεωτέρους χρόνους τὴν μεγάλην καὶ ἔκτακτον ἐκείνην δύναμιν, ἣν εἶχον κατὰ τοὺς μεσούς αἰῶνας. Οἱ νεώτεροι λαοὶ τῆς δύσεως μετὰ τῶν ἡγεμόνων αὐτῶν, ἀφ' ὅτου ἡ παιδεία κατέστρεψε παρ' αὐτοῖς τὰς παχυλὰς δεισιδαιμονίας καὶ τὸν ἄγριον φανατισμόν, δστις ἐπεκράτει ἄλλοτε, δὲν διατηγάς. Ἀφ' ἑτέρου ἡ μεταρρύθμισις τὸ μὲν κατέδειξε τὰ αἰσχη τοῦ παπισμοῦ καὶ γλεγξεν ὡς παρανόμους καὶ ἐκ σφετερισμοῦ προελθούσας πάσας τὰς μεγάλας ἐκείνας ἔξουσίας, ἡς οἱ πάπαι εἶχον εἰς ἑαυτοὺς συγκεντρώσει, οὕτω δὲ ἐκλόνισε τὴν εἰς τὸν παπισμὸν πίστιν τῶν λαῶν, τὸ δὲ ἀπέσπασε μέγα μέρος τῆς δυτικῆς Εὐρώπης ἀπὸ τῆς δυτικῆς ἐκκλησίας. Ἄλλ' ἀνὴρ πραγματικὴ δύναμις τῶν παπῶν κατέπεσε κατὰ τοὺς νεωτέρους χρόνους, αἱ δξιώσεις δμως αὐτῶν καὶ τάσεις ἔμειναν αἱ αὐταί. Οἱ πάπαι καὶ νῦν εἶχον καὶ ἔχουσι τὴν ἀξίωσιν νὰ δεσπόζωσιν ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ ὡς ἀνώτατοι καὶ ἀπεριόριστοι ἀρχοντες, ἀντέστησαν δὲ κατὰ πάσης ἀποπείρας πρὸς περιορισμὸν τῶν ἔξουσιῶν αὐτῶν. Τοιούτους περιορισμοὺς ἔζήτησαν ματαίως νὰ θέσωσιν εἰς τὸν παπισμὸν οἱ Γάλλοι ἐπίσκοποι κατὰ τὸν IZ' αἰῶνα ἐπὶ Λουδοβίκου τοῦ ΙΔ', ἔχοντες ἐπὶ κορυφῆς τὸν διάσημον θεολόγον καὶ ἵεροκήρυκα Βοσσουέτον, ἐπὶ τῆς περιφύμου συνόδου τοῦ γαλλικοῦ κλήρου κατὰ τὸ 1682 διακηρύξαντες, ὅτι οἱ πάπαι οὐδεμίᾳ ἔχουσιν ἔξουσίαν ἐπὶ τῶν ἡγεμόνων, ἐν τῇ

έκκλησιά δὲ πρέπει νὰ ἀκολουθῶσι καὶ νὰ ὑποτάσσωνται εἰς τὰς οἰκουμενικὰς συνόδους. Ἐπίσης δὲ ἐν Γερμανίᾳ Ἰωσῆφ ὁ Β', ὁ τῆς Αὐστρίας αὐτοκράτωρ, ἔζητησε γὰρ περιορίση τὴν παπικὴν δύναμιν ἐπὶ τῶν καθολικῶν ἐκκλησιῶν τοῦ κράτους του, ἐσπούδασε δὲ διὰ διαφόρων νόμων γὰρ ἐκπαιδεύσῃ ἐπιστημονικῶς τὸν κλῆρον καὶ γὰρ ἀποκόψῃ ἀπὸ τῆς λατρείας πολλὰς δεισιδαιμονίας καὶ διαλύσας πολλὰ ἄχρηστα μοναστήρια ἵδρυσεν ἐκ τῶν εἰσοδημάτων αὐτῶν πολλὰ φιλανθρωπικὰ καταστήματα. Ἀλλ' οἱ πάπαι ἐγίνων πάντοτε. Ἐγεκα τῶν τοιούτων ἀξιώσεων τῶν παπῶν καὶ τοῦ παπικοῦ κλήρου καὶ διότι ἡ δυτικὴ ἐκκλησία ἐπολέμει πᾶσαν νέαν ἴδεαν καὶ πᾶσαν πρόσδογον, ἥτο δὲ ἐναντία τῶν πολιτικῶν ἐλευθεριῶν, ἃς ἔζητει ἡ Γαλλία, καὶ ἥθελε γὰρ εἶναι κράτος ἐν κράτει, ἡγέρθη κατὰ τὴν μεγάλην γαλλικὴν ἐπανάστασιν (1789) δι γαλλικὸς λαός, ἐρεθιζόμενος καὶ ὑπὸ τῶν συγγραμμάτων τοῦ Βολταίρου καὶ ἄλλων ἔχθρῶν τοῦ καθολικισμοῦ συγγραφέων, κατὰ τῆς καθολικῆς ἐκκλησίας καὶ προέβη ἐν τῇ δργῇ του μέχρι καὶ αὐτῆς τῆς καταργήσεως τῆς χριστιανικῆς θρησκείας καὶ τῆς ἀνακηρύξεως τῆς ἀθεϊσμοῦ. Μόλις δὲ ὁ Ναπολέων δι μέγας, ἐφ' οὐ δι Σατωριάνδος ἔγραψε τὰ ἀθάνατα ἀπολογητικὰ ὑπὲρ τῆς χριστιανικῆς θρησκείας ἔργα του, τὸ «Πνεῦμα τοῦ χριστιανισμοῦ» καὶ τοὺς «Μάρτυρας», πεισθεῖς, ὅτι ἔθνος ἄνευ θρησκείας δὲν δύναται γὰρ ὑπάρξη καὶ γῆτική εἶναι ἀδύνατος ἄνευ θρησκευτικῶν ἴδεων, ἀποκατέστησε πάλιν τὴν καθολικὴν ἐκκλησίαν ἐντελῶς εἰς τὰ πρῶτα αὐτῆς δικαιώματα. Καὶ σήμερον τὸ πρὸς τὴν καθολικὴν ἐκκλησίαν ἔχθρικὸν πνεῦμα τῶν Γάλλων ἔξεδηλώθη διὰ τοῦ κηρυχθέντος χωρισμοῦ ἐκκλησίας καὶ κράτους (1907). Καὶ δι^τ ἐπενεργείας τῶν μετερρυθμισμένων ἐκκλησιῶν καὶ ἔνεκα τῆς προόδου τῶν γεωτέρων χρόνων ἔξεδηλώθη παρὰ πολλοῖς πάλιν ἐπιθυμίᾳ ριζικῶν βελτιώσεων ἐν τῇ ρωμαϊκῇ ἐκκλησίᾳ. Ἀλλ' οἱ πάπαι ὑπὸ τῶν ἱησουΐτῶν ἐμπνεόμενοι δὲν ἐπέτρεψάν ποτε σπουδαῖας βελτιώσεις. Ἡ ἐν Τριδέντῳ σύνοδος κατὰ τὸν ΙΖ^ο αἰῶνα ἀφ' οὐ ἐπεκύρωσε πᾶσαν τὴν διδασκαλίαν τῆς ρωμαϊκῆς ἐκκλησίας μεθ' ὅλων αὐτῆς τῶν παρα-

φθορῶν, μόνον περὶ τῆς ἐκπαιδεύσεως τοῦ αἰλήρου καὶ τῆς ἀνορθώσεως τῶν καταπεπτωκότων γῆθῶν αὐτοῦ γῆδυνήθη νὰ λάθη μέτρα τινά. Εἰς τῶν παπῶν τοῦ παρελθόντος αἰῶνος, Γεργόριος ΙΓ', ἀφ' οὗ δι' ἐγκυκλίου του ἐστηλίτευσε πάσας τὰς ἰδέας, ἐφ' ὧν στηρίζεται ἡ νεωτέρα κοινωνία, δηλ. τὴν ἐλευθερίαν τῆς συνειδήσεως, τοῦ λόγου, τῆς ἐπιστήμης καὶ τῆς θρησκείας, καὶ τὴν τῆς κυριαρχίας τοῦ λαοῦ, ἐκήρυξεν, ὅτι εἶναι βλασφημία καὶ αἴρεσις γὰρ εἰπη τις, ὅτι ἡ ρωμαϊκὴ ἐκκλησία ἔχει ἀνάγκην ἀνακαινίσεως! Καὶ Πτοος δ' Θ', ἀφ' οὗ δι' ἐγκυκλίου του καὶ τοῦ ταύτη προσηρτημένου συλλάβουν, περιλήψεώς τινος τῶν ἐν τῇ ἐγκυκλίῳ περιεχομένων, ἐπανέλαβε τὰ αὐτὰ ἀναθέματα κατὰ τῶν νεωτέρων φιλελευθέρων πολιτικῶν ἀρχῶν, τῶν διεπουσῶν τὰ κράτη σήμερον, συγκαλέσας μεγάλην τινὰ ἐκ Λατίνων ἐπισκόπων σύνθεδον εἰς Ῥώμην, ἐν τῷ Βατικανῷ, ἐπέτυχεν, ὥστε νὰ ἀνακηρύξῃ αὕτη τῷ 1870 τὸν πάπαν ἐν τοῖς ἀφορῶσι τὰ γῆθη καὶ τὴν πίστιν ἀλάνθαστον! Οὕτω πᾶσα διαταγὴ ἀπὸ Ῥώμης πρέπει παρὰ πάντων τῶν καθολικῶν νὰ γίνηται τοῦ λοιποῦ τυφλῶς δεκτή, ὡς προερχομένη ἀπὸ ἀλανθάστου πηγῆς. Ἄλλ' ὡς εἰ γῆθελεν δ' Θεός νὰ τιμωρήσῃ τὴν ἀλαζονείαν ταύτην τῶν παπῶν, ἀξιούντων νὰ ἀποδοθῇ αὐτοῖς θεία τις ἰδιότης, ἡ τοῦ ἀλανθάστου, κατὰ τὸ αὐτὸν ἔτος τῆς ἀνακηρύξεως τοῦ νέου τούτου δόγματος κατηργήθη ἡ κοσμικὴ ἔξουσία τοῦ ἐπισκόπου Ῥώμης, ἡ δὲ Ῥώμη κηρυχθεῖσα πρωτεύουσα τῆς μιᾶς ἐλευθέρας Ἰταλίας κατελήφθη ὑπὸ Ἰταλικῶν στρατευμάτων. Τῷ δὲ 1871 ἐγκαθιδρύθη ἐν αὐτῇ δριστικῶς ἡ Ἰταλικὴ κυβέρνησις.

Κατὰ τῆς ἀνακηρύξεως τοῦ ἀλανθάστου, ἥτις ἐθεοποίησε τὸν πάπαν, κατέστησε δὲ πᾶσαν σπουδὴν πρὸς βελτίωσιν τῶν ἐκκλησιαστικῶν πραγμάτων ἐν τῇ καθολικῇ ἐκκλησίᾳ ἀδύνατον, κατεξχνέστησαν πολλοὶ πεπαιδευμένοι καθολικοὶ ἐν Γερμανίᾳ (Δέλιγγερ), Γαλλίᾳ καὶ Ἐλβετίᾳ, οἵτινες δυομάσαντες ἑαυτοὺς παλαιοὺς καθολικούς, δηλ. γνησίους, ἀπετέλεσαν ἰδίας θρησκευτικὰς κοινότητας καὶ ἐπανῆλθον εἰς τὰς ἀρχαίας πρὸ τοῦ σχισμάτος ἰδέας καὶ ἀρχάς, τὰς κρατούσας μέχρι σήμερον ἐν τῇ

δρθοδόξῳ ἐκκλησίᾳ, μεθ' ἡς ἐζήτησαν ἀπὸ ἀρχῆς νὰ ἔνωθσι.

Σημ. Τὸ κυριώτερον στήριγμα τοῦ παπισμοῦ ὑπῆρξαν πάντοτε τὰ μοναχικὰ τάγματα, μάλιστα οἱ Ἰησουτῖται, οἱ φραγκισκανοὶ, οἱ δομινικανοὶ καὶ αἱ ἀδελφαὶ τοῦ ἐλέους. Θεολόγοι διαπρέψαντες ἐν τῇ καθολικῇ ἐκκλησίᾳ ὑπῆρξαν ὁ Βοσσούνετος, ὁ Πασχάλ, ὁ Φενελών, ὁ Δέλιγγερ καὶ ἄλλοι.

§ 41.

Ποία ἡ λατρεία καὶ ποῖα τὰ ἥθη παρὰ τοῖς
καθολικοῖς λαοῖς;

Οἱ καθολικοὶ φιλοῦσιν, εἴπερ τινὲς καὶ ἄλλοι χριστιανοί, τὴν πομπώδην καὶ λαμπρὰν λατρείαν. Οἱ γαοὶ αὐτῶν εἶναι ἐνιαχοῦ μεγαλοπρεπέστατα κτίρια. Διακρίνεται δὲ πρὸ πάντων διὰ τὸ μέγεθος αὐτῆς καὶ τὴν λαμπρότηταν ἡ ἐκκλησία τοῦ ἀγίου Πέτρου ἐν Ῥώμῃ. Εἰναι δὲ κεκοσμημένοι οἱ καθολικοὶ γαοὶ δι᾽ ἔργων πολλάκις μεγάλης καλλιτεχνικῆς ἀξίας, δι᾽ εἰκόνων, ἀναγλύφων καὶ ἀγαλμάτων ἔξοχων καλλιτεχνῶν (Ραφαήλ, Μιχαήλ Ἀγγελος). Καὶ ἡ ἐκκλησιαστικὴ δὲ αὐτῶν μουσικὴ ἐκαλλιεργήθη διὰ μεγάλων μουσικῶν (Παλαιστρίνας). Οἱ καθολικὸς λαὸς εὑρίσκεται ἐν παχυλωτάτῃ θρησκευτικῇ ἀμαθείᾳ, διότι τὸ κήρυγμα σπανίως ἀκούεται. Ἐντεῦθεν δὲ φανατισμὸς καὶ αἱ δεισιδαιμονίαι του.

Τὰ ἥθη τῶν καθολικῶν λαῶν (Ιταλίας, Γαλλίας, Ισπανίας, Πορτογαλλίας καὶ μεσημβρινῆς Ἀμερικῆς), δὲν φημίζονται ἐπὶ παθαρότητι. Οἱ ἐν Γαλλίᾳ μάλιστα ἐπικρατῶν ὑλισμὸς εἰναι πασίγνωστος. Ζῆλον ὑπὲρ τῆς διαδόσεως τοῦ Εὐαγγελίου ἀνέπτυξαν τὰ μοναχικὰ τάγματα. Καθολικοὶ ἱεραπόστολοι εἰργάσθησαν καὶ ἐργάζονται ἔτι ἐν Ἰνδίαις, Ιαπωνίᾳ, Κίνᾳ, Ἀμερικῇ καὶ Αὐστραλίᾳ. Ἐφημίσθησαν δὲ ἐξ αὐτῶν ὁ Ξαφέριος ἐν Ἰνδίαις καὶ ὁ Δελακάζας ἐν Ἀμερικῇ. Τὰ ἀποτελέσματα ὅμως τῶν ἐνεργειῶν των δὲν ὑπῆρξαν μεγάλα καὶ ἔνεκα τῆς διχονοίας

μεταξὺ τῶν ιεραποστόλων καὶ διότι ἀπολίτιστοι λαοὶ ὅλιγον ἔννοοῦσι τὸν χριστιανισμὸν καὶ δυσκόλως δέχονται αὐτόν.

Καθολικοὶ εἶναι περὶ τὰ 200 ἑκατομμύρια.

Γ'.

‘Ιστορία τῆς ἀνατολικῆς ἐκκλησίας.

Α'.

‘Ἀνατολικὴ ἐκκλησία ἐν τῷ τουρκικῷ οράτει.

§ 42.

Πῶς προσηγέρχυθη ἡ ὁμωμανικὴ ἐξουσία πρὸς τὴν ὁρθόδοξον ἐκκλησίαν;

Μετὰ τὴν ἀλωσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως (1453) ἡ Ἑλληνικὴ ἐκκλησία εὑρέθη ὑπὸ ξένους ἀλλοδρῆσκους ἀρχοντας, δπως κατὰ τοὺς πρώτους αἰῶνας τοῦ χριστιανισμοῦ. Οἱ Σουλτάνοι, εἰ καὶ τὸ κοράνιον ἐπιβάλλει ὡς καθῆκον τὴν ἐξόντωσιν τῶν ἀλλων θρησκευμάτων, ἐπειδὴ ἡ πραγματοποίησις τῆς διατάξεως ταύτης ἥτο δυσκολωτάτη καὶ σχεδὸν ἀδύνατος, ἦναγκάσθησαν νὰ ἀνεχθῶσι τὴν θρησκείαν τῶν αὐτοῖς ὑποταγέντων λαῶν, ὑπέβαλον δημοσίᾳ ἀντὶ τούτου τὸν κεφαλικὸν φόρον. ‘Ο πορθητὴς Μωάμεθ ὁ Β' ἀνεγνώρισεν ὑπὸ τὸν δρον τοῦτον τὴν χριστιανικὴν θρησκείαν. ‘Ινα μάλιστα ἐμπνεύσῃ ἐμπιστοσύνην εἰς τοὺς κατεπτοημένους χριστιανοὺς τοὺς καταλιπόντας τὴν Κωνσταντινούπολιν, περιεποιήθη τὴν ἐκκλησίαν, διατάξας νὰ γίνῃ νέα ἐκλογὴ πατριάρχου, διότι ὁ οἰκουμενικὸς θρόνος ἐχήρευε, καὶ μεγάλως τιμήσας τὸν ἐκλεχθέντα ὡς τοιοῦτον Γεννάδιον τὸν Σχολάριον. ‘Ο πατριάρχης ἐκηρύχθη ἐθνάρχης τῶν ὁρθοδόξων, ἀνεγγωρίσθη δὲ αὐτῷ τε καὶ τοῖς λοιποῖς ἐπισκόποις δικαστικὴ ἐπὶ τῶν χριστιανῶν ἐξουσία. ‘Ἄλλ' ἡ τοιαύτη ἀνοχὴ δὲν διήρκεσεν ἐπὶ πολὺ. Πολλάκις μετὰ ταῦτα

έπειρωντο φανατικοί Τούρκοι νὰ ἀναγκάζωσι τοὺς χριστιανοὺς νὰ ἔξιμονώσι τὴν θρησκείαν τῶν καὶ νὰ ἀσπάζωνται τὸν ἴσλα- μισμὸν ἐπὶ ποινῇ θανάτου. Ἐπὶ Σελῆμ τοῦ Α' (1520) ἐκινδύ- νευσαν μάλιστα οἱ χριστιανοὶ νὰ ὑποστῶσι γενικὸν διωγμόν. Οἱ ἄπαξ ἔξιμονύοντες δὲν ἥδυναντο πλέον νὰ ἐπιστρέψωσιν. Ἐν φοί μωαμεθανοὶ ἀπίλαυον μεγάλων προνομίων, οἱ χριστιανοὶ ἐστέ- ναζον ὑπὸ τὸ βάρος πολλῶν καταπιέσεων καὶ μειονεκτημάτων. Δὲν ἦσαν δεκτοὶ εἰς τὰ δικαστήρια ὡς μάρτυρες κατὰ τῶν Τούρ- κων· ἡ περιουσία τῶν ἥδυνατο νὰ κηρυχθῇ ὡς κτῆμα τοῦ Σουλ- τάνου· ἀπεκλείοντο δὲ ἀπὸ τῆς στρατιωτικῆς καὶ πάσης ἄλλης ὑπηρεσίας καὶ ὠφειλον γὰρ δεικνύωσι καὶ ἔξωτερικῶς ἐν τῇ ἐνδυ- μασίᾳ καὶ τῷ βίῳ αὐτῶν τὴν ταπείνωσίν των. Πολλαχοῦ σφά- ζοντες καὶ καλοντες ἔξηνάγκασαν οἱ Τούρκοι πολλοὺς τῶν χριστιανῶν ν' ἀσπασθῶσι τὸν ἴσλαμισμόν, ἰδίως ἐν Ἀσίᾳ καὶ Ἀλβανίᾳ. Μωαμεθανοὶ ἐγίνοντο διὰ τῆς βίας καὶ ὅσοι παῖδες ἐστρατολογοῦντο μέχρι τοῦ 1638 διὰ τὸ τάγμα τῶν γενιτσά- ρων. Ἡ κατάστασις τῶν χριστιανῶν ἥρχισε νὰ βελτιώται ἀπὸ τοῦ ΙΗ' αἰῶνος, ἀφ' ὅτου οἱ μὲν Τούρκοι στρατιωτικῶς ἔξ- πεσον, οἱ δὲ Ῥῶσσοι ἥρχισαν νὰ προστατεύωσι τοὺς χρι- στιανούς, καὶ ὡς δμοδόξους τῶν καὶ ἔνεκα πολιτικῶν λόγων καὶ συμφερόντων. Οἱ χριστιανοὶ ὠφελήθησαν, καὶ διότι οἱ Τούρκοι ἐν ταῖς πρὸς τοὺς Εὐρωπαίους διπλωματικαῖς σχέσεσιν αὐτῶν ἥρχισαν κατὰ τοὺς νεωτέρους χρόνους νὰ μεταχειρίζωνται ὡς διερμηνεῖς Ἑλληνας, μάλιστα ἐκ τῶν πλουσίων οἴκων τοῦ Φα- ναρίου, καθὼς καὶ ὡς ἡγεμόνας ἐν ταῖς παραδοναβίοις ἡγε- μονίαις τῆς Βλαχίας καὶ Μολδαβίας. Κατὰ δὲ τὸν παρελθόντα αἰῶνα ἔτι μᾶλλον ἐβελτιώθη ἡ θέσις τῶν χριστιανῶν. Μόνον ἡ Ἑλληνικὴ ἐπανάστασις ἐτράχυνεν ἐπὶ τινα χρόνον τὰς μεταξὺ Τούρκων καὶ Χριστιανῶν ὑπηκόων σχέσεις, πολλοὶ δὲ χριστιανοὶ καὶ κληρικοὶ μάλιστα ἐπεσον θύματα τῆς ἔξαφθείσης τουρκικῆς θηριωδίας καὶ πρῶτος ὁ πατριάρχης Γρηγόριος ὁ Ε' (1821). Ἀλλὰ τὰ πράγματα μετεβλήθησαν ἐπὶ τὸ εἰρηνικώτερον μετὰ τὸ τέλος τῆς ἐπαναστάσεως.

Οι Τούρκοι ἀπέδαλον μέρος τῆς ἀρχαίας αὐτῶν σκληρότητος, ἥρχισαν δὲ ὁ πωσδήποτε νὰ ἀνέχωνται τοὺς χριστιανούς, ὃν πολλάκις εἶχον ἀνάγκην. Οἱ χριστιανοί, φιλεργὸι ὅντες, διὰ τῆς γεωργίας, τῆς βιομηχανίας, τῆς ναυτιλίας καὶ τοῦ ἐμπόρου ἀπέκτησαν πλούτη, ἐνῷ συγχρόνως διὰ τῆς ἰδρύσεως καὶ τῆς πολλαπλασιάσεως τῶν σχολείων ὑψώθησαν ὑπὸ ἔποψιν πνευματικὴν πολὺ ἀνώτερον ~~πόλην~~ ἔξουσιαστῶν αὐτῶν. Τὸ Χάττι Χουμαγιοῦν, τὸ ὄποιον ἔξεδόνῃ μετὰ τὸν φοβερὸν κριμαϊκὸν πόλεμον (1856), ὅστις ἐγένετο ὑπὸ τῆς Ἀγγλίας, τῆς Γαλλίας καὶ τῆς Σαρδηνίας ὡς συμμάχων τῆς Τουρκίας κατὰ τῆς Ρωσίας ἔνεκκ ἀσημάντων τινῶν ἐρίδων περὶ τῶν ἐν Παλαιστίνῃ προσκυνημάτων, ἔθετε τὰς βάσεις πολιτικῆς τινὸς ἔξισώσεως τῶν χριστιανῶν καὶ τῶν μωαμεθανῶν ὑπηκόων τῆς Πύλης. Κατ’ αὐτὸν οἱ χριστιανοὶ ἔμελλον νὰ δύνανται νὰ παρίστανται ὡς μάρτυρες ἐν τοῖς δικαστηρίοις κατὰ τῶν Τούρκων, νὰ παρακάθηνται ὡς δικασταὶ ἐν τοῖς τουρκικοῖς δικαστηρίοις, νὰ εἰσαχθῶσιν εἰς τὸν στρατὸν καὶ πάσας τὰς δημοσίας θέσεις καὶ νὰ ἀπαλλαγῶσι τοῦ κεφαλικοῦ φόρου, νὰ ἀπολαύσωσι δὲ πλήρους ἀλευθερίας ἐν τῇ ἐνασκήσει τῆς Θρησκείας των, πρὸς ὃν σκοπὸν κατηργεῖτο καὶ ἡ θυνατικὴ ποινὴ ἐπὶ τῶν ἐπιστρεφόντων ἐκ τοῦ μωαμεθανισμοῦ εἰς τὸν χριστιανισμόν. Σημειωτέον δμως, ὅτι τὸ Χάττι Χουμαγιοῦν μόνον ἐν μέρει μέχρι τοῦ ὕση ἐφηρμόσθη. Διὰ τῆς συνθήκης τοῦ Βερολίνου (1878), τῆς γενομένης μετὰ τὸν τελευταῖον δωσσοτουρκικὸν πόλεμον, κατόπιν τῶν σφαγῶν τοῦ Βατάκου (1877—1878), μέγα μέρος τῶν ὑπὸ τὴν Τουρκίαν χριστιανῶν Βλάχοι, Σέρβοι, Μαυροβούνιοι, Βόσνιοι, Έρζεγοβίνιοι, Βούλγαροι, Θεσσαλοί καὶ μέρος τῶν Ἡπειρωτῶν ἀπηλλάγησαν τῆς κυριαρχίας καὶ τῶν πιέσεων τῶν Τούρκων, περὶ δὲ βελτιώσεως τῆς θέσεως καὶ τῶν ὑπολειφθέντων ὑπὸ τὴν Τουρκίαν λαῶν ἐμερίμνησεν ἡ αὐτὴ συνθήκη. "Οτι δμως ἡ κατάστασις τῶν χριστιανῶν εἶγαι πάντοτε δεινὴ ὑπὸ τὴν δθωμανικὴν κυριαρχίαν καὶ κακοδιοίκησιν, ἀποδεικνύουσιν αἱ καθημεριναὶ καταπιέσεις πρὸς χριστιανούς ἐν Τουρκίᾳ, αἱ σφαγαὶ τῶν χριστιανῶν αἱ γενόμεναι ἐν Γέδῃ τῆς

Ἀραδίας (1858), ἐν Λιθάνῳ (1860), ἐν Βατάκῃ (1876), ἐν Ἀρμενίᾳ (1895) καὶ ἐν Κρήτῃ (1897). Αἱ ἀφόρητοι αὗται καταπιέσεις ἡγάγκασαν ἐπὶ τέλους τὰ Βελκανικὰ κράτη Ἑλλάδα, Σερβίαν, Βουλγαρίαν καὶ Μαυροβούνιον νὰ συμπαχήσωσι καὶ διὰ πολέμου νικηφόρου κατὰ τῆς Τουρκίας (1912—1913) νὰ καταργήσωσι σχεδὸν ἡξ δλοκλήρου τὴν τουρκικὴν ἔξουσίαν ἐν Εὐρώπῃ καὶ νὰ ἐλευθερώσωσι τοὺς χριστιανικοὺς πληθυσμοὺς ἀπ’ αὐτῆς. Διαφωνίαι περὶ διαμονῆς καὶ ἡ κκοκοπιστία, ἀρπακτικότης καὶ δολιότης τῶν Βουλγάρων προύκάλεσαν ἐπὶ τέλους τὸν κατὰ τῶν Βουλγάρων πόλεμον τῶν ἄλλων συμμάχων (1913). Οἱ Βουλγάροι νικῶνται, οἱ δὲ Ἑλληνες, Σέρβοι καὶ Μαυροβούνιοι ἔξέρχονται νικηταὶ καὶ ἐπιβάλλουσιν τοὺς δρους τῆς εἰρήνης εἰς τοὺς ἡττημένους. Ἡ Ἑλλὰς ἔξηλθε δεδοξασμένη, μεγάλη καὶ ἴσχυρὰ ἐκ τῶν αἱματηροτάτων καὶ ἡρωϊκῶν τούτων ἀγώνων.

§ 43.

Πῶς εἶχεν ἡ ἐκκλησιαστικὴ διοίκησις ἐν Τουρκίᾳ.

Οἱ Σουλτᾶνοι οὐ μόνον ἀνεγνώρισαν τοῖς πατριάρχαις καὶ τοῖς ἐπισκόποις πάσας τὰς προτέρας αὐτῶν ἔξουσίας, ἀλλὰ παρεχώρησαν καὶ τὴν δικαστικὴν ἐπὶ τῶν χριστιανῶν ἔξουσίαν ἡ δύναμις λοιπὸν τοῦ κλήρου ηὔξησε μᾶλλον ἢ ἥλατταθη. Πρὸ πάντων ὑψώθη ὁ οἰκουμενικὸς πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως, διστις ἀγεγνωρίσθη ὡς ἐθνάρχης τῶν ὁρθοδόξων καὶ ὡς ἀντιπροσωπεύων παρὰ τῇ Πύλῃ τὴν ἀνατολικὴν ἐκκλησίαν. Οἱ πατριάρχαι Κωνσταντινουπόλεως ἦσαν ἐν τούτοις ἔξηρτημένοι ἀπὸ τῆς αὐθαιρεσίας τῶν Σουλτάνων, οἵτινες κατὰ βούλησιν ἀνεβίδαζον αὐτοὺς γάριν τῶν πλουσίων δώρων, τὰ ὅποια ἐλάμβανον κατὰ πᾶσαν ἀνάδειξιν νέου πατριάρχου. "Ἐνεκκ τῶν δώρων τούτων τὰ οἰκονομικὰ τῶν πατριαρχείων ἦσαν πάντοτε ἐν οἰκτρῷ καταστάσει. Κατὰ τοῦτο τὰ πράγματα ἐτράπησαν ἐπὶ τὸ βέλτιον κατὰ τοὺς νεωτέρους χρόνους. Οἱ οἰκουμενικοὶ πατριάρ-

χαι είχον κατ' ἀρχὰς περὶ ἑαυτοὺς σύνοδόν τινα ἐκ κληρικῶν τῆς ἀρχιεπισκοπῆς Κωνσταντινουπόλεως, τοῦ μεγάλου οἰκονόμου, τοῦ μεγάλου σκευοφύλακος, τοῦ μεγάλου σακελλαρίου, τοῦ ἐκκλησιάρχου, καὶ ἄλλων τινῶν λαϊκῶν μετὰ τοῦ μεγάλου λογοθέτου, τοῦ διερμηνέως μεταξὺ πατριαρχείων καὶ Πύλης. Μετὰ τῆς συνόδου δὲ ταύτης συνειργάζοντο περὶ πασῶν τῶν ἐκκλησιαστικῶν καὶ τῶν ἔθνικῶν ὑποθέσεων. Ἀλλ' ἀπὸ τοῦ προπαρελθόντος αἰῶνος, ἀπὸ τοῦ πατριάρχου Σαμουήλ τοῦ Α' (1763), ἀντὶ τοῦ σώματος τούτου, εἰς ὁ ἀφέθησαν μόνα τὰ τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει ἀρχιεπισκοπῆς, τὴν περὶ τὸν πατριάρχην σύνοδον, ἥτις μετ' αὐτοῦ εἶχε τὴν φροντίδα τῶν σπουδαιοτέρων ὑποθέσεων τῆς ἐκκλησίας καὶ τοῦ ἔθνους, ἀπετέλεσαν δικτὸν μητροπολιταὶ τοῦ οἰκουμενικοῦ θρόνου, οἱ λεγόμενοι γέροντες. Κατὰ δὲ τὰς τελευταῖς ταύτας ἡμέρας (ἀπὸ τοῦ 1860) ἡ σύνοδος, ἦν ἀπαρτίζουσι γῦν δώδεκα μητροπολιταὶ, διετήρησε μόνον τὰς πνευματικὰς ὑποθέσεις, συγέστη δὲ μικτὸν τι συμβούλιον ἐκ κληρικῶν καὶ λαϊκῶν, ἵνα φροντίζῃ περὶ τῶν μὴ καθαρῶς πνευματικῶν ὑποθέσεων, τῶν μοναστηριακῶν περιουσιῶν, τῶν διαζυγίων, τῶν κληρονομιῶν καὶ τῶν τοιούτων. Ἀφηρέθη δὲ καὶ ἡ δικαστικὴ ἔξουσία ἀπὸ τῶν ἐπισκόπων, συστάντων μικτῶν δικαστηρίων, ἐν οἷς δηλ. παρακάθηνται ὡς δικασταὶ παρὰ τοῖς Τούρκοις καὶ ἀντιπρόσωποι τῶν χριστιανῶν, τῶν Ἰουδαίων, καὶ ἐν γένει τῶν διαφόρων θρησκευμάτων. Ὑπὸ τὸν πατριάρχην Κωνσταντινουπόλεως ὑπῆρχθησαν κατὰ τὸν προπαρελθόντα αἰῶνα αἱ ἐκκλησίαι τῆς Σερβίας καὶ τῆς Βουλγαρίας (αἵτινες ἐπὶ τῶν βυζαντινῶν χρόνων εἶχον γίνει αὐτοκέφαλοι), ζητησάντων τὴν ὑπαγωγὴν ταύτην αὐτῶν τῶν ἐπισκόπων αὐτῶν, οἵτινες ἥλπιζον ἐκ τῆς προστασίας τοῦ ἴσχυροῦ τότε οἰκουμενικοῦ πατριάρχου γὰρ σωθῶσιν ἀπὸ τῶν ἐκ τῆς αὐθαίρεσίας τῶν ἔξουσιαστῶν καταπιέσεων. Ἀλλὰ καὶ οἱ Σέρβοι (1830) καὶ οἱ Βούλγαροι (1860) ἐζήτησαν ἐσχάτως πάλιν τὴν ἐκκλησιαστικὴν των ἀνεξαρτησίαν. Οἱ τελευταῖοι μάλιστα ἀπῆτησαν πράγματα παράλογα καὶ ἀντικανονικά, δηλ. γὰρ ἐπεκταθῆ ἡ ἀνεξάρτητος ἐκκλησιαστικὴ

ἐξαρχία των καὶ ἐπὶ ἐπαρχιῶν τῆς Θράκης καὶ τῆς Μακεδονίας, αἵτινες ἀγέκαθεν ἀνήκον τῷ οἰκουμενικῷ θρόνῳ, διὰ τὸν λόγον δῆθεν, ὅτι ἐν αὐταῖς κατοικοῦσι καὶ Βούλγαροι, καὶ τῆς βουλγαρικῆς ἐξαρχίας τὸ κέντρον νὰ εἴναι ἐν Κωνσταντινουπόλει! Διὰ τοῦτο ὅμως καὶ ἀπεκηρύχθησαν ώς σχισματικοὶ ὑπὸ συγόδου ἐν Κωνσταντινουπόλει τῷ 1872. Περὶ τούτου πλείονα λέγονται κατωτέρω.

Ἄπὸ τοῦ πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως ἀπεσπάσθησαν διοικητικῶς καὶ ἀπετέλεσαν αὐτοκεφάλους ἐκκλησίας καὶ αἱ ἄλλοτε μετ' αὐτοῦ ἡγαμέναι ἐκκλησίαι τῆς Ῥωσσίας (ἐπὶ τοῦ μεγάλου Πέτρου 1722), τῆς Ἑλλάδος (1821), τῆς Βλαχίας καὶ Μολδαβίας (1873) καὶ τῶν ἐν Αὐστρίᾳ δρθιδόξων (1741). Ἀπὸ ἀρχαιοτάτων χρόνων ἀνεξάρτητοι ἦσαν καὶ αἱ ἐκκλησίαι τῆς Κύπρου, καὶ τῆς Γεωργίας ἢ Ἰβηρίας. Οἱ ἐπίσκοποι ἐφωδιασμένοι διὰ τῶν αὐτοκρατορικῶν φιρμανίων τοῦ διορισμοῦ αὐτῶν καὶ διατηροῦντες διὰ πλουσίων δώρων ἴσχυροὺς προστάτας παρὰ τῇ Πόλῃ καὶ τῷ πατριαρχείῳ ἤρχοντο εἰς τὰς ἐπαρχίας ἴσχυροι, ἐμπνέοντες πολλάκις καὶ αὐτοῖς τοῖς Οθωμανοῖς φόδον. Ἡ ἴσχυς αὕτη τῶν ἐπισκόπων ἐπροστάτευε πολλάκις τοὺς χριστιανοὺς ἀπὸ τῶν καταπιέσεων τῶν κρατούντων. Παρὰ τοῖς ἐπισκόποις ὑπῆρχε συμβούλιον ἐκ κληρικῶν τῆς ἐπισκοπῆς των, ἡ θέλησις ὅμως τοῦ ἐπισκόπου ἦτο τὸ πᾶν. Μόνον τῶν προκρίτων λαϊκῶν ἢ τῶν καλουμένων δημογερόντων ἦσαν ἡγαγκασμένοι οἱ ἐπίσκοποι νὰ λαμβάνωσιν ἐπὶ τῶν σπουδαιοτέρων ὑποθέσεων τὴν γνώμην.

§ 44.

Ποία τις ἥτο ἡ κατάστασις τῆς ἐκκλησιαστικῆς παιδείας μετὰ τὴν ἄλωσιν;

Ἡ ἐκκλησιαστικὴ παιδεία μετὰ τὴν ἄλωσιν κατέπεσεν, ώς ἥτο ἐπόμενον, ἀμάθεια δὲ παχυλὴ ἤρχισε δυστυχῶς νὰ κατα-

λαμβάνη τὸν κλῆρον. Κατὰ τὸν ΙΓ' καὶ ΙΖ' αἰῶνα σπάγιοι ἡσαν οἱ κληρικοὶ οἱ γνωρίζοντες γράμματα. Ἀλλ' ἀπὸ τοῦ ΙΗ' αἰῶνος, ἀφ' ὅτου ἡ κατάστασις τῶν χριστιανῶν ἐν γένει ἔθελτιώθη, ἥρχισαν νὰ ἰδρύωνται πολλαχοῦ τῆς Ἀνατολῆς σχολεῖα, ἀτινα συνετέλεσαν καὶ εἰς τῆς παιδείας τοῦ κλήρου τὴν ἀγύψωσιν. Τῶν σχολείων τούτων, ὧν κυριώτερα ἡσαν τὰ ἐν Κωνσταντινουπόλει, Σμύρνῃ, Κυδωνίᾳς, Βουκουρεστίῳ, Ἰασίῳ, Ἀθωνι, τὴν διεύθυνσιν εἶχον κυρίως κληρικοί. Οὕτως ὁ κλῆρος ὑπῆρξεν ὁ διασώσας τὰ ἑλληνικὰ γράμματα, κατὰ τοὺς χρόνους τούτους τῆς δουλείας, δι' αὐτῶν δὲ καὶ τὴν ἑλληνικὴν γλῶσσαν καὶ τὴν ἑλληνικὴν ἐθνικὴν συνείδησιν, καὶ παρασκευάσας οὕτω τὴν ἐθνικὴν ἀνάστασιν τῆς Ἐλλάδος.

Ἐπὶ παιδείᾳ μεγάλη διέπρεψαν μόνον ὅσοι ἐσπούδαζον ἐν τοῖς τότε ἀκμάζουσι πανεπιστημίοις τῆς Ἰταλίας (ἐν Παταθίῳ, Πίζῃ, Βενετίᾳ) ἢ ἐν Γαλλίᾳ καὶ Γερμανίᾳ. Τοιούτους πεπαιδευμένους θεολόγους ἐκ τῶν χρόνων τῆς δουλείας ἔχομεν ἀρκετούς, οἷον *Μελέτιον τὸν Πηγᾶν*, πατριάρχην Ἀλεξανδρείας περὶ τὰ τέλη τοῦ ΙΓ' αἰῶνος ἀκμάσαντα· *Κύριλλον τὸν Λούκαριν*, τὸν πρῶτον μὲν πατριάρχην Ἀλεξανδρείας, εἰτα δὲ Κωνσταντινουπόλεως γενόμενον, ὅστις ἐπολέμησε γενναίως τοὺς ἐν τῇ Ἀνατολῇ προσηλυτισμὸν ἐνεργοῦντας ἵησουντας κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ ΙΖ' αἰῶνος· *τὸν Δοσίθεον*, πατριάρχην Ἱεροσολύμων, πεπαιδευμένον ἄνδρα πολλὰ συγγράψαντα καὶ ἐκδόσαντα κατὰ τῶν Λατίνων καὶ τῶν διακαρτυρομένων (ῆκμασε περὶ τὸ τέλος τοῦ ΙΖ' αἰῶνος)· *τὸν Μηνιάτην* τὸν ἄριστον ἐκκλησιαστικὸν ῥήτορα τῆς ἑλληνικῆς ἐκκλησίας κατὰ τοὺς χρόνους τούτους (ἔζη περὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ ΙΗ' αἰῶνος)· *τὸν Εὐγένιον Βούλγαριν* ἀκμάσαντα περὶ τὰ τέλη τοῦ ΙΗ' αἰῶνος, τὸν σοφώτερον ἄνδρα τῆς ἐποχῆς ταύτης, οὐ μόνον σπουδαῖον θεολόγον ἀλλὰ καὶ μαθηματικόν, φιλόλογον καὶ φιλόσοφον δόκιμον καὶ *τὸν Θεοτόκην*, τὸν σύγχρονον τοῦ Εὐγενίου, γνωστὸν δὲ συγγραφέα τῶν Κυριακοδρομίων, ἐν οἷς ἐξηγοῦνται τὰ εὐαγγέλια καὶ οἱ ἀπόστολοι πασῶν τῶν Κυριακῶν τοῦ ἐνικυτοῦ. Ἀφ' ὅτου ἰδρύθησαν ἐν

Χάλκη τῆς Κωνσταντινουπόλεως (1844) καὶ ἐν Ἱεροσολύμοις (1853) θεολογικαὶ σχολαῖ, ἥρξτο νὰ ὑψωται ἔτι μᾶλλον ἡ παιδείᾳ τοῦ κλήρου ἐν Τουρκίᾳ. Πολλοὶ τῶν κληρικῶν ἐν Τουρκίᾳ ἐμορφώθησαν καὶ ἐν τῇ θεολογικῇ σχολῇ τοῦ τῷ 1837 ἰδρυθέντος Πανεπιστημίου Ἀθηγῶν.

§ 45.

*Πῶς εἶχεν ἡ λατρεία καὶ ποῖα ἦσαν τὰ ἥθη
κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην;*

Ἡ λατρεία ἔμεινε μέχρι κεραίας ἀμετάβλητος κατὰ τοὺς χρόνους τούτους ἀποβαλοῦσσα μόνον τὴν λαμπρότητα, ἐφ' ἣ διέπρεπε κατὰ τοὺς βυζαντινοὺς χρόνους, ἔνεκα τῆς ἀθλίας καταστάσεως καὶ τῆς πτωχείας, εἰς ἣν περιέπεσον οἱ λαοὶ τῆς Ἀνατολῆς. Οἱ Τούρκοι ἀφύγρεσαν τὰς καλλίστας ἐκκλησίας καὶ αὐτὸ τὸ πατριαρχεῖον, καὶ μετέβαλον εἰς τζαμία, δὲν ἐπέτρεπον δὲ κατ' ἀρχὰς ἐπὶ πολὺν χρόνον νὰ κτίζωνται νέαι ἐκκλησίαι ἢ νὰ διορθῶνται αἱ παλαιαὶ. Ἡ ἐκκλησιαστικὴ ἀρχιτεκτονικὴ, ἡ ζωγραφικὴ καὶ ἡ μουσικὴ διεφθάρησαν κατ' ἀνάγκην· τὸ δὲ κήρυγμα ἥκουετο ἔνεκα τῆς μεγάλης ἀμαθείας τοῦ κλήρου λίαν σπαγίως. Κατὰ τὸν παρελθόντα αἰῶνα, καθ' ὃν ἡ Ἑλληνικὴ Ἀνατολὴ ἥρχισε κατόπιν τῆς ἀπελευθερώσεως τῆς Ἑλλάδος ὑφ' ὅλας τὰς ἐπόψεις νὰ ἀναγεννᾶται, τὰ δὲ γράμματα διηγέραι νὰ ἔξαπλωνται ἀφθονώτερα ἐν αὐτῇ, ἥρχισεν ἐν πᾶσι τούτοις ἀνόρθωσίς τις.

Ἡ πίεσις τῶν δεσποτῶν ἥγειρε μετὰ τοὺς χρόνους τῆς ἀλώσεως ξῆλον πρὸς τὴν πάτριον θρησκείαν. Τὰ ἐπὶ τῆς βυζαντινῆς ἐποχῆς ἐκλελυμένα ἥθη ἥρχισαν νὰ ἀποδιάγωσιν αὐστηρότερα καὶ οὕτω συγένῃ ἐν τῇ δουλείᾳ καὶ δι' αὐτῆς γήθική τις ἀνάπλασις τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ. Ἄλλ' ἡ εὐσέβεια αὕτη ἔνεκα τῆς μεγάλης ἀμαθείας τοῦ τε κλήρου καὶ τοῦ λαοῦ ἥτο ἀναμεμιγμένη μετὰ προλήψεων καὶ φανατισμοῦ κατὰ τῶν ἑτεροδόξων

ἡ περιωρίζετο εἰς τὴν περιιδεῖ τυπικὴν τήρησιν τῶν ἐξωτερικῶν τῆς θρησκείας τελετῶν. Αἱ ἀκολουθίαι τῆς ἐκκλησίας ἐτελοῦντο μετὰ μεγάλου ζήλου, αἱ νηστεῖαι καὶ ἐν γένει τὰ ἐκκλησιαστικὰ ἔθιμα ἐτηροῦντο αὐστηρῶς. Τὰ μοναστήρια ἔχρησίμευον κατὰ τοῦτο ὡς πρότυπα. Ἡσαν δὲ ταῦτα πλήρη μοναχῶν, διότι πολλοὶ φεύγοντες, τὰς καταπιέσεις τῶν δεσποτῶν κατέφευγον εἰς αὐτά. Τὸ "Ἄγιον" Ὁρος ἦτο πάντοτε ἡ κυριωτέρα ἐστία τοῦ μοναχικοῦ βίου. Ἐκτὸς δὲ τῶν ἐν αὐτῷ μοναστηρίων ἐφημίζοντο κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην καὶ τὰ μοναστήρια τοῦ Ἀγίου Τάφου ἐν Ἱεροσολύμοις, ὅπου μένει ὁ Πατριάρχης Ἱεροσολύμων, καὶ τοῦ Ὁρους Σινᾶ, οὗ προϊσταται ἐπίσκοπος.

§ 46.

Ποῖαι ὑπῆρξαν αἱ σχέσεις τῆς ἀνατολικῆς ἐκκλησίας πρὸς τοὺς πάπας κατὰ τοὺς χρόνους τούτους;

Εἴδομεν ἄλλοτε, ὅτι, ἀφ' ὅτου ἐγένετο τὸ σχίσμα, πολλαὶ ἐγένοντο ἀπόπειραι πρὸς ἔνωσιν τῶν ἐκκλησιῶν. Οἱ πάπαι πάντοτε ἐπόθουν γὰρ ἕδωσι τὴν ἀνατολικὴν ἐκκλησίαν εἰς ἑαυτοὺς ὑποτεταγμένην. Μετὰ τὴν ἄλωσιν πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον ἐξήτησαν νὰ ἔξεγειρωσι κατὰ τῶν Τούρκων τοὺς ἡγεμόνας τῆς Δύσεως, ἐλπίζοντες ὅτι, ἐκδιωκομένων αὐτῶν ἀπὸ τῆς Ἀνατολῆς καὶ περιερχομένης ταύτης ὑπὸ καθολικούς ἡγεμόνας, θὰ γρύναντο νὰ ἐπεκτείνωσιν ἐνταῦθα τὸ κράτος των. Ἄλλ' εἶχον ὥδη παρέλθει οἱ χρόνοι, καθ' οὓς ἡ φωνὴ τῶν παπῶν ἡκούετο ὑπὸ τῶν λαῶν καὶ τῶν ἡγεμόνων τῆς Δύσεως. Οἱ ἡγεμόνες ἐκώφευον γάν. Διὰ τοῦτο ἐπεδίωξαν ἔκτοτε οἱ πάπαι ἄλλα μέσαὶ πρὸς ἐπίτευξιν τοῦ σκοποῦ αὐτῶν, ἐξήτησαν δηλ. διὰ τῶν ἱησουΐτων καὶ ἄλλων μοναχικῶν ταγμάτων νὰ προσηλυτίσωσι τοὺς δρυθοδόξους λαοὺς τῆς Ἀνατολῆς. Οἱ ἱησουΐται ἐφάνησαν τὸ πρῶτον ἐν Κωνσταντινουπόλει κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ ΙΖ' αἰῶνος, προστατευό-

μενοι δὲ ὑπὸ τῶν πρέσβεων τῶν καθολικῶν δυνάμεων, καὶ μάλιστα τῆς Αὐστρίας, Βενετίας καὶ Γαλλίας, ὅρυσαν πολλαχοῦ σχολεῖα καὶ ἐνήργουν σκανδαλωδῶς ποστηλυτισμόν. Κέντρα αὐτῶν ἐχρησίμευσον ἐκτὸς τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἡ Σμύρνη καὶ ἡ Χίος. Συγχρόνως δὲ ἴδρυθη καὶ σχολεῖον ἐν Ῥώμῃ, ὅπως μορφωνται ἐν αὐτῷ Ἕλληνες νέοι, οἵτινες μετὰ ταῦτα ὡς Λατίνοι εἰροπόστολοι μεταβαίνοντες εἰς τὴν Ἀγατολήγην γὰρ σπουδάζωσι γὰρ ἐλκύωσι τοὺς δόμογενες των εἰς τὸν παπισμόν. Ἐκεῖθεν ἐξῆλθε Λέων ὁ Ἀλλάτιος ὁ λυσσωδῶς τὴν ἀνατολικὴν ἐκκλησίαν πολεμῆσας. Ἡ προπαγάνδα, προσηλυτιστικὴ ἐταιρεία ἐν Ῥώμῃ, προσέφερεν ἄφθονα τὰ μέτρα πρὸς τοὺς σκοπούς τούτους. Ἄλλοι δὲ ήμέτεροι, καίπερ πανταχόθεν πιεζόμενοι, καίπερ δυνάμενοι διὰ τῆς ἀποδοχῆς τοῦ παπισμοῦ, γὰρ ἐλπίσωσι γὰρ τύχωσι τῆς προστασίας τῶν Ἰσχυρῶν εὐρωπαϊκῶν δυνάμεων, ἔμενον πιστοὶ εἰς τὴν ἐκκλησίαν των καὶ ἀπέφευγον τὰς προσηλυτιστικὰς ταύτας παγίδας τῶν Ἰησουϊτῶν. *Mόνον εὐάριθμοί τινες Ἕλληνες* ἐν Ἐπτανήσῳ, ταῖς Κυκλασί νήσοις, τῇ Σμύρνῃ καὶ τῇ Χίῳ ἐδέχθησαν τὸν παπισμόν, ώνομάσθησαν δὲ οὐνίται (*uniti cum romana ecclesia*) ἡ γραικοκαθολικοί. Οἱ οὐνίται ἡ γραικοκαθολικοὶ οὗτοι, οἵτινες λέγονται καὶ φραγκοέλληνες καὶ λεβαντῖνοι, ἐξελατινίσθησαν ἐντελῶς, διότι καὶ πὸν Πάπον ὡς κεφαλήν τῆς ἐκκλησίας δέχονται καὶ τὰ δόγματα τῆς λατινικῆς ἐκκλησίας πρεσβεύουσι καὶ τὴν λατρείαν των λατινιστὶ τελοῦσι. Τὰς αὐτὰς ἐνεργείας ἀνέπτυξεν ἡ βραχίονη ἐκκλησία καὶ κατὰ τῶν ἐν τῇ μεσημβρινῇ Ἰταλίᾳ καὶ ταῖς ἐμπορικαῖς ταύταις πόλεσιν ὀρθοδόξων, ὅπου εἶχον ἐγκαταστῆ Ἕλληνες τὸ ἐμπόριον μετερχόμενοι, ἐν Βενετίᾳ καὶ ταῖς αὐστριακαῖς ἐπαρχίαις. Οσοι τῶν ἀνατολικῶν τῶν χωρῶν τούτων ἡγώθησαν μετὰ τῆς Ῥώμης ἀποδεχθέντες τὸ πρωτεῖον τοῦ πάπα ἐτήρησαν ἀδείχ αὐτοῦ τὴν ἐθνικὴν γλώσσαν καὶ τὸν γάμον τῶν κληρικῶν των. Οἱ πάπαι μέχρι τῶν ἡμερῶν ἡμῶν ἐξακολουθοῦσιν ἐπιθυμοῦντες καὶ ἐπιδιώκοντες τὴν ὑποταγὴν τῶν ἀνατολικῶν ὑπὸ τὸ κράτος των. Ο πάπας *Πίος δ Θ'* καὶ κατὰ τὸ 1848 δι' ἐγκυρίου του καὶ

μικρὸν πρὸ τῆς τελευταίας ἐν Ρώμῃ συνόδου (1869) δι’ ἐπιστολῆς του ἐκάλεσε τοὺς ἀνατολικοὺς εἰς ὑποταγήν. Οἱ πατριάρχαι ἀπήγνησαν ὡς ἔδει. Καὶ Δέων σ' ΙΙ' διατάξας νὰ ἑορτάζηται ὑπὸ πάσης τῆς καθολικῆς ἐκκλησίας ἡ ἑορτὴ τῶν ἀποστόλων τῶν Σλαύων Μεθοδίου καὶ Κυρίλλου (1880) ἐζήτησε νὰ ἐλκύσῃ τοὺς ὁρθοδόξους Σλαύους εἰς τὴν μετ' αὐτοῦ ἔνωσιν. Βραδύτερον δὲ (τῷ 1895) δι’ ἐγκυκλίου του προσεκάλεσε τοὺς ἀνατολικοὺς γ' ἀσπασθῶσι τὸν καθολικισμόν. Ἀλλὰ δικαίως οὐδεὶς τούτων ἔδωκε προσοχὴν εἰς τὴν φωνὴν αὐτοῦ. Ἐν γένει οἱ ὁρθόδοξοι λαοὶ οὐδέποτε θὰ ἀνεχθῶσιν ἐγκαταλείποντες τὰς ἀρχαῖς παραδόσεις των, προδίδοντες τὴν πίστιν τῶν πατέρων αὐτῶν, τὴν στηριζομένην ἐπὶ τοῦ Εὐαγγελίου καὶ τῶν ἀρχαίων οἰκουμενικῶν συνόδων, νὰ ἀποδεχθῶσι τὸν λατινισμὸν τὸν διαστρέψαντα οἰκτρῶς τὸν χριστιανισμὸν καὶ νὰ ὑποκύψωσιν ὑπὸ τὸν παπικὸν ζυγόν.

§ 47.

Τίνες ὑπῆρξαν αἱ σχέσεις τῆς ἀνατολικῆς ἐκκλησίας πρὸς τὰς προτεσταντικὰς ἐκκλησίας.

Αἱ προτεσταντικαὶ ἐκκλησίαι περιῆλθον τὸ πρῶτον εἰς σχέσεις πρὸς τὴν ἀνατολικὴν ἐκκλησίαν, ὅτε τῷ 1574 οἱ λουθηρανοὶ θεολόγοι τῆς Τυβίγγης ἔγραψαν ἐπιστολὴν πρὸς τὸν πατριάρχην Ἱερεμίαν τὸν Β', δι’ ἣς ἐκθέτοντες τὴν πίστιν αὐτῶν ἐζήτουν νὰ πείσωσιν αὐτόν, ὅτι οἱ μεταρρυθμισταὶ ἥγερθησαν οὐχὶ κατὰ τὸς ἀρχαίας χριστιανικῆς διδοκαλίας, ἀλλὰ κατὰ τῆς διαστροφῆς αὐτῆς διὰ τῶν Λατίνων μοναχῶν, καὶ ὅτι διὰ τοῦτο δύναται νὰ ὑφίσταται ἐκκλησιαστικὴ κοινωνία μεταξὺ τῶν δύο ἐκκλησιῶν. Οἱ Ἱερεμίας ὅμως ἀπαντῶν κατέδειξεν, ὅτι, ἀν καὶ οἱ ἀνατολικοὶ συμφωνοῦσι τοῖς διαμαρτυρομένοις ἐν τῇ ἀπορρίψει τοῦ παπισμοῦ, τοῦ καθαρτηρίου, τῶν ἀφέσεων, τῆς ἀναγκαστικῆς ἀγαμίας πάντων τῶν κληρικῶν, τῆς λατινικῆς γλώσσης καὶ ἄλλων, ἐν τούτοις ἐν πολλοῖς ἄλλοις διαφωνοῦσιν αἱ δύο ἐκκλησίαι,

Ιδίως δὲ ὅτι ἐν τῇ ἀνατολικῇ ἐκκλησίᾳ ἔθεωρήθησαν πάντοτε τὰ ἑπτά μυστήρια, αἱ παραδόσεις, τὰ ἀγαθὰ ἔργα, ἡ τιμὴ τῶν ἀγίων καὶ τῶν εἰκόνων αὐτῶν καὶ τὸ ἀξιωμα τῶν ἐπισκόπων, τὰ κακῶς ὑπὸ τῶν διαμαρτυρομένων ἀπορριπτόμενα, ὡς σεβασταὶ διδασκαλίαι ἀπὸ ἀρχαιοτάτων χρόνων ἵσχυουσαι. Νέαι ἐπιστολαὶ ἑκατέρῳθεν ἀντηλλάγησαν, ἀλλὰ συμφωνία δὲν κατέστη δυνατὸν γὰρ ἐπέλθῃ. Όμοιως ἐνανάγησαν καὶ πᾶσαι αἱ μετὰ ταῦτα γενόμεναι ἀπόπειραι περὶ ἐνώσεως τῶν προτεσταντῶν καὶ δρθοδόξων. Φιλικώτατα πρὸς τοὺς διαμαρτυρομένους διέκειτο ἐκ τῶν πατριαρχῶν δὲ κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ ΙΖ' αἰῶνος ἀκμάσκες **Κύριλλος** δὲ **Λούκαρις**, ἐλπίζων, ὅτι διὰ τῆς μετ' αὐτῶν φιλίας καὶ τῆς προστασίας τῶν προτεσταντικῶν δυνάμεων ἥδυναντο γὰρ καταπολεμηθῶσιν ἐπιτυχέστερον αἱ ἐν τῇ Ἀνατολῇ ἐνέργειαι τῶν ἱησουϊτῶν, ἀλλὰ διὰ τοῦτο κατηγορήθη, ἡ δὲ ψευδῶς ὑπὸ τὸ ὄνομα αὐτοῦ φανεῖσα προτεσταντικὴ δριμολογία τῆς ἀνατολικῆς ἐκκλησίας κατεκρίθη γενικῶς ἐν τῇ Ἀνατολῇ. Τότε ἐξεδόθη Ἑλληνιστὶ ἡ Κατήγησις Πέτρου τοῦ Μογίλου, μητροπολίτου Κιέδου, ἡ ὑπὸ τῶν πατριαρχῶν ἐπικυρωθεῖσα, ἐν γὰρ ἀντετάχθη πρὸς τὰς ἐν τῇ Δύσει ἐκκλησίας, τὴν καθολικὴν καὶ τὰς προτεσταντικάς, ἡ ἀληθῆς τῆς ἀνατολικῆς ἐκκλησίας διδασκαλία. Ἡ ἀνατολικὴ ἐκκλησία μέση θεταμένη μεταξὺ καθολικισμοῦ καὶ διαμαρτυρήσεως ἀπέκρουσε λοιπὸν πάντοτε δικαίως ὡς γεωτερισμοὺς πολλὰς διδασκαλίας τῶν προτεσταντῶν, συμφωνοῦσα μετ' αὐτῶν μόνον, καθ' ὅσον ἀντιθενταὶ κατὰ τοῦ παπισμοῦ καὶ τῶν τούτῳ ἴδιαζόντων θεσμῶν καὶ διδασκαλιῶν. Διὰ τὸν αὐτὸν λόγον ἀπεδοκίμασε καὶ τοὺς διαμαρτυρομένους **Ιεραποστόλους**, εἰτινες ἀπὸ τῶν ἀρχῶν τοῦ ΙΘ' αἰῶνος ἥρξαντο γὰρ ἐξαπλῶνται ἐν τῇ Ἀνατολῇ καὶ νὰ ζητῶσι γὰρ προσηλυτίσωσι τοὺς δρθοδόξους εἰς τὸν προτεσταντισμόν. Διὰ τῶν ιεραποστόλων τούτων διεδόθησαν ἐν τῇ Ἀνατολῇ καὶ μεταφράσεις τῶν **Γραφῶν** εἰς τὴν ἀπλῆν γλῶσσαν. Τὰς μεταφράσεις ταύτας τινὲς μὲν τῶν ἡμετέρων θεολόγων ἀπεδοκίμασαν ὡς προερχομένας ἀπὸ τῶν προτεσταντῶν (**Οἰκονόμος**), ἄλλοι δὲ ἐθεώρησαν ὡς ἀδιλαθεῖς (**Φαρμακίδης**, **Βάμβας**). Ἐσχάτως ἐν τῇ Ἀγγλίᾳ

καὶ Ἀμερικὴ πολλοὶ διαμαρτυρόμενοι, μάλιστα ἐπισκοπιανοί, ἔδειξαν ἐπιθυμίαν νὰ ἔδωσι προσεγγιζούσας ἀλλήλαις καὶ συμφιλιουμένας τὰς δύο ἐκκλησίας. Ἐλλ' οὐδὲν ἀποτέλεσμα προήλθεν.

B'

Ἀνατολικὴ ἐκκλησία ἐν Ἑλλάδι.

§ 48.

Πῶς ἐγένετο διοικητικῶς ἀνεξάρτητος ἡ ὁρθόδοξος ἐκκλησία ἐν Ἑλλάδι καὶ πῶς ὠργανώθη;

Αἱ ἐκκλησίαι τῶν χωρῶν, αἵτινες μετὰ τὴν ἐπανάστασιν τοῦ 1821 ἀπετέλεσαν τὸ βασίλειον τῆς Ἑλλάδος, ὑπήγοντο ἐκκλησιαστικῶς ἀπὸ τοῦ Ή' αἰῶνος ὑπὸ τὸν πατριάρχην Κωνσταντινουπόλεως. Κατὰ τοὺς πρώτους αἰῶνας ἦσαν αὐτοκέφαλοι, μετὰ δὲ τοὺς χρόνους τοῦ μεγάλου Κωνσταντίνου περιελήφθησαν εἰς τὴν ἐκκλησιαστικὴν διοίκησιν τῆς ἀνατολικῆς Ἰλλυρίας, ἡς προστατεῖ διαρχιεπίσκοπος Θεοσαλονίκης. Τπὸ δὲ τὸν οἰκουμενικὸν πατριάρχην ὑπήχθησαν κατὰ τὸν Ή' αἰῶνα ἐπὶ Λέοντος τοῦ Ἰσαύρου. Μετὰ τὴν ἐπανάστασιν ἡ ἐξάρτησις ἀπὸ Κωνσταντινουπόλεως ἐπαυσεν. Ἡ Ἑλλὰς γενομένη κράτος ἀνεξάρτητον ἐπρεπε νὰ ἔχῃ καὶ ἀνεξάρτητον ἐκκλησίαν, διότι τοιαύτη δρχὴ ἐπενδάτησεν ἀρχῆθεν ἐν τῇ ἀνατολικῇ ἐκκλησίᾳ, ἡ ἐκκλησιαστικὴ διοίκησις νὰ συμμορφώται πρὸς τὴν πολιτικὴν τάξιν. Ἐὰν ἡ ἐκκλησία τῆς ἐλευθέρας Ἑλλάδος ἐξηκολούθει ἐξαρτωμένη ἀπὸ τοῦ πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως, τοῦ τελοῦντος ὑπὸ τὰς διαταγὰς τοῦ Σουλτάνου, τοῦτο θὰ εἴχεν, ὃς ἐννοεῖται εὐκόλως, λίαν ἐπιζήμια διὰ τὴν πολιτικὴν κατάστασιν τῆς Ἑλλάδος ἀποτελέσματα. Ἐπὶ τοῦ δικταετοῦς ὑπὲρ ἐλευθερίας ἀγῶνος, ὅτε τὰ πάντα ἐτέλουν ἐν πληρεστάτῃ ἀνωμαλίᾳ, δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ ὑπάρχῃ ἐν Ἑλλάδι καὶ περὶ τὰ ἐκκλησιαστικὰ τάξις τις, οὐδὲ ὑπῆρχεν ἀνωτέρα τις ἐκκλησιαστικὴν

ἀρχή. Τοιαύτη ώρίσθη τὸ πρῶτον, ἀφ' οὗ ἀποκατεστάθησαν τὰ πολιτικὰ πράγματα καὶ ἡλθεν ὁ Ὅθων ὃς βασιλεὺς τῆς Ἑλλάδος. Ἐπὶ τῆς ἀντιβασιλείας ἔνεκα τῆς ἀνηλικότητος αὐτοῦ κατὰ Ιουλίου τοῦ 1833 συνελθόντες εἰς Ναύπλιον ἐντολῇ τῆς κυβερνήσεως οἱ ἐπίσκοποι τοῦ βασιλείου ἀνεκήρυξαν τὴν ἀνεξαρτησίαν τῆς ἐκκλησίας ἐν Ἑλλάδι, ἀπεφάσισαν δὲ νὰ διορισθῇ σύνοδος ἐξ ἐπισκόπων ὡς ἀγωτάτη ἀρχή. Ἡ πρώτη σύνοδος συνεκροτήθη ἐκ πέντε ἐπισκόπων ὑπὸ πρόεδρον τὸν τὰ πρεσβεῖα ἔχοντα τῆς ἀρχιερωσύνης. Ἀνέλαβε δὲ ὡς καθήκοντα νὰ ἐπιβλέπῃ ἐπὶ τῆς τηρήσεως τῆς ὀρθοδόξου πίστεως καὶ νὰ διευθύνῃ τὰς ἀνωτέρας ἐκκλησιαστικὰς ὑποθέσεις, συμπραττούσης ἐπὶ τῶν μὴ καθαρῶς δογματικῶν ἢ πνευματικῶν ἀντικειμένων καὶ τῆς Κυβερνήσεως, ηπειριστῆρει καὶ ἴδιον ἀντιπρόσωπον παρ' αὐτῇ, ἵνα δι' αὐτοῦ γίνηται ἡ ἀναγκαία συνεννόησις ἐπὶ τῶν μικτῶν ὑποθέσεων καὶ προλαμβάνηται πᾶσα σύγκρουσις πολιτείας καὶ ἐκκλησίας. Τότε διελύθησαν καὶ τὰ περιττὰ μοναστήρια τὰ ἄνευ σχεδὸν μοναχῶν ὅντα. Ἰδρύθη δὲ καὶ ἡ θεολογικὴ σχολὴ τοῦ Πανεπιστημίου πρὸς μόρφωσιν τοῦ κλήρου (1837). Τῷ πατριάρχῃ Κωνσταντινουπόλεως ἔνεκα διαφόρων δυσχερῶν περιστάσεων ἀνηγγέλθη ἡ κήρυξις τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἀνεξαρτησίας μόλις τῷ 1850.¹ Ο τότε πατριαρχεύων παρὰ προσδοκίαν εἰς ἀπάντησιν ἐξέδωκε τὸν Συνοδικὸν Τόμον, δι' οὗ ἐχειραφέτει αὐτὸς πρῶτος τότε τὴν ἐκκλησίαν τῆς Ἑλλάδος καὶ διέτασσε τὰ τῆς διοικήσεως αὐτῆς, ἀπαγορεύων πᾶσαν συμμετοχὴν τῆς πολιτείας ἀρχῆς! Ο Τόμος δυσηρέστησε δικαίως τοὺς ἐν Ἑλλάδι, διότι ἐθεώρει ὡς μὴ γενομένην ἀπὸ τοῦ 1833 τὴν ἐκκλησιαστικὴν ἀνεξαρτησίαν, ἐμηδένιζε δὲ πάσας τὰς μέχρι τούδε πράξεις τῆς συνόδου καὶ τῆς Κυβερνήσεως περὶ τῶν ἐκκλησιαστικῶν πραγμάτων καὶ σχεδὸν καθίστα τὴν ἐκκλησίαν ἐν Ἑλλάδι κράτος ἐν κράτει. Καὶ ἐφάνη μὲ τὸ πρῶτον ἡ ἑλληνικὴ κυβέρνησις ἐνδιδουσα χάριν τῆς εἰρήνης, ἐπειτα διμως, ὅτε ὁ Φαρμακίδης ἐπολέμησε καὶ ἀνήρεσε τὸν Τόμον, δὲν ἐδέχθη αὐτὸν ἡ Βουλὴ τοῦ 1852. Τὸ νέον καταστατικὸν τῆς ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, καθ' ὃ αὐτη μέχρι

σήμερον διοικεῖται, τὸ ὑπὸ τῆς Βουλῆς ἐκείνης ψηφισθὲν παρέλαβε μέν τινα ἐκ τοῦ Συνοδικοῦ Τόμου, οἷον τὸ νὰ προεδρεύῃ τῆς συνόδου δικαὶον μητροπολίτης Ἀθηγῶν καὶ νὰ λαμβάνηται τὸ μύρον ἀπὸ Κωνσταντινουπόλεως, ἀλλὰ μόνον διότι ἐκρίθησαν ταῦτα ὅρθὰ καὶ ἵνα δηλωθῇ τιμὴ πρὸς τὸν πρῶτον κατὰ τὰ πρεσβεῖα θρόνον τῆς ἀνατολικῆς ἐκκλησίας, καὶ ὡσέσαν διμως ἐστηρίζετο ἐπὶ τοῦ ἀρχαίου καταστατικοῦ τοῦ 1833, ἀναγνωρίσαν ἴδιας τὸ δικαίωμα τῆς Κυβερνήσεως πρὸς τὸ ἐποπτεύειν τὰ ἐκκλησιαστικὰ πράγματα καὶ συμμετέχειν ἐν τῇ διοικήσει αὐτῶν, δταν δὲν πρόκειται περὶ καθαρῶς δογματικῶν ἀντικειμένων. Τῷ 1866 μετὰ τὴν πολιτικὴν ἔνωσιν τῆς Ἐπτανήσου ἐγένετο, ὡς εἰκός, καὶ ἡ ἐκκλησιαστικὴ αὐτῆς ἔνωσις. **Ἡ ἐκκλησία τῆς Ἐπτανήσου** εἶχε κατὰ τοὺς τελευταίους χρόνους αἰλίρον ὄπωσοῦν εὐπαίδευτον, διότι πολλοὶ τῶν κληρικῶν τῆς εἶχον σπουδάσει ἐν τῇ ἐν Κερκύρᾳ Ἀκαδημίᾳ καὶ τῷ αὐτῇ προσηρτημένῳ Ἱεροσπουδαστηρίῳ, ἀτινα ἀπὸ τοῦ 1821 ἰδρυσεν δι "Αγγλος φιλέλλην ἀοιδιμος Γουίλφορδ. Μετὰ τὴν κατὰ τὸ 1881 πολιτικὴν ἔνωσιν τῆς Θεσσαλίας καὶ μέρους τῆς Ἡπείρου κατέστη ἀναγκαῖα καὶ τούτων τῶν χωρῶν ἡ μετὰ τῆς Ἐλλάδος ἐκκλησιαστικὴ ἔνωσις. Νῦν μετὰ τὸν τελευταίον ἔνδοξον πόλεμον τοῦ 1912 καὶ 1913 θὰ ἔνωθσι καὶ ἐκκλησιαστικῶς μετὰ τῆς Ἐλλάδος πᾶσαι αἱ χώραι ὡς ἀποτελοῦσαι γῦν μέλη τοῦ βασιλείου τῆς Ἐλλάδος. Τὴν ἐκκλησίαν τῆς Ἐλλάδος ἐτάραξαν τὸ μὲν ἡ παρουσία τοῦ θεῖστοῦ **Καΐρου**, δστις ἀπὸ τοῦ 1836 διατηρῶν σχολείον ἐν Ἀνδρῷ, δρφανοτροφεῖον δονομασθέν, ἐδίδασκε, καὶ περ φέρων τὸ σχῆμα τοῦ κληρικοῦ, ἐναντίον τῆς χριστιανικῆς θρησκείας, δι' ὃ καὶ κατεδιώχθη, τὸ δὲ ἡ ἐμφάνισις ἐν αὐτῇ καθολικῶν (ἱησουϊτῶν, ἀδελφῶν τοῦ ἐλέους) καὶ διαμαρτυρομένων Κληρικῶν (κ.λ.) ἱεραποστόλων. Ἀλλ' οὕτε ἐκεῖνος οὕτε οὗτοι ἥδυνήθησαν νὰ κλονίσωσι τὴν πίστιν τῶν Ἐλλήνων εἰς τὴν πατροπαράδοτον θρησκείαν των. **Τ**πέρ τῆς ἐκπαιδεύσεως τοῦ αἰλίρου, ἐξ ἧς προσδοκᾶται ἡ ἀνύψωσις καὶ ἀνακαίνισις τῆς ἐκκλησίας ἥμιν, εἰργάσθησαν ἐν Ἐλλάδι ἐκτὸς τῆς θεολογικῆς σχολῆς τοῦ

Πανεπιστημίου ή 'Ριζάρειος Σχολή (1843) καὶ αἱ κατὰ τὸ 1856 ἔδρυθεισαι Ἱερατικαὶ σχολαὶ. Ὡς θεολόγοι ἐκόσμησαν τὴν ἐκκλησίαν τῆς Ἐλλάδος πρὸ πάντων ὁ Φαρμακίδης, ὁ Οἰκονόμος, ὁ Βάμβας, ὁ Κοντογόνης, ὁ Λυκοῦργος, ὁ Κλεόπτας, ὁ Ρομπότης, ὁ Νικόλαος Ααμαλᾶς, ὁ Νικηφόρος Καλογερᾶς καὶ ὁ Ἰγνάτιος Μοσχάκης.

Γ'.

'Ανατολικὴ ἐκκλησία ἐν 'Ρωσσίᾳ.

§ 49

Πότε ἐγένετο ἀνεξάρτητος ἡ ἐκκλησία τῆς 'Ρωσσίας καὶ ποία ἡ κατάστασις αὐτῆς;

Πῶς εἰσήχθη ὁ χριστιανισμὸς ἐν 'Ρωσσίᾳ εἰδομεν ἀλλαχοῦ. Ἐκεῖ παρετηρήσαμεν, ὅτι οἱ μητροπολῖται Κιέδου, οἱ ἀνώτεροι ἐπίσκοποι τῆς 'Ρωσικῆς ἐκκλησίας, οἵτινες μετὰ ταῦτα μετέθηκαν τὴν ἔδραν αὐτῶν εἰς Μόσχαν τὴν ἀποδᾶσαν πρωτεύουσαν τοῦ ρωσικοῦ ἡράτους, ἔχειροτονοῦντο καὶ ἐπέμποντο συνήθως ἀπὸ Κωνσταντινουπόλεως, ἐκεῖθεν ἐξαρτώμενοι. Ἡσαν δὲ 'Ελληνες ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον. Ἡ κατάστασις αὕτη διήρκει μέχρι τοῦ ΙΙ^{ου} αἰώνος. Τότε δὲ 'Ιερεμίας ὁ Β', πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως, διατρίβων ἐν 'Ρωσσίᾳ χάριν συλλογῆς ἐλεῶν ὑπὲρ τῶν ἐν Τουρκίᾳ ἐν ἀθλίᾳ καταστάσει διακειμένων ἐκκλησιῶν, παρακληθεὶς ὑπὸ τοῦ Τσάρου καὶ τοῦ ρωσικοῦ κλήρου, ἀνέδειξε τὸν τέως μητροπολίτην Μόσχας πατριάρχην. Ἐκτοτε ἐκυθεργάτο ἡ ρωσικὴ ἐκκλησία ὑπὸ πατριαρχῶν, ἀλλὰ καὶ αὐτῶν ἐξάρτησίς τις ἀσθενής ἀπὸ Κωνσταντινουπόλεως ἐπὶ τινα χρόνον ἐξηκολούθει, διότι ἐν 'Ρωσσίᾳ ἐκλεγόμενοι ἐπεκυροῦντο ὑπὸ τοῦ οἰκουμενικοῦ πατριάρχου. Τὰ ἐκκλησιαστικὰ πράγματα ἥρχισαν ἐν 'Ρωσσίᾳ νὰ διευθύνωνται ἐντελῶς ἀνεξαρτήτως, ἀφ' ὅτου ὁ Μέγας Πέτρος κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ ΙΙ^{ου} αἰώνος ἀκμάζων ἀνέλαβεν εἰς Ἀ. Δ. Κυριακοῦ

τὰς στιθαράς χειράς του τὰς ἡγίας τοῦ ῥωσσικοῦ κράτους. Ο μεγαλεπήδιος οὗτος καὶ δραστήριος αὐτοκράτωρ, διτις τὰ πάντα ἥθελε νὰ διευθύνῃ αὐτός, ἔθηκε δὲ διὰ τῶν μεταρρυθμίσεών του τὰς βάσεις τοῦ μεγαλείου τοῦ ῥωσσικοῦ ἔθνους, δὲν ἤρέσκετο νὰ βλέπῃ συγκεντρωμένην πᾶσαν τὴν ἐκκλησιαστικὴν δύναμιν ἐν ἐνὶ προσώσφι ἰσοδίως. Διὰ τοῦτο, ὅτε τῷ 1702 ἀπέθανεν ὁ πατριάρχης Ἀδριανός, ἀφῆκεν ἐπίτηδες κενὸν τὸν πατριαρχικὸν θρόνον μέχρι τοῦ 1722, καθ' ὃ διάστημα ἐπιτροπὴ προσωρινὴ ὑπὸ τὰς ἐμπνεύσεις αὐτοῦ διηγήθυνε τὰ ἐκκλησιαστικὰ πράγματα. Τῷ δὲ 1722 ὥρισθη ὑπ' αὐτοῦ ἀντὶ τοῦ πατριάρχου **σύνοδος** ἐξ ἐπισκόπων καὶ τινῶν πρεσβυτέρων ὡς ἀνωτάτη αὐτοκέφαλος ἐκκλησιαστικὴ ἀρχή, ἥτις ἐδρεύουσα ἐν Πετρουπόλει μέχρι τοῦτο τῇ συμπράξει καὶ τῆς κυβεργήσεως διοικεῖ τὴν ἐκκλησίαν τῆς Ῥωσίας. Οἱ Τσάροι διὰ τῶν ἐν τῇ συγόδῳ ἐπιτρόπων αὐτῶν ἐξασκοῦσιν ἐπ' αὐτῆς μεγίστην ἐπιρροήν, οἷαν σχεδόν ἄλλοτε οἱ βιζαντινοὶ αὐτοκράτορες ἐπὶ τῶν συγόδων καὶ τῶν πατριαρχῶν τῆς ἐποχῆς των. Ο μέγας Πέτρος συνέστησε πρῶτος σχολὰς πρὸς μόρφωσιν τοῦ κλήρου, ἀπήτησε δὲ προσόντα παρὰ τῶν χειροτονουμένων ἱερέων καὶ διέταξεν ἐν γένει τὰ μοναστηριακὰ καὶ ἐκκλησιαστικὰ πράγματα, περιορίσας τὸν ὑπέρμετρον ἀριθμὸν τῶν μοναστηρίων καὶ μοναχῶν καὶ ἐλαττώσας τὸν ἀριθμὸν τῶν ἑορτῶν, καθ' ὃς ἐπρεπε νὰ μὴ ἐργάζωνται ἐν τοῖς δημοσίοις γραφείοις. Πολλὴν μέριμναν ὑπὲρ τῆς ἐκκλησίας ἐπεδείξαντο καὶ οἱ διάδοχοι τοῦ Πέτρου, μάλιστα δὲ *Αἰκατερίνα η Β'*, *Νικόλαος δ Α'* καὶ *Αλέξανδρος δ Β'*.

Η λατρεία παρὰ τοῖς Ῥώσσοις ἐλαμπρύνθη διὰ τῆς γενναιοδωρίας μάλιστα τῶν Ῥώσσων ἡγεμόνων. Η ἐκκλησιαστικὴ μουσικὴ πρὸ πάντων βελτιωθεῖσα διὰ τῆς παραδοχῆς τῆς ἀρμονίας ἀνυψώθη εἰς θαυμασίαν ἀνάπτυξιν. Καὶ τὸ κήρυγμα δέ, τὸ δόπιον φωτίζον τὸν νοῦν τῶν ἀνθρώπων διὰ τῶν ἀληθειῶν τῆς πίστεως καὶ καταπολεμοῦν ἔνθεν μὲν τὰς δεισιδαιμονίας καὶ προλήψεις, ἔτέρωθεν δὲ τὴν ἀπιστίαν καὶ τὴν ἀδιαφορίαν, δύναται νὰ ἐγείρῃ καὶ διατηρήσῃ νέαν τινὰ ἀληθῆ θρησκευτικὴν ζωὴν,

ηρχισε νὰ ἀκούηται συχνότερον νῦν ἐν τῇ Ῥωσσίᾳ ἢ ἄλλοτε.⁷ Εν τῇ Ῥωσσικῇ ἐκκλησίᾳ ἑδελτιώθη μεγάλως ἐσχάτως ἡ παιδεία τοῦ αἰλήρου, ἀφ' ὅτου ἴδρυθησαν τέσσαρες θεολογικαὶ ἀκαδημίαι, ἐν Πετρουπόλει, ἐν Μόσχᾳ, ἐν Κιέδῳ καὶ ἐν Καζάν, καὶ πολλαὶ ἄλλαι θεολογικαὶ σχολαῖ.⁸ Η γειτνίασις τῆς σοφῆς Γερμανίας δὲν δύναται εἰμὴ νὰ ἔχῃ λίαν εὐεργετικὴν ἐπὶ τῆς θεολογικῆς μορφώσεως τοῦ Ῥωσσικοῦ αἰλήρου ἐπιρροήν. Τὴν Ῥωσσικὴν ἐκκλησίαν ἐκόσμησαν σπουδαῖοι θεολόγοι, οἷον ὁ Προκοποβίκιος ἐπὶ τοῦ μεγάλου Πέτρου ἀκμάσας καὶ τούτου σύμβουλος γενόμενος ἐν ταῖς ἐκκλησιαστικαῖς μεταρρυθμίσεσι, δογματικὸς σπουδαῖος, ὁ Πλάτων ὁ συγγραφεὺς τῆς γνωστῆς Κατηγήσεως, ὁ δογματικὸς Μακάριος, ὁ Φιλάρετος καὶ ἄλλοι. Ἐν Ῥωσσίᾳ ὑπάρχει μεγάλη πληθὺς αἱρέσεων, ὀνομάζονται δὲ οὗτοι *Ρασκολνίκοι*, δηλ. σχισματικοὶ καὶ ἀπεσχίσθησαν ἀπὸ τῆς Ῥωσσικῆς ὀρθοδόξου ἐκκλησίας ἐπὶ Νίκωνος τοῦ πατριάρχου κατὰ τὸν ΙΖ' αἰῶνα, διότι δὲν γιθέλησαν νὰ ἀναγνωρίσωσι τὰ ἐκ τῶν σφαλμάτων των διορθωθέντα λειτουργικὰ βιθλία.⁹ Ενεκα τῆς παχυλῆς των ἀμαθείας περιέπεσον οἱ *Ρασκολνίκοι* εἰς διαφόρους μωράς προλήψεις καὶ διειδαιμονίας, διηγρέθησαν δὲ μεταξύ των. Η Ῥωσσικὴ ἐκκλησία διατηρεῖ ἐν πάσῃ σχεδὸν τῇ *Ασίᾳ* εραποστόλους κηρύττοντας τὸ Εὐαγγέλιον καὶ ἔξαπλοιντας τὸν ὀρθόδοξον χριστιανισμὸν παρὰ τοῖς βαρβάροις ἐθνικοῖς. *Πρὸς τοὺς ἀλλοδόξους* οἱ Ῥώσσοι προσηγένεχθησαν πάντοτε μετὰ θυμασίας ἀνοχῆς. Μόνον ἐν Πολωνίᾳ ἔνεκα λόγων ἐθνικῶν ὑπῆρξαν καὶ ὑπάρχουσιν ἔξημμένα τὰ πάθη μεταξύ καθολικῶν καὶ ὀρθοδόξων. Οἱ ὀρθόδοξοι Ῥώσσοι ἰσχύοντες νῦν καταπιέζουσι τοὺς καθολικοὺς Πολωνούς, ὅπως ἄλλοτε, ὅτε ὑφίστατο τὸ ἰσχυρὸν Πολωνικὸν κράτος, οἱ τελευταῖοι οὗτοι ἐκείνους.

Δ'.

Αἱ λοιπαὶ αὐτοκέφαλοι δρυθόδοξοι ἐκκλησίαι.

§ 50.

*Αἱ δρυθόδοξοι ἐκκλησίαι Αὐστρίας, Βλαχίας,
Σερβίας, Μαυροβουνίου καὶ Ἰβηρίας.*

1. *Αἱ δρυθόδοξοι ἐκκλησίαι τῆς Αὐστρίας.*

Πλὴν τῶν ἐν Τουρκίᾳ δρθοδόξων ἐκκλησιῶν, τῶν τεσσάρων δηλ. πατριάρχειων, Κωνσταντινουπόλεως, Ἀλεξανδρείας, Ἀντιοχείας καὶ Ἱεροσολύμων, τῆς αὐτοκεφάλου δρθοδόξου ἐκκλησίας τῆς Κύπρου καὶ τῶν ἀνεξαρτήτων ἐκκλησιῶν τῆς Ἑλλάδος καὶ τῆς Ρωσίας ὑπάρχουσι καὶ αἱ ἑξῆς αὐτοκέφαλοι δρθόδοξοι ἐκκλησίαι. *Ἡ ἐκκλησία τῶν ἐν Αὐστρίᾳ δρυθοδόξων.* Οἱ δρθόδοξοι οὗτοι Σέρβοι ὄντες, Βλάχοι καὶ Ρουθήνοι ὑπὸ τὸν ἀρχιεπίσκοπον Κάρλοβιτζ τελοῦντες, ὑπήγοντο ἀλλοτε διὰ τῶν ἀρχιεπισκόπων Πεκίου ἢ Βελιγραδίου ὑπὸ τὸν οἰκουμενικὸν πατριάρχην Κωνσταντινουπόλεως, ἀλλὰ τῷ 1740, ὡς ἀνήκοντες εἰς κράτος ἀνεξάρτητον, ἔχωρίσθησαν διοικητικῶς καὶ ἀπετέλεσαν δρθόδοξον αὐτοκέφαλον ἐκκλησίαν. Σήμερον ὑπάγονται οἱ δρθόδοξοι οὗτοι τῆς Αὐστρίας ὑπὸ τρεῖς αὐτοκεφάλους ἀρχιεπισκόπους, τοῦ Κάρλοβιτζ, τῆς Ἐρμανσταδτ καὶ τοῦ Τσέρνοβιτζ, ειναὶ δὲ περὶ τὰ τέτσαρα ἑκατομμύρια, ὑπάρχει δὲ πρὸς μόρφωσιν τοῦ δρθοδόξου αἰλήρου αὐτῶν πλὴν ἀλλων ἐκκλησιαστικῶν σχολῶν καὶ θεολογικὴ σχολὴ ἐν τῷ ἐν Τσέρνοβιτζ Πανεπιστημίῳ.

2. *Ἡ δρυθόδοξος ἐκκλησία τῆς Βλαχίας.*

Ἡ ἐκκλησία αὕτη ὑπὸ τοὺς μητροπολίτες Βουκουρεστίος καὶ Ἰασίου τελοῦσα ὑπήγετο ἀλλοτε ὑπὸ τὸν οἰκουμενικὸν πατριάρχην, ὃ φ' ὅι περιήλθε κατὰ μικρὸν μετὰ τὴν ἀλωσιν τῆς Κων-

σταντινουπόλεως. Έν προτέροις χρόνοις, ότε είχον άποτελέσει οἱ Βλάχοι κράτος ἀνεξάρτητον ἐπὶ τῶν βυζαντινῶν αὐτοκρατόρων, ήσαν καὶ ἐκκλησιαστικῶς ἀνεξάρτητοι. Κηρυχθείσης τῆς Βλαχίας ἡμιανεξαρτήτου ἡγεμονίας διὰ τῆς συνθήκης τῶν Παρισίων τῷ 1856, ὁ ἡγεμών Κούζας ἐκήρυξε καὶ τὸ αὐτοκέφαλον τῆς Βλαχικῆς ἐκκλησίας, κατὰ τὰ ἀνέκαθεν ἐν τῇ ἡμετέρᾳ ἐκκλησίᾳ ἴσχυοντα, καθ' ἡ ἐκκλησιαστικὴ τάξις δέον νὰ ἀκολουθῇ τὴν πολιτικὴν καὶ κράτος ἀνεξάρτητον δέον νὰ ἔχῃ καὶ ἀνεξάρτητον ἐκκλησίαν.

Ἡ ἀνεξαρτησία αὕτη ἐγένετο πλήρης, ἀφ' ὅτου ἡ Βλαχία μετὰ τὸν τελευταῖον ρωσσοτουρκικὸν πόλεμον διὰ τῆς συνθήκης τοῦ Βερολίνου τῷ 1878 ἐγένετο ἀνεξάρτητον βασίλειον. Ὁ βλαχικὸς κλῆρος μορφοῦται ἐν ταῖς θεολογικαῖς σχολαῖς τοῦ Βουκουρεστίου καὶ τοῦ Ἱασίου καὶ ἐν ἄλλοις μικροτέροις ἐκκλησιαστικοῖς σεμιναρίοις. Ἡ ὑπὸ τοῦ Κούζα δήμευσις τῶν κτημάτων τῶν ἑλληνικῶν μονῶν ἐν Βλαχίᾳ κατὰ τὸ 1863 περιήγαγεν εἰς σύγκρουσιν τὴν ἐκκλησίαν τῆς Βλαχίας πρὸς τὸ οἰκουμενικὸν πατριαρχεῖον. Ἐπίσης δὲ καὶ ἡ ἀπαίτησις τῶν Βλάχων νὰ ἐπιβληθῶσι Τουμάνοι ἐπίσκοποι, ἵερεῖς καὶ διδάσκαλοι εἰς τὰς ἑλληνικωτάτας Κουτσοθλαχικὰς κοινότητας τῆς Μακεδονίας κατέστησε λίαν τεταμένας τὰς πρὸς τὴν Ἑλλάδα καὶ τὸ πατριαρχεῖον σχέσεις τῆς Τουμανίας (1907), ὅθεν ἐπήγασαν καὶ οἱ τελευταῖοι διωγμοὶ τῶν ἐν Βλαχίᾳ ἐγκατεστημένων Ἑλλήνων καὶ αἱ ἀπελάσεις αὐτῶν ἀπὸ τοῦ Βλαχικοῦ ἐδάφους! Ἐπὶ τέλους δμως ἐπῆλθεν ἡ ποθουμένη συμφιλίωσις.

3. Ἡ δροθόδοξος ἐκκλησία τῆς Σερβίας.

Οἱ Σέρβοι, ὅπως καὶ οἱ Βλάχοι, ὅντες ἐκκλησιαστικῶς ἀνεξάρτητοι ἐπὶ τῶν βυζαντινῶν χρόνων, ἐζήτησαν καὶ ὑπήχθησαν ὑπὸ τὸν οἰκουμενικὸν πατριάρχην τῷ 1766, ἵνα ἔχωσι τὴν ἴσχυρὰν προστασίαν αὐτοῦ κατὰ τῶν καταπιέσεων τῶν Ὀθωμανῶν (ὅρα ἐκκλησιαστικὴν ίστορίαν Σεργίου Μακράλου παρὰ Σάθα Μεσαιων. Βιβλιοθ. Γ' σελ. 251). Ἀλλ' ὅτε τῷ 1830 διὰ τοῦ Ὁδρέγονδιτς ἐγένετο ἡ Σερβία ἡμιανεξάρτητος ἡγεμονία, κατέ-

στη πάλιν καὶ ἐκκλησιαστικῶς αὐτοκέφαλος ὡς ἦτο πρέπον, τῷ δὲ 1878 διὰ τῆς συνθήκης τοῦ Βερολίνου κηρυχθείσης καὶ τῆς Σερβίας βασιλείου ἀπέδη καὶ ἡ ἐκκλησιαστικὴ ἀνεξαρτησία αὐτῆς πλήρης. Ἡ σερβικὴ ἐκκλησία διοικεῖται ὑπὸ τοῦ μητροπολίτου Βελιγραδίου ἔχοντος περὶ ἑαυτὸν σύνοδον Σέρβων ἐπισκόπων. Ἐγ Βελιγραδίῳ μορφοῦται θεολογικῶς δὲ Σερβικὸς κλῆρος. Οἶονετ παράρτημα τῆς σερβικῆς ἐκκλησίας εἰναι ἡ τοῦ *Μαυροβουνίου*, οὗ ἐκκλησιαστικῶς προστατεῖ ὁ ἐν Κετίγνη μητροπολίτης Μαυροβουνίου. Οἱ Μαυροβουνίοι εἰναι σερβικῆς ἐθνικότητος.

4. Ἡ ἐν Ἰβηρίᾳ τοῦ Καυκάσου δρυσόδοξος ἐκκλησία.

Αὕτη ἄλλοτε ἦτο ἐντελῶς ἀνεξάρτητος ὑπὸ δύο ἀρχιεπισκόπους, τὸν τῆς ἄνω λεγομένης Ἰβηρίας καὶ τὸν τῆς κάτω Ἰβηρίας, ἀλλ' ἀφ' ὅτου οἱ Ἰβηρες ἐζήτησαν κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ δεκάτου διγάδου αἰώνος ἐναγαπτίον τῶν πιέσεων τῶν Τούρκων καὶ τῶν Περσῶν τὴν προστασίαν τῶν Ρώσων καὶ περιήλθον ὑπὸ τὴν ρωσικὴν ἔξουσίαν, ὑπήγθησαν καὶ πολιτικῶς καὶ ἐκκλησιαστικῶς εἰς τὰς ρωσικὰς πολιτικὰς καὶ ἐκκλησιαστικὰς ἀρχάς.

5. Ἡ ἐκκλησία ἡ ἐξαρχία τῆς Βουλγαρίας.

§ 51.

Tὸ Βουλγαρικὸν ζήτημα.

Οἱ Βούλγαροι, ὡς οἱ Σέρβοι καὶ οἱ Βλάχοι, ἐπὶ τῶν βυζαντινῶν χρόνων μετὰ τῆς πολιτικῆς των ἀνεξαρτησίας ἀπέκτησαν καὶ τὸ ἐκκλησιαστικὸν αὐτοκέφαλον ὑπὸ τοὺς ἀρχιεπισκόπους Ὁχρίδος καὶ Τυρνάβου. Ἀλλὰ τῷ 1767 πιεζόμενοι ὑπὸ τῶν Τούρκων ἐζήτησαν οἰκειοθελῆς, διποτέ οἱ Σέρβοι, τὴν ὑποταγήν των ὑπὸ τὸν οἰκουμενικὸν πατριάρχην (παράθαλε τοῦ αὐτοῦ Σεργίου Μακαρίου ἐκκλησιαστικὴν ἴστορίαν σελ. 252). Ἀλλὰ ἀπὸ τοῦ 1860, ἀφ' ὅτου εἶδον ἀνεξαρτήτους καὶ πολιτικῶς καὶ ἐκκλησιαστικῶς καὶ τοὺς Ἑλληνας καὶ τοὺς Βλάχους καὶ τοὺς

Σέρβους, ἐπεθύμησαν καὶ ἐζήτησαν καὶ αὗτοὶ τὴν ἀνεξαρτησίαν των κατ’ ἀρχὰς μὲν τὴν ἐκκλησιαστικήν, εἰτα δὲ καὶ τὴν πολιτικήν. Αἱ ἀξιώσεις των ὅμως ἀπ’ ἀρχῆς περὶ ἐκκλησιαστικῆς ἀνεξαρτησίας καὶ περὶ σχηματισμοῦ ἔξαρχίας ἢ ἐκκλησίας αὐτοκεφάλου ἐγένοντο οὕτως ἀτόπως καὶ τόσον ἐναντίον τῶν ἴσχυόντων ἐν τῇ ἡμετέρᾳ ἀνατολικῇ ἐκκλησίᾳ, ὥστε πρὸς τὴν τέως κανονικὴν προτεσταμένην αὐτῶν ἀρχὴν τὸν οἰκουμενικὸν πατριάρχην περιῆλθον ἀμέσως εἰς ἀδιάλλακτον σύγκρουσιν. Δὲν ἦρκουντο δηλ., ὡς προέτεινεν αὐτοῖς τῷ 1868 ὁ πατριάρχης Γρηγόριος δ΄ Σ’, νὰ συγκροτήσωσιν ἐκκλησίαν ἢ ἔξαρχίαν Βουλγαρικὴν ἀνεξάρτητον περιοριζομένην ἐν τῇ κυρίως Βουλγαρίᾳ, ἐν ἐπαρχίαις ἀμιγοῦσι Βουλγαρικοῦ πληθυσμοῦ, μετὰ ἔξαρχου ἐδρεύοντος ἐν Βουλγαρίᾳ καὶ ὑπ’ αὐτῶν ἐκλεγομένου, ἀλλ’ ἐπικυρουμένου ὑπὸ τοῦ οἰκουμενικοῦ πατριάρχου, ἀλλ’ ἥθελον οἱ πανταχοῦ τῆς Μακεδονίας καὶ Θράκης σλαβιστὶ διμιλοῦντες, εἴτε ἔχουσι βουλγαρικὸν τὸ φρόνημα εἴτε μή, νὰ ἀποτελέσωσι μετὰ τῶν ἐν τῇ κυρίως Βουλγαρίᾳ οἰκούντων ἵδιαν ἐντελῶς ἀνεξάρτητον ἐκκλησίαν τῶν Βουλγάρων μετὰ κέντρου τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ὅπου παρὰ τῷ "Ἐλληνι οἰκουμενικῷ πατριάρχῃ γὰρ ἐδρεύῃ ὡς δεύτερος πατριάρχης ἢ κεφαλὴ αὐτῆς ἢ ὁ ἔξαρχος αὐτῆς, γὰρ ὑφίστανται δὲ οὕτως ἐν τῇ εὐρωπαϊκῇ Τουρκίᾳ δύο ἐκκλησίαι ἐκ παραλλήλου, ἢ Ἑλληνικὴ καὶ ἡ βουλγαρική, ἀμφότεραι τὰ κέντρα των καὶ τὸν ἀρχηγόν των ἔχουσαι ἐν Κωνσταντινουπόλει!" Ἡέσουν δὲ νὰ περιλάβωσιν εἰς τὴν ἐκκλησίαν των καὶ ἐπαρχίας τῆς Μακεδονίας καὶ τῆς Θράκης, αἱ δοποῖαι οὐδέποτε ἀνήκον εἰς τὴν βουλγαρικὴν ἐκκλησίαν, τούναντίον ἀνέκαθεν ὑπῆρχοντο ὑπὸ τὸν οἰκουμενικὸν πατριάρχην, ἔχουσι δὲ καὶ ὅπου παρὰ τινῶν τῶν κατοίκων λαλεῖται ἡ σλαβοϊκὴ γλώσσα ἑλληνικώτατον τὸ φρόνημα! Αἱ τοιαῦται ἀξιώσεις τῶν Βουλγάρων ἤσκαν προφανῶς ἄτοποι καὶ ἀντικανονικαῖ! Οἱ κανόνες ἀναγνωρίζουσιν ἐν ἑκάστῃ ἐπαρχίᾳ ἢ πόλει ἔνα ἐπίσκοπον, ἀπαγορεύουσι δέ, ἵνα ἐν τῇ αὐτῇ ἐπαρχίᾳ ἢ τῇ αὐτῇ πόλει ὑπάρχωσι δύο ἐπίσκοποι. "Ο Η' κανὼν τῆς Α' οἰκουμενικῆς συνόδου λέγει βῆτῶς: «Ἴνα μή ἐν τῇ αὐτῇ πόλει

δύο έπισκοποι ώστιν». Ούδέποτε ἐν τῇ ἀνατολικῇ ἐκκλησίᾳ οἱ δρθόδοξοι ἡσαν διγρημένοι ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ ἑθνοφυλετισμοῦ κατὰ τὰς διαφόρους ἔθνικότητας οὕτως, ὥστε ἐκάστη ἔθνικότης ἐν μιᾷ καὶ τῇ αὐτῇ χώρᾳ νὰ ἔχῃ ἴδιον πνευματικὸν ἀρχηγὸν καὶ νὰ ὑπάρχωσιν ἐπομένως δύο ἢ πλειότεροι ἐπίσκοποι ἐν τῇ αὐτῇ ἐπαρχίᾳ. Διὰ τοῦτο τὸ οἰκουμενικὸν πατριαρχεῖον δὲν ἤδυνατο νὰ ἀνεχθῇ τὰς ἀξιώσεις ταύτας καὶ ἀπέκρουσεν αὐτάς. Ἐπειδὴ δὲ ἡ Πύλη ὑπὸ τῆς Ῥωσικῆς πολιτικῆς, οἵτις ὑπερήσπιζε τὰς τάσεις ταύτας τῶν Βουλγάρων, πιεζομένη ἐνέδωκεν εἰς τὰς αἰτήσεις αὐτῶν καὶ ἤδρυσε τῷ 1872 διὰ φιρμανίου βουλγαρικὴν ἐξαρχίαν περιλαβούσαν οὐ μόνον τὴν κυρίως Βουλγαρίαν, ἀλλὰ καὶ πλειστα μέρη τῆς Μακεδονίας καὶ τῆς Θράκης διαμαρτυρόμενα κατὰ τῆς τοιαύτης ἀποσπάσεως ἀπὸ τοῦ οἰκουμενικοῦ πατριαρχείου καὶ θέλοντα νὰ μένωσι πατριαρχικά καὶ ἑλληνικά, μετὰ ἐξάρχου ἢ ἀρχηγοῦ αὐτῆς ἢ δευτέρου πατριάρχου, ἕδρεύοντος ἐν Κωνσταντινουπόλει, διεμαρτυρήθη δικαίως δο οἰκουμενικὸς πατριάρχης "Ανθιμος ὁ Σ", ἀφώρισε τὸν ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐγκαθιδρυθέντα πρῶτον ἐξαρχὸν τῶν Βουλγάρων "Ανθιμον" τὸν πρώην Βιδύνης καὶ διὰ μεγάλης τοπικῆς συνόδου τῷ αὐτῷ ἔτει ἐν Κωνσταντινουπόλει συγκροτηθείσης ἐκήρυξε σχισματικούς, δηλ. ἐπαναστάτας καὶ ἀντάρτας κατὰ τῆς ἀνωτέρας αὐτῶν κανονικῆς ἀρχῆς καὶ ἀποκεκομένους ἀπὸ τοῦ σώματος τῆς δρθοδόξου ἐκκλησίας, πάντας τοὺς Βουλγάρους τοὺς ἀκολουθούσας τὴν οὕτως ἀντικαγονικῶς γενομένην βουλγαρικὴν ἐξαρχίαν. Οἱ Βουλγαροί ἐν τούτοις καταρθώσαντες τῇ προστασίᾳ τῆς αὐτῆς ἴσχυρας Δυνάμεως τῆς προστατευούσης αὐτοὺς νὰ ἐκδοθῶσι τὰ ἀναγκαῖα βεράτια διορισμοῦ Βουλγάρων ἐπισκόπων ἐν Μακεδονίᾳ καὶ Θράκῃ, καταλαμβάνουσι πολλαχοῦ διὰ τῆς βίας ἑλληνικὰς ἐκκλησίας καὶ ἑλληνικὰ μοναστήρια καὶ σχολεῖα, ἀποδιώκουσι τοὺς "Ἐλληνας κληρικούς, μοναχούς καὶ διδασκάλους καὶ διαπράττουσιν ἀνηκούστους ἄλλας κατὰ τῶν Ἑλλήνων βιαιοπραγίας. Τῷ 1876 ἐγείρουσι τέλος τὴν γελοίαν ἐπανάστασιν τοῦ Τατάρ Παζαρτζίκην καὶ προκαλοῦσι τὰς σφαγὰς τοῦ Βατάκου οὕτω δὲ δίδουσιν ἀφορμὴν

εἰς τὸν ῥωσσοτουρκικὸν πόλεμον τοῦ 1877—1878, κατόπιν τοῦ δποίου διὰ τῆς συνθήκης τοῦ Βερολίνου ἰδρύεται τῷ 1878 βουλγαρική, τῷ Σουλτάνῳ κατ' ὅνομα ὑποτελής ἡγεμονία, εἰς ἣν προστίθεται τῷ 1885 διέρπαγῆς καὶ πραξικοπήματος ἡ Ἀνατολικὴ Ῥωμανία ἡ ὑπὲρ τὰς ἐκατὸν χιλιάδας ἑλληνικοῦ πληθυσμοῦ περιλαμβάνουσα, τῆς Εὐρώπης ἀνεχομένης καὶ τῆς Τουρκίας μὴ τολμώσης διὰ τὸν φόδον τῆς Ῥωσίας νὰ παρεμποδίσῃ τὸ πρᾶγμα.

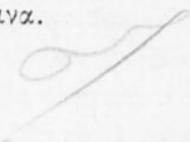
Οἱ Βούλγαροι καὶ πάλιν δὲν πείθονται νὰ πειορίζηται ἡ βουλγαρικὴ ἐκκλησία τῶν ἐν τῇ βουλγαρικῇ ἡγεμονίᾳ μετὰ τῶν νέων μεγάλων ὀρίων της, ἀλλ᾽ ἔξακολουθοῦσι νὰ ἀξιῶσι πάντοτε νὰ ἔδρεύῃ ὁ ἔξαρχός των ἐν Κωνσταντινούπολει καὶ ἡ ἐκκλησία τῶν νὰ ἐκτείνηται ἐν Μακεδονίᾳ καὶ Θράκῃ καὶ ἐπὶ ἑλληνικῶν ἡ ἑλληνικὰ φρονούντων πληθυσμῶν, διότι ὑπὸ τὸ πρόσχημα τῶν ἐκκλησιαστικῶν ἀπαίτήσεων κρύπτουσι πάντοτε σχέδιον πολιτικόν, δηλ. τὴν πολιτικὴν ἐπικράτησίν των ἐν Μακεδονίᾳ καὶ Θράκῃ. Τὸ οἰκουμενικὸν πατριαρχεῖον πιέζεται τοσοῦτον ὑπὸ τῆς Πύλης πρὸς χάριν τῶν Βουλγάρων, ὥστε Διονύσιος ὁ Ε' καὶ ἔνεκκ τοῦ λόγου τούτου κηρύττει τῷ 1890 τὴν ἐκκλησίαν ἐν διωγμῷ, δτε ἐκλείσθησαν αἱ ὀρθόδοξοι ἐκκλησίαι πανταχοῦ ἐπὶ τινα χρόνον πρὸς ἔνδειξιν πένθους. Τῷ 1901 ἐγείρουσιν οἱ Βούλγαροι ταραχὰς ἐν Βουλγαρίᾳ, ἵνα λάθωσι διὰ νέου πραξικοπήματος ἀφορμῆγε νὰ καταλάθωσι τὴν Μακεδονίαν, ώς κατέλαθον τὴν Ἀνατολικὴν Ῥωμανίαν. Ἡ Ῥωσία καὶ ἡ Αὐστρία φοδούμεναι μήπως ἐκ τῶν ταραχῶν τούτων ἀνακινηθῆ τὸ Ἀνατολικὸν ζήτημα καὶ θέλουσαι ἐπὶ τοῦ παρόντος τὴν ἡσυχίαν ἐν τῇ Ἀνατολῇ ζητοῦσι μεταρρυθμίσεις ἐν Μακεδονίᾳ ὑπὲρ τῶν χριστιανῶν, ἵνα ἐπέλθῃ ἡ τάξις, ἀλλ' ἡ Πύλη κωφεύει. Τῷ 1903 ἐκρήγνυται τελεία ἐπανάστασις τῶν Σλαύων ἐν Μακεδονίᾳ ὑποστηριζομένων ὑπὸ βουλγαρικῶν στιφῶν ἐκ Βουλγαρίας εἰσαλόντων. Οἱ Τούρκοι δημως καταστέλλουσι διὰ τῆς βίας τὴν ἐπανάστασιν ταύτην. Ἐπειδὴ δὲ ἡ Μακεδονία πληροῦται συμμοριῶν βουλγαρικῶν ὑποστηριζομένων ὑπὸ κομιτάτων ἐν Σόφιᾳ ἔδρευσ-

των καὶ καταδιωκουσῶν διὰ δολοφογιῶν καὶ παντὸς ἄλλου βιαίου μέσου πᾶν δὲ τι ἑλληνικὸν καὶ πολλαχοῦ προθανουσῶν εἰς σφαγῆς τῶν κατοίκων δλοκλήρων ἑλληνικῶν η̄ ἑλληνιζόντων χωρίων, τοῦτο ἀναγκάζει τοὺς ἑλληνικοὺς πληθυσμούς νὰ ἀμυνθῶσι καὶ δι' ἐνόπλων ἑλληνομακεδονικῶν σωμάτων νὰ ἀποκρούσωσι τὴν βίαν διὰ τῆς βίας. Ἐπειδὴ δὲ οὕτως η̄ Μακεδονία ἐγένετο τὸ θέατρον μεγάλων ταραχῶν καὶ ἀναστατώσεων, ἀναγκάζεται η̄ Εὐρώπη νὰ ἀναθέσῃ τῇ Ρωσίᾳ καὶ τῇ Αὐστρίᾳ, ὡς διμόροις τῇ Τουρκίᾳ ἐπικρατεῖσι καὶ ἐνδιαφερομέναις πλειότερον διὰ τὴν τάξιν ἐν ταῖς χώραις τοῦ Αἴμου, νὰ διευθετήσωσι τὰ πράγματα τῆς Μακεδονίας καὶ ἐπαναφέρωσι τὴν ήσυχίαν, ἣν ἀπεδείχθη ἀνίκανος νὰ τηρήσῃ η̄ Πύλη. Ἐν Μύρτσεγ ἀποφασίζεται παρὰ τῶν Δυνάμεων τούτων νὰ εἰσαχθῇ ἐν Μακεδονίᾳ μικτὴ χωροφυλακὴ ὑπὸ Εὐρωπαίους ἀξιωματικούς, ἵνα τηρῇ τὴν τάξιν καὶ οἰκονομικὸς καὶ διοικητικὸς ἔλεγχος. Η̄ Πύλη ἀναγκάζεται μετὰ ἐπίδειξιν τῶν εὐρωπαϊκῶν στόλων ἐν Μυτιλήνῃ (1905) νὰ δεχθῇ τὴν νέαν κατάστασιν. Η̄ ἀθλιότης ὅμως καὶ ταραχὴ ἔξακολουθεῖ καὶ μετὰ ταῦτα. Η̄ θηριωδία καὶ η̄ βαρβατης τῶν Βουλγάρων ἐκσπᾷ κατὰ τῶν φιλειρηνικῶν καὶ ἀθώων Ἑλλήνων τῶν κατοικούντων ἐν Βουλγαρίᾳ καὶ Ἀνατολικῇ Ρωμυλίᾳ. Πυρπολεῖται η̄ Ἀγχαλος, διώκονται δὲ οἱ "Ἐλληνες ἀπανθρώπως" ἐν Βάρνη, ἐν Στενημάχῳ, ἐν Φιλιππούπολει καὶ ἀλλαχοῦ καὶ αἱ ἐκκλησίαι των καὶ τὰ μοναστήριά των ἐναντίον παντὸς δικαίου, ἐγκατέλουσται τῶν διατάξεων τῆς βερολινίου συνθήκης ἀρπάζονται, τὰ δὲ σχολεῖα των κλείονται καὶ πολλαὶ χιλιάδες ἐξ αὐτῶν μὴ ὑποφέρουσται τοὺς διωγμούς τούτους ἐκπατρίζονται φεύγουσαι εἰς τὴν Τουρκίαν καὶ τὴν Ἑλλάδα (1907). Οἱ "Ἐλληνες ἀρχιερεῖς Μακεδονίας καὶ Θράκης κατηγοροῦνται ὑπὸ τῶν Βουλγάρων ὡς εύνοοῦντες τὴν ἀμυναν τῶν ἑλληνικῶν πληθυσμῶν, ἀπειλοῦνται διὰ μεταθέσεων καὶ ἀνακλήσεων ὑπὸ τῆς Πύλης καὶ ἀποκλείονται ἀπὸ τῆς συμμετοχῆς εἰς τὰ ἐπαρχιακὰ συμβούλια. Τὸ οἰκουμενικὸν πατριαρχεῖον πιέζεται πάντοθεν, η̄ δὲ Ἑλλὰς δι' ἐπανέιλημένων διακοινώσεων ἀπειλεῖται ὑπὸ τῆς Πύλης καὶ τῶν

Δυνάμεων, διότι δὲν κατορθοῖ, ώς ἀπαιτοῦσιν αὗται, γὰρ παύση πᾶσα
ἄμυνα τῶν Ἑλλήνων ἐν Μακεδονίᾳ καὶ νὰ ἀφεθῶσιν οἱ ἐκεῖ ἑλλη-
νικοὶ πληθυσμοὶ εἰς τὴν διάκρισιν τῶν ἔξικολουθουσῶν νὰ λυμαί-
νωνται τὴν χώραν βουλγαρικῶν συμμοριῶν. Αἱ μεγάλαι Δυνάμεις,
ἐπειδὴ συγκρούονται τὰ συμφέροντα αὐτῶν, δὲν συνεφώνουν γὰρ
λάβωσιν δριστικὰ μέτρα, ἵνα ἐπαναφέρωσι τὴν τάξιν καὶ τὴν
ῆσυχίαν εἰς τὴν τλήμονα χώραν. Καὶ τοιουτοτρόπως διγωνί-
ζετο ἡ ἀπερίγραπτος καὶ κρισιμωτάτη κατάστασις ἐν αὐτῇ. Εἰς τοι-
οῦτο σημεῖον εὑρίσκεται καὶ σήμερον τὸ βουλγαρικὸν ζήτημα, τὸ
δόπιον δικαίως κρατεῖ ἐν συγκινήσει καὶ ταραχῇ δόλοκληρον τὸν
ἑλληνισμόν, διότι ἐν αὐτῷ κινδυνεύουσι καὶ ἀπειλοῦνται οὐ μόνον
τὰ πατροπαράδοτα καὶ ὑπ' αὐτῶν τῶν κατακτητῶν διὰ φιρμανίων
ἀνεγνωρισμένα καὶ ὑπὸ εὐρωπαϊκῶν συνθηκῶν ἐπικεκυρωμένα δι-
καιώματα καὶ προνόμια τοῦ οἰκουμενικοῦ πατριαρχείου καὶ αἱ
βάσεις τοῦ πολιτεύματος τῆς ἀνατολικῆς ἐκκλησίας καὶ τῶν θείων
καὶ Ἱερῶν κανόνων αὐτῆς, ἀλλὰ καὶ ὅψιστα συμφέροντα τοῦ ἑλλη-
νισμοῦ, διότι πρόκειται περὶ ἐσχεδιασμένης καὶ ἐπιδιωκομένης ὑπὸ¹
τῶν Βουλγάρων ἀρπαγῆς τῆς Μακεδονίας καὶ Θράκης τῶν ἑλλη-
νικωτάτων τούτων ἐπαρχιῶν, μεθ' ὧν συνδέεται τὸ μέλλον τοῦ ἑλ-
ληνισμοῦ. Εὐτυχῶς ὁ τελευταῖος ἔνδιξις πόλεμος τῆς Ἑλλάδος
κατὰ τῶν Βουλγάρων τῷ 1913 ἐδειλίωσε τὴν κατάστασιν· διότι
καὶ μέγα μέρος νῦν τῆς Μακεδονίας ἔγινεν ἑλληνικὴ χώρα καὶ οἱ
μένοντες ὑπὸ Βουλγαρικήν ἔξουσίαν "Ἑλληνες θὰ είναι ὑπὸ τὴν
προστασίν τῆς Ἰσχυρᾶς Ἑλλάδος, οἱ δὲ Βούλγαροι δὲν θὰ δύ-
νανται ἀτιμωρητεῖ πλέον νὰ πιέζωσι τὰς ἑλληνικὰς κοινότητας.
Οἱ δρθόδοξοι εἶναι περὶ τὰ 140 ἔκατομμάρια.

ΣΗΜ. Αἱ ἀπὸ τῶν δρθοδόξων κεχωρισμέναι ἐν τῇ Ἀνατολῇ
ἐκκλησίαι τῶν *Νεστοριανῶν*, *Ιανωβιτῶν*, *Ἀρμενίων*, *Κο-
πτῶν*, *Ἄβυσσινῶν* καὶ *Μαρωνιτῶν* (σημ. § 33) ἔμειναν κατὰ
τοὺς νεωτέρους χρόνους ἐν τῇ αὐτῇ ταπειγώσει καὶ ἀδυνατίᾳ,
ἐν ἥ ἀπ' ἀρχῆς διετέλουν. Ἡ ἴστορία αὐτῶν οὐδὲν σχεδόν ἀξιο-
σημείωτον γεγονός ἔχει νὰ ἀναγράψῃ. Οἱ καθολικοὶ καὶ οἱ δια-
μαρτυρόμενοι ἐπειράθησαν καὶ τὰς ἐκκλησίας ταύτας νὰ προση-

λυτίσωσιν, ἐπέτυχον δὲ μάλιστα οἱ καθολικοὶ ἵκανοις δπαδοὺς αὐτῶν γὰρ ἀποσπάσωσιν ἀπὸ τῶν πατρίων δογμάτων. Καθὼς ὑπάρχουσιν εὐάριθμοὶ τινες οὖνται ἡ γραικοκαθολικοί, οὕτως ἔχομεν νῦν καὶ δλίγους τιγᾶς Κόπτας, Ἰακωβίτας καὶ Ἀρμενίους οὖγίτας, δηλ. ἡγωμένους μετὰ τῆς Ῥώμης. Οἱ Μαρωνίται· ἥδη ἀπὸ ἀρχαιοτέρων χρόνων (1182) εἰχον δεκθῆ τὸν καθολικισμόν. Τῶν διαμαρτυρομένων ἱεραποστόλων αἱ ἐνέργειαι ἀπέφερον παρὰ τοῖς λαοῖς τούτοις δλιγωτέρους καρπούς. Μόνον παρὰ τοῖς Νεστοριανοῖς εὑρεν ὁ προτεσταντισμὸς ὑποδοχήν τινα.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΟΝ

ΣΤΟΙΧΕΙΩΔΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΗ ΙΣΤΟΡΙΑ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

§ 1 *Tί εἶναι Ἐκκλησιαστικὴ Ἰστορία;*

ΠΕΡΙΟΔΟΣ Α'.

Ἰστορία τῆς Ἐκκλησίας ἀπὸ τῆς ἰδρύσεως αὐτῆς μέχρι τοῦ M. Κωνσταντίνου (1—323).

§ 2.—Τίς ή θρησκευτική καὶ γήθική κατάστασις τοῦ κόσμου κατὰ τοὺς χρόνους τῆς ἐμφανίσεως τοῦ χριστιανισμοῦ;

§ 3.—Πῶς ἴδρυθη διὰ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ ἡ ἐκκλησία καὶ ποῦ διεδόθη τὸ πρώτον;

§ 4.—Πῶς ἐξηπλώθη μετὰ ταῦτα ὁ χριστιανισμὸς καὶ πρὸς τίνας δυσχερεῖς ἐπάλαισεν ἡ ἐξάπλωσίς του;

§ 5.—Τίνες εἶναι οἱ κατὰ τῶν χριστιανῶν διωγμοί;

§ 6.—Περὶ τῶν πατέρων καὶ ἐκκλησιαστικῶν συγγραφέων τῶν πρώτων αἰώνων ἀπὸ Χριστοῦ.

7.—Περὶ τῶν ἀποστολικῶν πατέρων.

§ 8.—Περὶ τῶν ἀπολογητῶν.

§ 9.—Περὶ τῶν Ἀλεξανδρινῶν θεολόγων.

§ 10.—Περὶ Ὡριγένους καὶ ὄλλων πατέρων.

§ 11.—Περὶ Εἰρηναίου καὶ λοιπῶν συγγραφέων τοῦ Β' καὶ Γ' αἰώνος.

§ 12.—Περὶ τῶν Λαζίγων ἐκκλησιαστικῶν συγγραφέων.

§ 13.—Ποία ἡτοί ἡ διοίκησις τῆς ἐκκλησίας κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην;

§ 14.—Ποία ἦτο ἡ λατρεία τῆς ἀρχαίας ἐκκλησίας ;

§ 15.—Ποία ἤσαν τὰ ἥθη τῶν ἀρχαίων χριστιανῶν ;

ΠΕΡΙΟΔΟΣ Β'.

**Ιστορία τῆς Ἐκκλησίας ἀπὸ τοῦ Μ. Κωνσταντίνου μέχρι τοῦ σχίσματος (323—867).*

§ 16.—Πῶς ἐθριάμβευσεν ὁ χριστιανισμὸς μετὰ τὸν Μ. Κωνσταντίνον ;

§ 17.—Εἰς τίνας νέους λαοὺς ἔξηπλώθη ὁ χριστιανισμός ;

§ 18.—Πῶς ἀνεπτύχθη ἡ χριστιανικὴ διδασκαλία κατὰ τοὺς χρόνους τούτους ;

§ 19.—Περὶ Ἀθανασίου καὶ Μ. Βασιλείου.

§ 20.—Περὶ Γρηγορίου Ναζιανζήνος.

§ 21.—Περὶ Χρυσοστόμου καὶ ἄλλων συγχρόνων πατέρων.

§ 22.—Περὶ τῶν Δατίνων πατέρων.

§ 23.—Πῶς διεμορφώθη κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην ἡ ἐκκλησιαστικὴ διοίκησις καὶ πῶς ἀνεφάνησαν οἱ πατριάρχαι ;

§ 24.—Πῶς ηὔξηθη ἡ ἔξουσία τῶν ἐπισκόπων Πώμης ;

§ 25.—Τίς ἦτο ἡ ἀνωτάτη πραγματικὴ ἔξουσία ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ καὶ πόσαι οἰκουμενικαὶ σύνοδοι ἐγένοντο ;

§ 26.—Πῶς εἶχεν ἡ λατρεία κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην ;

§ 27.—Ποία τὰ ἥθη τῶν χριστιανῶν τῆς ἐποχῆς ταύτης ;

§ 28.—Πῶς ἀνεφάνη τὸ πρῶτον ὁ μοναχικὸς βίος καὶ ποῦ διεδόθη μετὰ ταῦτα ;

ΠΕΡΙΟΔΟΣ Γ'.

**Ιστορία τῆς Ἐκκλησίας ἀπὸ τοῦ σχίσματος μέχρι τῆς ἀλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως (867—1453).*

A'. Ἀνατολικὴ ἐκκλησία.

§ 29.—Πῶς ἐγένετο τὸ σχίσμα μεταξὺ ἀνατολικῆς καὶ δυτικῆς Ἐκκλησίας ;

§ 30.—Ἐγένοντο ἀπόπειραι πρὸς ἔνωσιν τῶν ἐκκλησιῶν κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην ;

§ 31.—Ποία τις ἡτοῦ ἡ βυζαντινὴ θεολογία καὶ παιδεία ;

§ 32.—Ποία ἡτοῦ ἡ ἐκκλησιαστικὴ διοίκησις καὶ ποῖα τὰ ἥθη καὶ ἡ λατρεία κατὰ τὸν χρόνους τούτους ;

§ 33.—Πότε ἐπεστράφησαν οἱ Σλαβοὶ καὶ ιδίως οἱ Βούλγαροι καὶ οἱ Ρῶσσοι εἰς τὸν χριστιανισμόν ;

B'. Ἡ Δυτικὴ ἐκκλησία.

§ 34.—Πολλαν δύγαμιν ἀπέκτησαν κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην οἱ πάπατ ;

§ 35.—Ποία ἡ λατρεία τῆς δυτικῆς ἐκκλησίας κατὰ τὸν χρόνους τούτους ;

§ 36.—Ποία τὰ ἥθη τῆς ἐποχῆς ;

ΠΕΡΙΟΔΟΣ Δ'.

'Ιστορία τῆς ἐκκλησίας ἀπὸ τῆς ἀλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως μέχρι τῶν ημᾶς χρόνων (1453—1913).

A'. Ιστορία τῶν προτεσταντικῶν ἐκκλησιῶν.

§ 37.—Πῶς διὰ τοῦ Λουθήρου, τοῦ Ζούγγλεου καὶ τοῦ Καλθίου ἐγένετο ἡ ἐκκλησιαστικὴ μεταρρύθμισις ἐν Γερμανίᾳ καὶ Ἐλβετίᾳ κατὰ τὸν ΙΣ' αἰώνα ;

§ 38.—Πῶς διεδόθη ἡ μεταρρύθμισις καὶ ποῦ ἐκτὸς τῆς Γερμανίας καὶ Ἐλβετίας ;

§ 39.—Ποία ἡ ἐκκλησιαστικὴ διοίκησις καὶ ἡ λατρεία καὶ ποῖα τὰ ἥθη παρὰ τοῖς διαμαρτυρομένοις ;

B'. Ιστορία τῆς δυτικῆς ἐκκλησίας.

§ 40.—Ποία ἡ δύγαμις καὶ τίνες αἱ τάσεις τῶν παπῶν ;

§ 41.—Ποία ἡ λατρεία καὶ ποῖα τὰ ἥθη παρὰ τοῖς καθολικοῖς λαοῖς ;

Γ'. Ἰστορία τῆς ἀνατολικῆς ἐκκλησίας.

Α'. Ἀνατολικὴ ἐκκλησία ἐν τῷ τουρκικῷ οράτει.

§ 42.—Πῶς προσηγέχθη ἡ ὁθωμανικὴ ἐξουσία πρὸς τὴν ὁρόδοξον ἐκκλησίαν;

§ 43.—Πῶς εἶχεν ἡ ἐκκλησιαστικὴ διοίκησις ἐν Τουρκίᾳ;

§ 44.—Ποία ἦτο ἡ ἐκκλησιαστικὴ παιδεία μετὰ τὴν ἄλωσιν;

§ 45.—Πῶς εἶχεν ἡ λατρεία καὶ ποῖα ἦσαν τὰ ἥθη;

§ 46.—Ποῖαι ὑπῆρξαν αἱ σχέσεις τῆς ἀνατολικῆς ἐκκλησίας πρὸς τοὺς πάπας;

§ 47.—Ποῖαι ὑπῆρξαν αἱ σχέσεις τῆς ἀνατολικῆς ἐκκλησίας πρὸς τὰς προτεσταντικὰς ἐκκλησίας;

Β'. Ἀνατολικὴ ἐκκλησία ἐν Ἑλλάδι.

§ 48.—Πῶς ἐγένετο ἀνεξάρτητος ἡ ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος καὶ πῶς ὠργανώθη;

Γ'. Ἀνατολικὴ ἐκκλησία ἐν Ρωσσίᾳ.

§ 49.—Πότε ἐγένετο ἀνεξάρτητος ἡ ἐκκλησία τῆς Ρωσσίας καὶ ποῖα ἡ κατάστασις αὐτῆς;

Δ'. Άι λοιπαὶ αὐτοκέφαλοι δρθόδοξοι ἐκκλησίαι.

§ 50.—Άι δρθόδοξοι ἐκκλησίαι Αὐστρίας, Βλαχίας, Σερβίας, Μαυροβουγίου καὶ Ιθηρίας.

§ 51.—Τὸ Βουλγαρικὸν ζήτημα.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

λογοτεχνίας που έγραψε για την απόφαση της Δικαιοσύνης στην περίπτωση της διαδικασίας 68.

SKIJOY ETOVOY

ε' Ορεστέα' μονίμα νά πινάξεις
ε' Στάθη' δηλ' μεν λίγον άφεσι
ε' Μ'. Εγα σον κάτιο' έρωποκο

Ψηφιοπομπήθηκε από το Μοναρχικό Έπικαιρούτο Εκπαιδευτικό

έγα πονηρό οιοχειού Νεοι καὶ νέες, ογκίσιον
ιλλιαρχευτείνεο εἴ τι θάσσος, ἡ τεχνουν δέο
επην̄ στέρη αποι καλονειν̄ ήδουντά καὶ ἀμέοτ-
τινα έπειον στι πινάν δέοντος ή στην οντοτετάν̄
επινοδία τοι γένειον
Μηδέ τοι ποιέινδειν της χερήτος το
εφοργός, τοῦ αλορονοι νει την σαθηποτόρη,
σον̄ επικενοντι τα ήδη τοῦ δουμασεύθοντος: αυτό
στοχαστών τοι εξεργανήτε της καθοδε τοι, σημ
τον̄ τον̄ σεργοντος σηματοτοποιών μὲ τα τιμώιατα για τον̄
τοτενή δέοντος μα και στην αυτοτει
τον̄ διδασκαλία την̄ άναστον̄ καὶ στην ολο
στοιχα στην̄ άναστον̄ καὶ στην̄ ολο

νίκα την̄ η γαλήνη της
επικαιρίας. Ηέδη στο διήθος απ-
τη κατάλαβεν̄ φραγμοτον̄
τις δοι τα νερά και την̄ ο-
χα της ενει βαθιά η-
ποτον̄ καρδια.

και τὸ λοιπὸν ἀπὸ της
της ποτησιενές στηγανές της
αὶ τινα ἀπειρος ἀποκα-
πιδονὴ ποιη προκατε στι
πολιτεια σομιστα μας ἥ θάδασ-
την της διδασκαλίας της
καὶ οες, μας προκατε
παροστα μας, καὶ μαγ στι
αρνησοντο μετέρου. Καὶ
το κείμα ζηρωτο γιά νι: Α
τη κατασκοα ή διερθητι-
κη την̄ εποιη, καὶ την̄ φιλητι

ζον̄ καὶ πρός την̄ φόριν.
Και γιαντρούν στα βαθιά: κύματα ε
γημένες θεές και διοτον̄ στα γαλ-
τάνια γελαστές και πάτα ζαρουνενε-
λόχληρος εύηροφος κόδηρος-δροσιάς, α
λληθνής ζωῆς. Όραιος κόδηρος, έλευ-
σιδορον̄ βαθυχάνον δέμασφαιραν πε
και εἰς τὸν πλέον ψυχον̄ καὶ εἰς τὸν
τον παναποτηνίου πινο αιθήριν ἀπε-
ριθνής ζωῆς. Ανδη φέροντα καὶ πονηρόν
φέρειν. Τον̄ παναποτηνίου μὲ τα τιμώιατα για τον̄
παλιμνοτοποιών μεταβιδινον̄
τον̄ διηρούντος της ζωῆς
να επινοδία της ζωῆς
σημίνει οὐτε μαρούντονται.

Αερτα οιδόνιαντα έπιασ-
τον̄ φέροντον ζωῶις να
κατοπτρι περιγραφενην̄ στ
σε κάτινον να νοσταλγ
ποιεις ημέρες ποιη ζησουν
καὶ τηρητοντον̄ ει καὶ εσε
στάνουν δηνεια περασμέ
ρον καὶ σε οιχανον σε
ρεμβόδεια. Καὶ ένδη ή
κατέδεια ματα: την̄
της επιδορπιαδις και έντι
σομια παλένιουν διη
με τη ζωή, ζωή κύματα, και
καθησιστο πόθο σε κα
αισθανθής βαθύτερα της
ζωηρέω.

Ν ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

ΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΩΝ ΚΑΙ ΤΗΣ ΔΗΜΟΣΙΑΣ
ΠΑΙΔΕΥΣΕΩΣ

Ρω:

λη:

ε:

ε: